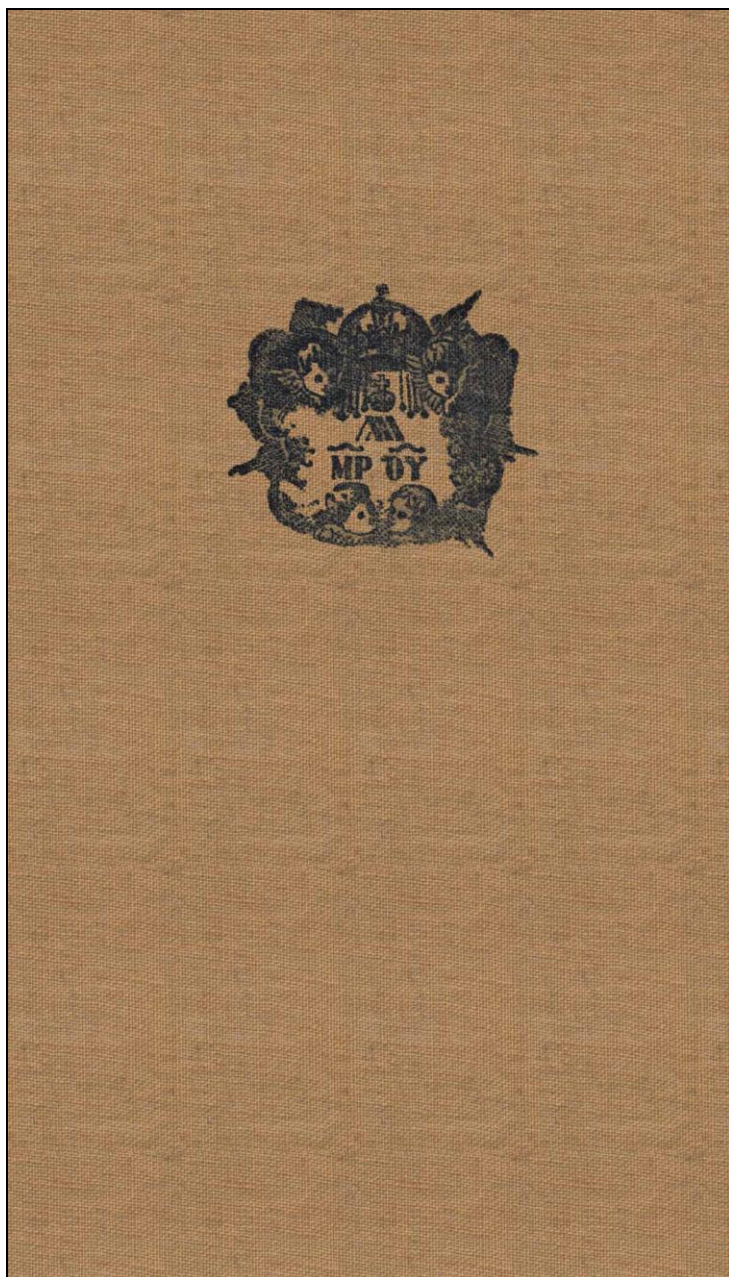

Balanyi György Kalazanci Szent József élete

Ez a mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyar nyelvű keresztény irodalom tárháza – állományának része.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Balanyi György
Kalazanci Szent József élete

Függelékben dr. Walter János: A kalazanciusi törzs új hajtásai

A piarista rendfőnök 1682/1941 sz. engedélyével.

Nihil obstat
Dr. Michael Marczell
censor dioecesanus

Nr. 859/1941. Imprimatur
Strigonii die a. Decembris 1941.
Dr. Joannes Drahos
vicarius generalis

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1941-ben jelent meg a Szent István Társulat kiadásában. Az elektronikus változat a Piarista Rend magyarországi tartományfőnökének az engedélyével készült. A könyvet lelkipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a Piarista Rendé.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék	3
Bevezetés.....	4
I. Gyermek- és ifjúkor	7
II. Hivatáskeresés.....	16
III. A kegyes iskolák megnyitása és gyors felvirágzása.....	21
IV. Rendalapítás.....	29
V. Az első sikerek	34
VI. A kegyes iskolák élete.....	41
VII. Benső bajok; a rend eltörlése.....	51
VIII. A szent halála és megdicsőülése	63
IX. A piarista rend visszaállítása és elterjedése	67
Felhasznált irodalom	70
Függelék: Dr. Walter János: A kalazanciusi törzs új hajtásai	71
Balanyi György munkái	77

Bevezetés

A XVI. század rendkívül súlyos megpróbáltatásokat mért a katolikus Egyházra. A hitújítás a lelkek mélyéről feltörő szenvedélyes újjátási vágy szárnyain hihetetlen gyorsasággal terjedt tova. Észak- és Közép-Európa nagy részének meghódítása után már szinte Dél-Európa kapuit döngette. Az aposztazia, a hittől való elpártolás azok soraiban is elharapózott, akiknek hivataluknál fogva védeniük kellett volna az Egyházat. Az erkölcsi követelések lejjebb szállítása a papság és szerzetesség soraiból is sokakat megszédített, és az új hit buzgó terjesztőivé szegődttetett.

Az Egyház jó ideig tehetetlenül állott a mind messzebbre gyűrűző mozgalommal szemben. A századok folyásában beszüremkezett visszaélésektől meggyengítve s a reneszánsz és humanizmus pogány szellemétől megmetyelvezve jóformán egészen elveszítette a lelkekre gyakorolt óriási befolyását. Intézményei ugyan még jórészt érintetlenül állottak, de az éltető szellem tovatűnt vagy legalább erősen megfogyatkozott bennük. Ezért nem tudtak elég hatályos ellenállást kifejteni a rájuk zúduló támadásokkal szemben. Vezetőiket túlságosan megfélemlítette a világ szelleme. A bensőség és áhítat indításai kihaltak belőlük, s ezért nem tudták a hit igazságainak mélyebb és egyénibb átélését sürgető lelkek követeléseit kielégíteni. A hivatalos Egyház mély aléltásban szunnyadt, és időre volt szüksége, hogy ismét magához térjen. De amint egyszer feleszmélt, annál nagyobb elszántsággal látott hozzá a szellemi és erkölcsi megújodásához szükséges lépések megtételéhez.

A benső megújodás művét, az igazi katolikus reformációt a pápaság indította meg. Szent Péter utódai önmagukon kezdték a javítást, és a század derekától kezdve fokozatosan megtisztították udvarukat a világiasság szellemétől. A reneszánszkor harcos, politikus és művész pápáit igazi egyházfejedelmek váltották fel, akik az Egyház érdekét följe helyezték minden más tekintetnek. És mivel az önmagukkal szemben tanúsított szigorúság megadta nekik az erkölcsi jogosultságot, hogy másokkal szemben is hasonló mértéket alkalmazzanak, mindig nagyobb gondot fordítottak környezetük és udvaruk megválasztására.

A kúriából kisugárzó új szellem azután mindig messzebbre és messzebbre hatott és lassankint megérlelte az egyetemes Egyház reformját. A nagy mű körvonalait a trienti szent zsinat (1545–1563) rajzolta ki. E nagy jelentőségű gyülekezet dogmatikus határozataival éles határokat vont a katolikus és protestáns tanok közé, s ezzel egyszersmindenkorra lehetetlenné tette összezavarásukat, fegyelmi intézkedéseivel pedig az erkölcsi megújodásnak páratlanul gazdag forrásait nyitotta meg. A trienti atyák erős páncélt kovácsoltak az Egyház testére, melyben bátran felvehette a harcot ellenfeleivel.

És az isteni Gondviselés azzal is segítségére sietett a vészekkel, bajokkal küszködő Egyháznak, hogy a nagyszerű reformprogram keresztülvitelére egymás után támasztotta kebelében a nagy embereket és kiváló szenteket, akik életüket tették rá, hogy a katolicizmust ismét régi fényébe állítsák vissza. Spanyolország Loyolai Szent Ignácot, Alcantarai Szent Pétert, Villanovai Szent Tamást, Istenes Szent Jánost, Keresztes Szent Jánost és Szent Terézt, a *mistica doctorát*, Olaszország Szent Kajetánt, Emiliáni Szent Jeromost, Borromei Szent Károlyt, V. Szent Pius pápát, Néri Szent Fülöpöt és Szent Kamillt, Franciaország pedig Szalézi Szent Ferencet küldötte az elszánt harcosok sorába, akik egymaguk ezrek és ezrek munkáját végezték. Ezek a nagy szentek azután új szellemet leheltek a régi intézményekbe, és új hajtásokat fakasztottak a végleg kiszáradtagnak látszó törzseken. Különösen szerzetalapító és reformáló tevékenységükkel értek el nagy hatást. Áldott munkájuk nyomán új élet áradt a kiaszott és élettelenül fonyadt szervezetekbe, s az újjászületett rendek felfrissült erővel és elszánt harcos akarással állottak csatasorba. Melléjük újak szegődtek, melyek szervezetükben és célkitűzéseikben már szorosan alkalmazkodtak az új idők és új feladatok követelményeihez.

Az új alapítású és új típusú rendek közt Loyolai Szent Ignác alapítása, a Jézustársaság játszotta a főszerepet, mert programjával és csodálatosan sokoldalú munkásságával átfogta a kor egész vallási és szellemi életét. Pamplona vitéz védelmezője a legjobban megszervezett és legkitűnőbbben felvértezett elitgárdát állította az ellenreformáció nehéz harcát vívó Egyház szolgálatába. A meginduló harc sikerét a külső és benső okok gazdag szövődéke mellett főleg két körülmény biztosította: a merő védekezésnek merész támadással való kombinálása, s az ellenfél taktikájának ügyes kihasználása és továbbfejlesztése. Különösen az utóbbi bizonyult hatásos fegyvernek. Ha a protestánsok sikereik javarészét kiterjedt irodalmi izgatásaiknak és kitűnő iskoláiknak köszönhették, íme most a jezsuiták még gazdagabb és mélyebben szántó irodalmi tevékenységet és még jobban megszervezett iskolákat szegeztek ellenük. Kollégiumaikban olyan tökéletes példáját adták a klasszikus talajba ágyazott keresztény nevelésnek, hogy jóbarát és ellenség egyaránt csak elismeréssel szólhatott róluk.

A Jézustársaság hadba lépése nagyjából el is döntötte a vallási küzdelem kimenetelét. A támadások hevessege alábbhagyott, s az aposztazia meggyérült, sőt itt is, ott is a visszatérés lépett helyébe. De ezzel csak a veszedelem akut jellege szűnt meg; maga a veszedelem nem szűnt meg tovább kísérteni. Mert az ellenreformáció és a nyomában kisarjadt katolikus reneszánsz mindaddig csak a levegőben lógott, míg a nép szélesebb rétegeibe nem ereszhette gyökereit. Erre azonban egyelőre semmi lehetőség nem kínálkozott. A jezsuita irodalom és tudomány ugyanis csak a műveltek körének igényeit tartotta szem előtt, mint ahogy a jezsuita kollégiumok is csak a jómódúak gyermekeire árasztották fényüket. A szegény nép továbbra is tudatlanságban, sötét babonában és durva érzéketlenségben senyvedt. Tudatlanságában kész zsákmánya volt minden csábításnak és csiszolatlanságában szinte menthetetlen áldozata az erkölcsi eldurvulásnak. A mind magasabbra lendülő felsőbb oktatás tüneményes sikerei még szembetűnőbbé tették a fájdalmas ellentétet.

A helyenkint és időnkint felbukkanó kísérletek alig javítottak valamit a helyzeten. Pedig a kérdés kielégítő rendezése egyre sürgetőbbé vált, mert mindenkinek látnia kellett, hogy a katolikus ellenhatás sikere elsősorban az alsóbb néposztályok vallási meggyőződésének mélyebbé tételétől és erkölcsi felfogásának nemesebbé formálástól függ. Ezek nélkül naiv álmodozás volt tartós eredményt remélni. Az Egyház teljes mértékben tudatában volt ennek, de ezerfrontú harcában egyelőre nem tehetett semmit.

Ez volt a helyzet, mikor Rómában feltűnt Kalazanci Szent József, a protestantizmus visszaszorítására támasztott nagy emberek és szentek tiszteletreméltó galériájának egyik legtevékenyebb tagja. Szívében mérhetetlen szeretettel rózta Róma utcáit, vigasztalt, gyámolított, mikor egyszerre világosság gyűlt lelkében, és fényénél felismerte igazi hivatását. Szerető nagy szíve megesett a szegény és elhagyatott gyermekek kiáltó szellemi és erkölcsi nyomorán, s elhatározta, hogy ezentúl minden idejét és gondolatát nekik szenteli. Ebből a szent elhatározásából, melyet több mint félszázad megfeszített munkája szentesített, született meg az első hivatásos tanító szerzet, a piarista rend.

Szent József rendalapítása új erőforrásokat nyitott a nehéz harcot vívó Egyház számára, mert a jezsuita kollégiumok légkörében bensőségesebbé vált felsőbb körök után az alsóbb néprétegeket is belekapcsolta az egyetemes megújulás nagy mozgalmába, s a tudomány szövetségének meggyújtásával lehetővé tette sok ezer elkallódásra kárhozott tehetség megmentését és hasznosítását. Történeti jelentőségét tehát elsősorban az adta meg, hogy új színek hozzáelegyítésével gazdagabbá és eredményesebbé tette a katolikus ellenhatás, illetve a nyomában kibontakozó katolikus reneszánsz munkáját. De ezen aktuális, köztörténeti vonatkozásán túl nagy számmal szunnyadtak benne korokon felül álló önértékek is. Így mindenekelőtt a piarista iskolák képviselték elsőnek a rendszeres és ingyenes népnevelés nagy gondolatát. Hasonlóan a gyakorlatibb irányú és nemzetibb szellemű nevelés gondolata is Kalazancius iskolájában bontogatta először szárnyait.

Az első kegyes iskola megnyitása tehát nemcsak az ellenreformáció történetében jelentett új kikezdést, hanem a nevelés történetében is új fejezetet nyitott. Ebből következik, hogy Kalazanci Szent József életfolyása sokszorosan átnyúlt a kor pedagógiai törekvéseinek történetébe is, és számos lapját nagy jövőre hivatott gondolatok és kezdeményezések fokozatos kibontakozásának történetével írta tele. De ezen kor- és tudománytörténeti vonatkozásoktól eltekintve önmagában is elég vonzó hozzá, hogy szeretettel merüljünk bele tanulmányozásába. Mert a nagy emberek, a hősök nem hideg csillagok, nem elvont eszmények, hanem eleven és lüktető valóságok, kiknek élete a legkülönbözőbb utakon sugározza lelkünkbe a jóra és nemesre készítő ösztönzéseket. A hősök megannyi modellek, kiket azért állít elénk, gyarló emberek elé a Gondviselés, hogy legyen kik után mintáznunk magunkban a jobb és több embert. Kalazanci Szent József hosszúra, közel száz esztendőre nyúlt élete még a más szenteknél megszokott mértéken felül is gazdag ilyenmű ösztönzésekben. Tanulmányozása tehát kiválóan hasznos és tanulságos mindenkire, de főleg az eszményekért hevülő és eszmények után kutató ifjúságra nézve.

I. Gyermekek- és ifjúkor

Kalazanci Szent József régi életírói állítása szerint nagyon előkelő nemesi, sőt egyenesen fejedelmi családból származott. A nagyérdemű Talenti Vince egészen Sobrarba, a későbbi Navarra első uralkodójáig, a nyugati gót királyok véréből eredett Jimenezig vezette vissza családfáját. Előadása szerint Jimenez utódai ősi királyságuk elvesztése után egy ideig a Fortunione nevet viselték; a Kalazanci nevet csak 1118 után vették fel az I. Alfonz navarrai király (1105–1134) adományából nyert Kalazanc (Calassans, Calasanz, Calasans, Calasanc) váráról. De mint Kalazancik is jelentős szerepet játszottak szűkebb hazájuk történetében s a mórverő hősök, írók és tudósok hosszú sorát adták nemzetüknek.

A XVI. század második harmadában virágzott don Pedro Calasanc is vitéz harcos és amellet a jogtudományban is jártas ember volt. Talán ennek a körülménynek köszönhető, hogy egészen fiatalon a Kalazanc várához közel fekvő Peralta (del sal y del honor) városka kormányzásával bízták meg. Kineveztetése után elhagyta ősi fészket, és állandóan Peraltában telepedett meg. Ott alapított családot is. Előkelő származásának megfelelően a szintén főrangú dél-franciaországi Gaston-család egyik sarjával, Máriával kelt egybe. Ebből a házasságból született József 1556. szeptember 11-én mint egy fiú és négy leány után a legkisebb testvér.¹

Az újabb kutatások azonban sok tekintetben ellene mondanak ennek a hagyományossá vált előadásnak. Ma a rendelkezésünkre álló egykorú hiteles adatok alapján csak annyit állíthatunk biztosan, hogy a kegyes iskolák alapítója régi, de idők folytán egészen elszegényedett nemesi családból származott. Közvetlen elődei nemcsak hogy hadverő hősök és tudósok nem voltak, hanem egyenesen kétkezi munkával keresték mindennapi kenyerüket. Döntő bizonyíték erre a szent eredetiben reánk maradt felszentelési okmánya, mely minden kétséget kizáró határozottsággal kovácmesternek mondja atyját. Későbbi kezek ugyan gondosan kivakarták és átírták a kovácmester (*faber ferrarius*) szót, de a betűk körvonalai így is jól kivehetők.

Itt tehát a legendaképződés sajátos esetével állunk szemben, mely élénken belevilágít a kor lelkébe. Mert nem szabad felejtenünk, hogy a barokk elsősorban és mindenekelőtt az előkelőség kora volt. Minél régibb és minél előkelőbb ősökre tudott valaki hivatkozni, annál nagyobb volt a becsülete kortársai szemében. Érthető tehát, hogy az őskeresés általános divat, sőt szenvedély lett. A nemesi és főrangú családok családfái hirtelen megterebélyesedtek és századokkal nyúltak messzebbre a letűnt korok homályába. Az emberi hiúság úgy segített magán, ahogyan tudott; ha nem talált, maga gyártott ősöket. Ezt annál könnyebben tehette, mivel a genealógia éppen a gyakorlati célok túlságos előtérbe helyezése következtében erősen lehanyatlott és komoly igényű tudományból merő műkedvelősködéssé fajult.²

És ami az egyesekre áll, az nagyjából a közületekre és intézményekre is vonatkozik. Az őskeresés és az eredet felcicomázása a városoknál, társulatoknál, sőt szerzetesrendeknél és kolostoroknál is divatba jött. Mert a barokk emberének csak azok a közületek imponáltak, melyek valamilyen kiválóságra, ünnepelt hősré vagy kiemelkedő nagy szentre tudták visszavezetni eredetüket. Ismeretes pl., hogy a kármeliták egyenesen Illés prófétát tüntették fel rendjük alapítójának.

Szentünk életében is ilyen öntudatlan rangemelést történt. Tisztelői, elsősorban természetesen lelki fiaik mindjárt halála után kevesellni kezdték származását. Nem pusztán hiúságból, hanem más, nyomósabb okból is. Barokk gondolkodásukkal ugyanis nem tudták elképzelni, hogy a piarista iskola másként, mint alapítója előkelő származásának márkájával fémjelvezve sikerre számíthatna. Ezért már csak rendi érdekből is elengedhetetlenül

¹ Talenti V.: Vita di S. Giuseppe Calasanzio. Roma, 1767. 1. s. kk. ll.

² Forst-Battaglia O.: Genealogie. Leipzig-Berlin, 1913. 2. l.

szükségesnek tartották, hogy atyjuk és törvényhozójuk születését minél rangosabbnak tüntessék fel. A névrokonság, Kalazanc és Peralta közelsége, és az a körülmény, hogy az első piarista nemzedék, melynek még közvetlen értesülései lehettek az elindulás és pályakezdés közelebbi körülményeiről, már az alapító életében kidőlt oldala mellől, nagy mértékben megkönnyítette a jóhiszemű rangemelést.

Spanyolország távolsága és viszonylag késői megnyílása a piaristaság előtt – az első spanyol piarista kollégium csak 1683-ban nyílt meg Moyában – szintén közrehatott a legenda kialakításában, mert az adatok ellenőrzésének megnehezítésével szabad teret nyitott a képzelet csapongásának. Mikorra a piarista iskola és szelleme ismeretessé vált a spanyol félszigeten, alapítója már úgy élt a köztudatban, mint korának egyik legnagyobb és legtevékenyebb szentje, akihez csak hódolattal és tisztelettel illik közelíteni. Természetes tehát, hogy az akkorra már kialakult származási legendát mindenki készpénznek vette, és kritika nélkül adta tovább. A Kalazanci grófok is örömmel fogadták rokonságukba a rég elpihent szentet, és igyekeztek minél inkább valószínűsíteni vele való vérokonságukat. Így a legenda köztudattá lett, és a meginduló életírás sietett ráütni a hitelesség bélyegét. Bizonyos, hogy a XVII. század második felében már mindenki a Kalazanci grófok sarjának tudta szentünket. Így került bele a szenttéavatási okmányokba is, ami még inkább növelte a legenda hitelét.

Ma azonban már tudjuk, hogy nem így áll a dolog. A szegény peraltai kovácmester és a büszke Kalazanci várurak közt társadalmi és gazdasági tekintetben sokkal nagyobb űr tátongott, semhogy szó lehetett volna köztük az esetleges távoli atyafiság tartásáról. A két család útjai csak századokkal később hajoltak össze, mikor a szegényes kovácmesteri hajlék nagyra született fiának homlokára már a szentség aureoláját fonta a hívők kegyelele. Természetes azonban, hogy ennek a ténynek megállapítása semmit sem von le a szent érdeméből. Mert ő nem születése, hanem szép erényei és hőies erőfeszítései révén lett azzá, aminek ma a köztudatban él.³

A származási legenda elvetéséből önként következik, hogy a hozzája fűzött következtetések sem állhatják meg a helyüket. De ez nem is fontos. Mert ha az állítólagos családi adottságoktól eltekintünk is, a korban és a népjellemben még mindig elegendő motívumot találunk szentünk sajátos egyéni alakulásának megmagyarázására. Csak arra kell gondolnunk, hogy a XVI. század a spanyol lelkiség történetében a legtüzetesebb hit és a legodaadóbb aszkézis kora. Minél jobban elharapózott Európa egyéb részeiben az aposztazia, a spanyol nép annál görcsösebben tapadt ősi hitéhez. Mintha szenvedélyes odatapadásával tudatosan engesztelni akarta volna mások hűtlenségét. És ez az érzés nemcsak a hatalmasok váraiban és a műveltek házaiban, hanem a szegények viskóiban is általános volt. Elég e tekintetben egy pillantást vetnünk a XVI. századi spanyol szentek változatos galériájára és azonnal látjuk, hogy minden társadalmi osztály egyformán képviselve van benne.

A gyermek Kalazanciusnak tehát grófi származás és grófi környezet nélkül is elég alkalma volt annak a mély és bensőséges vallásosságnak elsajátítására, melyet életírói egyhangú magasztalással említenek nála. Előadásuk szerint vallásos génusza együtt nyiladozott és izmosodott értelmével. Még alig tudott gügyögni, s már is különös örömet talált az Úr imádságának és az angyali Üdvözetnek, később pedig a szent olvasónak mondásában. És hogy egy kissé megtanult olvasni, azon nyomban szokásba vette a boldogságos Szűz és a legméltóságosabb Oltáriszentség officiumának rendszeres végzését.

Korán megnyilvánult vezetésre és tanításra termettségre is: apró ajándékokkal magához édesgette kis pajtásait, és együtt végezte velük ájtatossági gyakorlatait. Sőt alkalomadtán takaros kis beszédekkel intézett hozzájuk, és lelkes szavakkal buzdította őket a bűn és szerzője, a

³ La sua famiglia era forse di antica nobiltà; ma pare che fosse allora ridotta in modesta condizione, il che, del resto, nulla aggiunge nè toglie alia grandezza di quel suo rampollo — mondja Giovannozzi is szép Kalazancius-életrajzában. Il Calasanzio e l'opera sua. Firenze, 1930. 3. l.

sátán elleni kitartó küzdelemre. Mert gyermekfővel a világon tapasztalható minden rosszban a sátán művét látta s ezért személyes kötelességének érezte, hogy minden erejével harcoljon ellene.

Ekkori gondolkozására jellemző világot vet a következő kis epizód: Egy meleg nyári napon délutánján sikerült észrevétlenül kiosonnia a lakásból. Kezében éles tört villogtatva rohant a város kapuja felé. „Hová, hová így felfegyverkezve?” – toppant eléje kis barátja, Másquez János. „Megyek – mondotta ő sietve – megölni az ördögöt, mivel ellensége Istennek, s az embereket szüntelenül bűnre ingerli”. A pöttömnyi Másquez-gyerek meghökkenve hallgatta a különös feleletet. De habozása csak egy pillanatig tartott. A következő pillanatban már ment ő is megölni az ördögöt. Példáját más gyerekek is követték úgy, hogy mire kiértek a városból, már egész falka hangoskodott a bátor szívű vezér körül. Már jócskán kint jártak a határban, mikor József hirtelen megállott és törét magasan villogtatva mérkőzésre szólította az ördögöt. De kiáltásaira csak saját szavának visszhangja felelt. Már-már úgy látszott, hogy a hősi vállalkozás kudarcba fullad, mikor a vezér szeme egyszerre megakadt a szemben levő hatalmas fa koronáján; úgy rémlett neki, mintha a sötét lombok közt egy ijesztő nagy árnyék gubbasztana. Nosza azonnal szájába fogta a tört s kézzel-lábbal mászni kezdett a fára. Mihelyt felért, azonnal az árnyék felé dőlt. A nagy lendülettől azonban elvesztette egyensúlyát és lehuppant a puha földre. Bár semmi baja nem történt, mégis szentül meg volt győződve, hogy nem saját vigyázatlanságából, hanem az ördög incselkedéséből esett le. Rögtön talpra ugrott tehát, és folytatta a gonosz ellenség üldözését. De hadi népével hiába kutatta át az egész ligetet, ő maga hiába kémlelt ki minden fát, az ördögnek hírét-hamvát sem találta. Mivel pedig ezenközben leszállt az este, szíve nagy bánatára kénytelen volt dolgavégzetlen térni vissza elhagyott otthonába.

Mennyi ebben a kis történetben az igazság és mennyi a legenda, bajos eldönteni. Ha azonban arra gondolunk, hogy ott lent délen elevebben működik a képzelet és forróbban lüktet a vér, mint a mi zordabb éghajlatunk alatt, kevésbé leszünk hajlandók az egészet a mesék országába utalni.

A peraltai kovácmester természetesen nagy örömmel szemlélte fia erkölcsi és szellemi kiválóságának bontakozását. Minél többet gondolt rája, annál világosabban állott előtte, hogy Isten ellen való vétek volna ilyen nagy kincset elkallódnia engedni. Gondolkodásába bizonyos fokú önzés és hiúság is vegyült; titokban arra számított ugyanis, hogy tehetséges fiában újra fel tudja majd emelni családját a jólétnek és tekintélynek ama magas polcára, melyről a zordon századok irigysége letaszította. Így korán megbarátkozott a gondolattal, hogy a kis Józsefet akár áldozatok árán is kitaníttatja.

Régi életírói részletesen beszámolnak a gyermek és ifjú Kalazancius iskoláztatásáról. Előadásuk szerint tanulmányainak első állomása az estedillai nemesi iskola volt, összesen hét esztendő telt itt (1565–1571), s ezen idő alatt nemcsak a grammatikai és humanisztikus tanfolyamokat végezte el kitűnő sikerrel, hanem a jámborságban is nagy haladást tett. Buzgóságával, szerénységével és egész lényén előmlő ártatlanságával mindjárt kezdetben a „kis szent” megtisztelő jelzőt érdemelte ki társaitól és tanáraitól. Estadillából atyja engedelmével a híres leridai egyetemre ment megkezdett bölcseleti tanulmányainak folytatására és befejezésére. Itt még nagyobb igyekezettel feküdt neki a tanulásnak. Előrehaladásának mértékére jellemző, hogy tanárai atyjához intézett egyik levelükben mint az *ifjúság tükrét* (*speculum iuventutis*) ünnepezték őt. De talán még többet mond az a körülmény, hogy tanuló társai jámborságáért, nyájas és megnyerő modoráért s mások segítésére mindig kész nagylelkűségéért az *ifjúság vezére* (*princeps iuventutis*) szép címet ruházta rája.

A bölcseleti tanfolyam elvégzése után atyja egyenes utasítására az egyházi és világi jog tanulásához fogott az ünnepezt ifjú egyetemi hallgató. Szívesen tette, de egészen más számítással, mint atyja gondolta. Míg ugyanis az öreg Pedró a joggal csupán a világi pályán való gyorsabb emelkedését akarta előkészíteni, ő maga inkább titkos vágya, a papság

szempontjából ítélte meg a dolgot: úgy gondolta, hogy a kánonjog, ha nem is okvetlenül szükséges, mégis hasznos előkészület az egyházi pályára. Mert a szent ifjú már régen eltökélte magában, hogy egészen Isten szolgálatára adja magát. Addig kért-könyörgött tehát atyjának, míg végre beleegyezését adta, hogy az egyházi rend tagjai közé léphessen. Sietett is élni az engedéllyel: 1571. április 11-én az urgeli püspök kezéből felvette a hajkoronát, a tonsúrát. Ugyanezen alkalommal a boldogságos Szűz oltára előtt örökös tisztaságot fogadott. Mint levita még nagyobb odaadással folytatta munkáját, s még nem volt húszéves, mikor atya nagy örömére és büszkeségére mindkét jogból letette a szigorlatot.

Lerida után a gazdag és életkedvtől pezsgő Valencia egyetemét kereste fel szentünk. Most már egyenesen a hittudományok tanulmányozására vetette magát. De a zajló és laza erkölcsű városi élet hamarosan kiábrándította új lakóhelyéből. Egy előkelő nőrokonának tolakodó viselkedéséből ijedten döbbsent rá, hogy legnagyobb kincse, ártatlansága forog veszélyben. Ezért gyors elhatározással kitepte magát környezetéből, s Valenciából azonnal a kasztíliai Alcala de Henareresbe (Complutum) ment, melynek a nagy Ximenes bíborostól alapított egyeteme akkor állott világhírének tetőfokán, s messze vidékek tanulni vágyó fiatalságát vonzotta magához. Itteni tartózkodása többek közt azért is nevezetes, mivel sikerült közelebbi kapcsolatba jutnia későbbi mecénásával, don Ascanio Colonnával, a leendő bíborossal és aragóniai alkirályal.

Már-már úgy látszott, hogy minden nehézség elhárul a menyeeiek után sóvárgó ifjú terveinek útjából. Bátyjának és anyjának egy évében (1579) történt elhalálása azonban ismét összezilálta a helyzetet. Az öreg Pedró most már türelmetlenül kezdte sürgetni fiát, hogy teológiai tanulmányait azonnal hagyja abba, s lépjen világi pályára. Csak hosszas unszolásra engedett neki annyi haladékot, hogy legalább a megkezdett tanfolyamot fejezze be. József a tanulásban keresett vigasztalást, s a teológiai szigorlatot olyan feltűnő sikerrel tette le, hogy ezentúl szelvényben-hosszában csak doktor Calasanz néven emlegették.

A fényes eredmény újabb ürügyet szolgáltatott az ifjú tudósnek atyja sürgető kérésének elodázására. Sikereinek hallatára ugyanis de la Figuera Gáspár, a salamancai egyetem nagyhírű tanárából lett jaccai püspök, akit kortársai a *bölcsesség napja* néven emlegettek, udvarába hívta, hogy tanulmányaiban társa és segítője legyen (1580).

A meghívás annyira megtisztelő volt, hogy az öreg Pedró sem emelhetett ellene kifogást. Különben is azt hitte, hogy csak ideiglenes megbízásról van szó; ezért ellenvetés nélkül hozzájárult az állás elfogadásához. Mikor azonban egy esztendő is eltelt, s fia még mindig nem tért vissza, megint türelmetlenkedni kezdett. Most már olyan határozott hangon követelte a hazatérést, hogy az engedelmességhez szokott fiú nem mert tovább ellenkezni.

Odahaza, mint előre látható volt, újabb megpróbáltatások vártak rája. Rokonsága és szomszédsága, mintha csak összeesküdött volna ellene, nem győzött eleget példálózni előtte a világi pályaválasztás előnyeiről és a jól kötött házasság rendkívüli pályalendítő erejéről. És ha a rokonok, jóbarátok és szomszédok már belefáradtak, utolsó és leghatásosabb érvként az elaggott és megtört apa vetette latba tekintélyét, esdeklését és könnyeit. De mindhiába. Az erős akaratú ifjú minden könyörgéssel és evilági bölcselkedéssel szemben hajthatatlan maradt. Istennek és a boldogságos Szűznek tett fogadalmát minden körülmények közt meg akarta tartani. Mivel azonban kenyértörésre sem akarta vinni a dolgot, kínos helyzetében a jó Istenhez fordult felvilágosításért; egyedül Tőle várta a szükséges eligazítás megadását. És reményében nem csalatkozott. Egy váratlanul rája tört súlyos betegség, mely rövid napok alatt a halál örvényéig sodorta, sokkal hamarabb meghozta a döntést, mint várni lehetett: a fia életéért remegő apa most már készségesen megengedte neki, hogy felgyógyulása esetén az egyházi pályára léphessen.

És az Úr kegyesen fogadta az öreg Kalazanc hősi áldozatát: a beteg állapota jóformán egyik napról a másikra jobbra fordult. Gyógyulása olyan rohamos gyorsasággal haladt előre, hogy nemsokára megkezdhetette előkészületét az egyházi rend szentségének felvételére. A négy

alsó rendet 1582. december 17-én vette fel az oscai püspök kezéből, a szubdiakonátust pedig a rákövetkező napon. Négy hónappal rá, 1583. április 9-én a diakonátust, majd egy évvel később, 1583. december 17-én az áldozópapságot is felvette; az előbbi atyai jóbarátjának, a jaccai püspöknek, az utóbbit pedig Moncada Ambrus urgeli püspök kezéből.

Mint látjuk, az életírók a szent gyermek- és ifjúkorának megrajzolásánál sem tudnak szabadulni az előkelő származás legendájától. A szegény kovácsmester fiának küzdelmes feltörekvése helyett egy főrangú ifjú rohamos kibontakozásának képét vetítik elénk, aki az anyagi jólét és a szellemi és erkölcsi kiválóság minden előnyének birtokában nyílegyenesen tör előre kitűzött célja felé. E mellett szembetűnően érvényesül náluk az a törekvés, hogy már a gyermekben és ifjúban minél többet láttassanak a leendő nagy szentből és nevelőből. Ez különben közös hibája a szentek életrajzíróinak: azt hiszik, hogy az ügynek szolgálnak vele, ha hősiük szentségét nem keserves küzdelmek árán fokozatosan elért megszentülésnek, hanem készen kapott kegyelmi adottságnak tüntetik fel.

Ilyen körülmények közt a hagyományos előadást igen nagy óvatossággal kell fogadnunk. Történeti valóságnak csak annyit vehetünk belőle, amennyit más forrásokból merített hiteles adatokkal is tudunk bizonyítani. Az kétségtelen, hogy szentünk magasabb teológiai végzettséggel rendelkezett. Rómából haza küldött első levelét ugyanis egyszerűen így írja alá: *el Doctor Calasanz*. Még határozottabban hangzik Gellio Ghellini számára 1606-ban írt ajánló levelének befejezése: *Nos Josephus Calasancius, Doctor in Sacra Theologia*. Teológiai doktorságához tehát nem fér kétség. Ez a körülmény egyúttal döntő bizonyíték egyetemi végzettsége mellett. De hogy milyen egyetemeket és milyen sorrendben látogatott, azt újabb hiteles adatok előkerüléséig nyitott kérdésnek kell hagynunk. Azt azonban már most megállapíthatjuk, hogy tanulmányait sokkal lassúbb ütemben és kevesebb külső feltűnéssel végezte, mint életírói állítják. Elég a tekintetben arra utalnunk, hogy a hármaskör doktorátusáról szóló elbeszélés minden valószerűség szerint csak legenda. Kalazancius rendszeres jogi tanulmányokat sohasem folytatott, teológiai vizsgálatait pedig felszentelése előtt éppen csak hogy megkezdte. Amennyire a rendelkezésünkre álló hiteles adatokból meg tudjuk ítélni, a papi rend felvételekor még csak az első szigorlatnál, a *borostyánkoszorúságnál* (*baccalaureatus*) tartott. A tudori fokot csak urgeli lelkészkedése idején, a nyolcvanas évek végén, illetve a kilencvenes évek elején szerezte meg. A megszerzés helyét és közelebbi körülményeit azonban nem ismerjük. Erre nézve két vélemény áll egymással szemben. Az egyik szerint trempi vikáriussága idején az ottani domonkosrendi főiskolán, a másik szerint pedig még később, barcelonai időzése alkalmával tette rá a koronát rég megkezdett tanulmányaira.⁴ Ez azonban már másodrangú kérdés; a lényeg az, hogy Rómába már mint kész ember, mint a hittudományok felavatott doktora érkezett a szent.

Amit hősiük hivatáskereséséről és érte folytatott szívós harcáról írnak az életírók, azt minden fenntartás nélkül valóságnak fogadhatjuk el. Hiszen könnyű elképzelnünk, hogy a szegény peraltai kovácsmester, aki bizonyára gyakran gondolt családjára hajdani fényesebb helyzetére, nagy reményeket fűzött tehetséges fia iskoláztatásához. Természetes tehát, hogy minden igyekezetével azon volt, hogy választását a mutatósabb és több anyagi lehetőséggel kecsegtető világi pályák felé terelje. József azonban, akiben az ifjúkor viharai sem tudták kioltani a gyermekkor lángoló istenkeresését, hősiiesen ellenállott minden csábításnak, és ha talán nem is olyan romantikus körülmények közt, mint az életrajzok írják, ki tudta eszközölni atyjától a papi pálya választásának megengedését.

A fiatal levita előtt mindjárt felszentelése után tágas munkatér nyílt: atyai barátja, de la Figuera püspök, akit közben Jaccából az újkasztíliai albarricini püspöki székre helyeztek át,

⁴ Picanyol L.: *Memoriae S. Josephi Calasancii in dioecesi Urgellensi. Ephemerides Calasancianae*, 1932. 110. s. kk. II.

ismét udvarába vette, és bizalma jeléül a megtisztelő állások egész sorával halmozta el. Így megtette gyóntatójának, teológiai tanácsadójának, vizsgáló biztosának és papsága cenzorának. Még szélesebb munkakör tárult eléje, mikor pártfogója az 1585. január 31-én elhalt del Tocco Benedek leridai püspök örökébe lépett, és új minőségében több kényes királyi megbízást nyert. Így többek közt elnöke lett annak a bizottságnak, melyet az ágostonos remeték rendjének megreformálására küldött ki a monzóni országgyűlés. A bizottságban rajta kívül Chinchón miniszter, Chaves Diego domonkosrendi szerzetes, II. Fülöp király gyóntatója és Aguilar ágostonos atya foglaltak helyet. A munka oroszlánrésze azonban az ifjú Kalazanciusra várt, mert mint titkárnak neki kellett előkészítenie a reformtervet és intéznie a vele kapcsolatos gazdag levelezést.

A szent nagyon komolyan fogta fel hivatását. Fiatalos lelkesedése egész hevével merült bele az ágostonos regula és a trienti zsinat határozatainak tanulmányozásába, és legjobb tudása szerint iparkodott minden szóba jöhető szempontot összeegyeztetni. Annál nagyobb csalódás volt tehát számára, mikor látnia kellett, hogyan hamisítja meg és forgatja ki lényegéből tervét az önzés és az emberi gyarlóságra való tekintet. A bizottság tagjai közül kivüle voltaképpen csak de la Figuera püspök akarta komolyan a reformot. Chinchón miniszter egyedül a királyság anyagi és hatalmi érdekeit tartotta szem előtt, Chaves és Aguilar atyák tisztalátását pedig erősen zavarta a mind nagyobb arányokban kibontakozó tomista és molinista ellentét és a múlt hagyományainak lehető átmentésére való igyekvés. A sokszoros érdekütközés miatt azután a reform ügye minduntalan elakadt, s végül sem úgy sikerült, mint a fiatal titkár szeretne volna.

Mindjárt az ágostonos reform elindítása után még kényesebb feladat várt de la Figuera püspökre és hűséges titkárára: rendet kellett teremteniük a híres montserrati bencés kolostorban. Az ősi monostor falai közt ugyanis pártoskodás ütötte fel fejét, s fokonként annyira feldúlta békéjét, hogy már-már vérontástól lehetett tartani. II. Fülöp király nem akarta tovább tűrni ezt a botrányos állapotot, s ezért szigorúan meghagyta Gáspár püspöknek, hogy bármi áron állítsa vissza a békét. A tudós püspök a vett parancshoz híven 1585. október 18-án hozzá is látott a vizsgálathoz. Az ügy azonban sokkal keményebb diónak bizonyult, mint eredetileg gondolni lehetett. Mert a békebontó elemek sehogy sem akartak a jó szóra hajolni. Mikor látták, hogy komolyan megy a dolog, előbb ígéretésekkel próbálták lefegyverezni a püspököt és titkárát, majd, amikor meggyőződtek róla, hogy ezen az úton nem érnek cél, halálfenyegetésekkel akarták megfélemlíteni őket. De la Figuera püspököt annyira megviselték a kiállott izgalmak, hogy az ügy mondhatatlan kárára, már 1586. február 13-án meghalt.

Szentünket, érthetőleg, nagyon bántotta az újabb kudarc. Annyira elkedvetlenedett, hogy jótevője halála után egy percig sem akart tovább foglalkozni a hálátlan feladattal. Ezért az új vizitátor, Cardona János vichi püspök kinevezése után azonnal lemondott titkári állásáról és minden marasztalás ellenére visszatért peraltai otthonába. Éppen a legjobbkor érkezett: atyját súlyos betegen, félig halálra váltan találta. A szomorú viszontlátás mély bánattal töltötte el lelkét, de egyúttal újabb ösztönzésül szolgált tevékeny szeretetének megmutatására. A nagybeteg mellett példaadó buzgósággal teljesítette a jó fiú és a hivatásos pap kötelességét: éjjel-nappal ott virrasztott ágyánál, ápolta, vigasztalta s mikor állapota reménytelenre fordult, ellátta az utolsó kenet szentségével. Így a derék aggastyánnak megadatott a Jákobnak kilátásba helyezett vigasztalás: „Kezeivel József fogja be szemeidet” (Gen 46,4) Fia karjai közt, a szentek boldog halálával szenderült jobblétre.

Atyja elvesztése, bármennyire nem jött váratlanul, mély sebet ütött József lelkén. Egy időre szinte meghalt a világ számára. Legszívesebben szobája négy fala közt időzött, és buzgó imádsággal engesztelte az Urat. Ami ideje ezenfelül maradt, azt egészen az irgalmasság műveinek gyakorlására fordította: alamizsnát osztott a szegényeknek, nyájas szavakkal vigasztalta őket és enyhítette lelki sebeiket.

Több hónapig tartó önkéntes remeteségének csak 1587 elején szakadt vége, mikor az urgeli káptalan meghívta titkárának és szertartásmesterének. József annál szívesebben fogadta a

meghívást, mivel ily módon ismét alkalmat nyert a lélegzõgondozás és az egyházkormányzat ügyeibe való visszakapcsolódásra. Egyelőre azonban inkább csak az utóbbiból jutott neki. Mint titkár szorgalmasan és lelkiismeretesen vezette a káptalan hivatalos könyveit. Szép szabályos betűkkel rótt bejegyzései ma is tanúskodnak pontosságáról és ízléssel párosult rendszeretetről.

De a káptalani könyvek vezetésénél nehezebb és kényesebb feladat is hárult a fiatal titkára: bizonyos értelemben neki kellett a nagy urgeli egyházmegye személy- és vagyónbiztonságáról gondoskodnia. Mert azokban a háborúkkal és belső zavarokkal teljes időkben nagyon ingatag alapokon nyugodott az államhatalom és a legjobb akarat mellett sem tudta megadni alattvalóinak a mai értelemben vett közbiztonságot. A Pireneusok magasán, a francia határ közvetlen közelében fekvő urgeli egyházmegyében különösen nehéz volt e tekintetben a helyzet. Mert határszéli fekvése eleve megfosztotta a központ hatályosabb védelmétől s a többinél is nagyobb mértékben kiszolgáltatotta a dúsan burjánzó rablóbandák garázdálkodásainak. A hitújítás bekövetkezése csak rontott a helyzeten, mert az egyházmegye francia oldalra eső részét mindjárt kezdetben megnyitotta a hugenotta eretnokség előtt, így a politikai villongásokhoz idővel vallásiak is járultak, s akárhány fanatikus hugenotta hitének vélt szolgálatot tenni azzal, hogy a hegység túlsó oldalán lakó katolikus fajtestvérének kellemetlenkedett.

A legtöbb bajt azonban mégis a közönséges futó betyárok okozták, akik alaposan kihasználták az államhatalom gyöngeségét, s biztos hegyi odúikból minduntalan lecsaptak a békésen szántó-vető és pásztorkodó népre. Ezekkel a kis rablókkal szemben csak a jól megszervezett helyi erők nyújtottak némi védelmet. A szervezés gondja pedig elsősorban a káptalani titkár vállára nehezedett; neki kellett megfelelő emberek toborzásáról, felszereléséről és készenlétben tartásáról gondoskodnia; sőt alkalomadtán neki kellett élükre is állania. Kalazancius esetében szintén ez volt a helyzet. Reánk maradt elismervénye a puskák és a hozzájuk szükséges puskapor átvételéről ma is beszédes bizonyossága vállalkozása marcona természetének. És bizony nem egyszer volt alkalma bebizonyítani, hogy a rablók üldözéséhez is ért. Egyik ellenfelét, bizonyos Galcerán Cadell nevű haramiavezért névleg is ismerjük.

Már közel egy esztendeje forgolódott József terhes és nagy felelõsséggel járó hivatalában, mikor az egyházmegye új püspöke, a tudósna és aszketikus íróna egyformán kitűnő Capilla András érdemei jutalmául szellemibb munkakörbe emelte és egymásután kinevezte clarevoli rektornak, ortonedai plébánosna és trempi vikáriusna. Szentünk természetesen örömmel kapott az egyéniségének jobban megfelelő feladaton és azonnal munkába állott. Gyalog és lóháton feljárta a gondjaira bízott falvakat s mindenütt fáradhatatlanul prédikált és oktatott. Hathatós szavával s még inkább példájának ellenállhatatlan erejével szorgosan irtogatta a bűnt és plántálta az erényeket. Életírói szava szerint, ahol megfordult, megújult a föld színe, s a bűnök fertőjében vergődő szívek fokozatosan az istenfélelem és jámborság porhanyó földjévé alakultak át.

Később a Pireneusok alján fekvő részek elvadult lakosságára is kiterjesztette működését a fáradhatatlan apostol, és ott is hasonló eredményeket ért el. Tapintatos fellépésével és pihenést nem ismerő munkájával előbb a papság megrendült fegyelmét állította vissza, azután az elhagyott nép lelki és szellemi életét vette szerető gondozásába. Sorra felkereste a szegényes viskókat, s mindenütt hallatta buzdító és oktató szavát. És szavának mihamar visszhangja támadt. A nép kezdett kiemelkedni durvaságából és erkölcsi közönyéből; szívében kigyúlt az eléje tűzött eszmények követésének és valóításának tüzes vágya.

Capilla püspök nagy örömmel értesült a fiatal plébános sikereiről és elismerése jeléül 1590. május 5-én de las Evas Gervázzal egyetemben megbízta őt a trempi, sorti, tirviai és cardósi esperesi kerületek megvizsgálásával. József munkakörének ilyen váratlanul szélesre tágításában csak újabb ösztönzést látott arra, hogy még többet dolgozzék a gondjaira bízott nyáj anyagi, szellemi és erkölcsi javaiért. Még nagyobb lelkesedéssel és ügybuzgósággal látott tehát munkához. Elsősorban most is a papság szellemét iparkodott megjavítani. Különösen sokat

küzdött a széltében-hosszában elharapózott kapzsiság ellen, és bölcs rendszabályaival igyekezett továbbterjedésének útját állni.

A papság mellett a szegényekre volt legnagyobb gondja. A „szegények atyja” szép címet még plébánossága idejéből hozta magával. Ennek megfelelően járt el új hivatalában is. Az arra szorulókat segítendő egy *mons pietatis*-t afféle félig zálogház, félig bank intézményt alapított; majd társaságot szervezett abból a célból, hogy évenként bizonyos számú szegény és árva leányt kiházasítson.⁵

A munkáját kísérő gazdag áldás nagy örömmel és meglelégedéssel töltötte el József lelkét. Úgy érezte, hogy most végre rátalált igazi hivatására. Minél tovább időzött az egyszerű nép körében, annál több szeretettel és megértéssel merült bele apró-cseprő ügyeinek intézésébe. Legszívesebben egész életére ott maradt volna. De ekkor megint közbejött valami, ami erőszakosan kilendítette életét megszokott és megszeretett pályájából. A lökés ezúttal kívülről, a nagypolitika részéről jött.

A baj ott kezdődött, hogy Perez Antal, II. Fülöp áruló minisztere tizenkét évi kínos fogság után megszökött madridi börtönéből, és barátai segítségével Aragónia fővárosába, Saragossába menekült. Itt a hatóságok nyíltan melléje állottak, és az aragon szokásjog, a *fuero* védelme alá fogadták őt. Később azonban mégis meghajoltak a király sürgető követelése előtt, és a minden hájjal megkent minisztert 1591. május 24-én kiszolgáltatták az inkvizíciónak. De ezzel csak olajat öntöttek a tüzre, mert a felizgatott és nyomora miatt amúgy is forrongó nép fegyverre kelt, és még aznap kierőszakolta a fogoly szabadon bocsátását. Szeptember 24-én megismétlődött ez az eset. II. Fülöp nem volt hajlandó eltérni királyi tekintélyének sárba tiprását, s ezért elhatározta, hogy végleg leszámol Aragónia különállásával és elavult alkotmányával. Fegyvert szegezett a fegyver ellen. Az ily módon felidézett polgárháború közel két esztendeig tartott, és csak tetézte a szerencsétlen ország romlását. De a király elérte célját: Aragónia függetlensége elenyészett, és mint egyszerű tartomány ellenmondás nélkül belesimult az abszolút királyság rendszerébe.

Ezek az események erősen belejátszottak a szomszédos Katalónia s ennek keretében az urgeli egyházmegye életébe is. A hegyekben és erdőkben bujdosó haramiák ugyanis siettek megragadni a kínálkozó jó alkalmat és a maguk módján kivenni részüket az országos zavarból. Napról-napra merészebb támadásokat intéztek tehát a völgyek és lankások békés lakói ellen. Rablásvágjuk mellett bosszúszomjukat is szabadjára engedték: le akartak számolni mindazokkal, akik a korábbi években bármi tekintetben szerepet játszottak ráncba szedésükben. Ilyen körülmények közt a volt káptalani titkárnak ugyancsak volt oka tartani tőlük. Még szerencse volt, hogy Barcelonában épp ekkortájt két család viszályából veszedelmes forrongás támadt, s a király, talán Capilla püspök eszközlésére szentünket bízta meg a könnyen végzetessé válható mozgalom lecsendesítésével.

A kibékítés minden várakozás ellenére fényesen sikerült. Barcelona népe, mely az imént még egy komor tragédia bekövetkezésétől rettegett, örömmámorban úszott, és nem tudott betelni a szerény békeszerző bölcsességének és tapintatának magasztalásával. Mindenki boldog volt, csak József lelkét dúlták nehéz kétségek. Mert íme, az ágostonos reform és a montserrati békéltetés után a lelkeszkedéssel is kudarcot vallott. Pedig most is egész lelkét belevitte a munkába. Annyira csak hívei ügyes-bajos dolgainak élt, hogy mellettük magáról és jövőjéről szinte egészen megfeledkezett. De hiába; minden jó ellensége, a sátán ismét följe kerekedett és

⁵ Az urgeli évek Kalazancius spanyolországi életének legjobban felderített korszakát jelölik. Ez Pere Pujol i Tubau plébános érdeme, aki San Josep de Calassanç, Oficial del Capítol d'Urgell (1587–1589), Barcelona, 1921. c. katalán nyelvű munkájában az urgeli püspöki levéltár egész idevágó anyagát feldolgozta s részben eredetiben is közölte. Eredményeit több tekintetben kiegészítette Picanyol L. Memoriae S. Josephi Calasancii in dioecesi Urgellensi c. nagyértékű tanulmányában. Ephemerides Calasancianae, 1931. 55. s. kk. 11., 109. s. kk. 11., 200. s. kk. 11.

csatlósai, a havasi haramiák személyében kizaklatta őt abból a munkakörből, melyet már egész életre szóló hivatásának érzett. Ez a gondolat mély keserőséggel töltötte el a szent lelkét. És minél többet évődött miatta, annál világosabban kezdte látni, hogy végleges hivatását nem a szép spanyol félszigeten, hanem messze idegenben kell keresnie.

Ezekben a lázas, tépelődéssel teljes napokban gondolatai egyre gyakrabban szállottak Róma felé. Tüzes spanyol lelkében minden látható előzmény nélkül kigyúlt s rövid napok alatt ellenállhatatlanná izzott az Örökváros látásának vágya. Minél többet gondolt rája, annál világosabban érezte, hogy neki ott, a kereszténység középpontjában és az Egyház fejének árnyékában kell kiverítékeznie és megtalálnia azt a hivatást, melyre a Gondviselés szólította. Fülében mind sűrűbben csendült meg a belülről jövő biztatás: „József, menj Rómába!” (*Josephe, vade Romam*). Nem habozott tehát tovább. Amint egyszer meggyőződött róla, hogy nem pillanatnyi fellángolásról, hanem benső kegyelmi hívásról van szó, késedelem nélkül rászánta magát az új életalakításra. Lehet, hogy elhatározásába a karrieralakítás és az egyházi pályán való gyorsabb emelkedés vágya is belejátszott, de bizonyos, hogy a végső indítást még sem ez, hanem a benső biztatás adta meg.⁶

Az elhatározást hamaros kivitel követte. Szentünknek, mióta három leány testvére férjhez ment – az egyik egy kovácsmesterhez, a másik egy földműveshez, a harmadik pedig egy szabómesterhez – nem voltak családi gondjai. Ezért, ami kis jövedelme volt, azt javarészből a szegényeknek juttatta, így clarevoli plébániájáról önként lemondott Segur Jakab javára, és csak azt kötötte ki, hogy a magának fenntartott tizenkét és fél szkudó évdíjből a plébánia szegényeinek évenként kétszer, húsvétkor és pünkösdkor illő alamizsnát osszanak. Többi beneficiuma után, úgy látszik, szerény évjáradékot kötött ki magának, hogy idegenben ne kelljen másoknak terhére lennie.

Miután ily módon mindent bölcsen elrendezett, 1592 elején útra kelt az új Ábrahám, „nem tudván, hová megyen”. (Zsid 11,8) Több napi hajózás után szerencsésen megérkezett álmai földre. Először rövid időre a genovai öbölben fekvő Noliban, majd végleg Civita-Vecchiában szállott partra. Innét zarándokmódra, gyalogszerrel indult az Örökvárosba, hová a nagybőjt vége felé érkezett meg. A legjobb időben érkezett, mert az újonnan megválasztott VIII. Kelemen pápa éppen azokban a napokban, 1592. április 4-én tartotta trónfoglalását.

⁶ Picanyol i. m. 111. l.

II. Hivatáskeresés

Az a Róma, melyet Kalazancius megérkezésekor maga előtt talált, már csak külsejében emlékeztetett a reneszánsz fényűzésben és élvezetekben tobzódó Rómájára. A lázas építő kedv ugyan még szüntelenül tartott, de az építőmestereknek már nem a *palazzo* volt egyetlen eszményük. A nagy urak mellett egyre több hajlékot emeltek a jó Istennek, köztük olyanokat is, melyek már külsejükkel és egész berendezésükkel elárulták, hogy más lelkiség ihletéből születtek, mint Bramante, Ráfael vagy Michelangelo alkotásai. Még fokozottabb mértékben áll ez a képzőművészetek egyéb ágainak hajtásaira. Az új művészet, a barokk már a küszöbön állott, és kezdte felszámolni elődjének, a reneszánsznak örökségét.

A külsőnél még nagyobb változáson ment át az Örökváros lelki arculata. Mióta ugyanis az utolsó emberöltő nagy pápái: V. Szent Pius (1566–1572), XIII. Gergely (1572–1585) és V. Sixtus (1585–1590) önmagukra és udvarukra is alkalmazták a trienti zsinat megifjító és új életet fakasztó szellemét, Róma ismét a katolikus megújulás középpontja és világgá sugározta lett. Ahol az imént még rút visszaélések és botrányok burjánzottak, ott most megint a szigorú keresztény fegyelem és áhítat szebbnél-szebb virágai nyíltak. És a nagy számban keletkezett új szerzetesrendek (teatinusok, barnabíták, szomaszkaiak, jezsuiták, kamilliánusok stb.), nemkülönben a gyors egymásutánban fellépő népszerű nagy szentek gondoskodtak róla, hogy a hatás ne maradjon a felszínen, hanem leszivárogon a néplélek legmélyebb rétegeibe. A szentek közül mindenekelőtt Néri Szent Fülöpöt kell említenünk, mint aki páratlanul mély és tüzes lelkületével s örökké derűs kedélyével valamennyi kortársánál erősebben hatott a római néplélek alakulására. De a maguk hatókörében nem kevésbé maradandó értékű munkát végeztek Lelliszi Szent Kamill, Leonardi Szent János, a roppant tudományú Bellarmin Szent Róbert vagy az egyszerű kapucinus barát Kantalicei Szent Félix, akinek sokszor bohókás ötletein és tettein egy egész emberöltő derült s ugyanakkor épült.

A messze földről jött zarándokot tehát Rómában minden oldalról színes és mozgalmas élet fogadta, ő azonban az első hetekben alig látott valamit ebből az életből. Hiszen idegenül és ismeretlenül érkezett, s egyelőre ismeretlen is akart maradni. Égető gondja, jövőjének kínzó bizonytalansága, mely Aragónia és a szép katalán föld elhagyására készítette, az Örökvárosba is elkísérte. De azért nem esett kétségbe. Feltette magában, hogy nem nyugszik addig, míg csak imádsággal és irtalmas szamaritánus munkával ki nem esdi Isten felvilágosító kegyelmét. Menten hozzá is látott elhatározása kiviteléhez. Buzgón látogatta a templomokat, misézett, sokat imádkozott, elmélkedett, felkereste a kórházakat és börtönöket, s édes vigasztaló szóval és dús alamiznával enyhíteni iparkodott az eléje tűnő anyagi és erkölcsi nyomort.

De inkognitóját nem tudta sokáig megőrizni. Capilla püspöknek római ügyvivőjéhez, Comte Boldizsár tarragoniai kanonokhoz intézett levele mindjárt az első hetekben elárulta megérkezését és jövetelének célját. A szemfüles kanonok a püspök megbízásából azonnal nyomozni kezdett utána, és nem nyugodott addig, míg az aragonok római szentélyében, a *Madonna di Montserratban* rája nem talált, és hatalmas pártfogójának, Marcantonio Colonna bíborosnak vendégszerető házába nem vitte. A kiváló főpap, aki már a trienti zsinaton feltűnt nagy tudományával s azóta mint bíboros, mint a bibliai bizottság elnöke és a vatikáni könyvtár igazgatója állandóan fontos bizalmi állásokat töltött be, szívesen fogadta, több napon át vendégül látta, s végül házi teológusának és egyben unokaöccse, Fülöp herceg lelki vezetőjének nevezte ki a jóformán ismeretlen jövevényt. Kalazancius Isten ujját látta a dologban, s ezért vonakodás nélkül meghajolt a bíboros akarata előtt. Május első napjaiban beköltözött a Colonna-palotába, és haladéktalanul megkezdte kettős szolgálatát. Május 16-án már ezt írta egyik spanyolországi ismerősének: „Jelenleg Marcantonio Colonna bíboros házában lakom egy

Compte Boldizsár nevű tarragoniai kanonok társaságában, akit a bíboros módfelett kedvel; az ő révén jutottam én is házába”.

A hercegi palotába való költözés azonban a szent életének csupán külső kereteit módosította; tartalmát és lényegét érintetlenül hagyta. Mert Kalazancius a fény, pompa és kényelem meleg fészkeiben is ugyanaz a szigorú aszkéta maradt, aki eddig volt. Sőt egyben és másban még szigorított életrendjén. Az idő felhasználásban és megsokszorozásában eddig tanúsított ügyességét most valóságos művészetté fejlesztette. Mindenre jutott ideje, és a mellett mindent a maga idejében tudott elvégezni. Ennek egyszerű magyarázata, hogy minden idejét Istennek és embertársainak szánta, magától még a percek is sajnálta. Napirendje valóban nem volt más, mint a nap minden órájának és percének megszentelése. Korán, szinte éjfélkor kelt és szokásos imádságai elvégzésével a sötét és rosszul kövezett utcákon elindult a város hét főtemplomának felkeresésére.⁷ Azután valamelyik közelebb eső templomban (nyáron rendszerint a S. Giovanni in Lateranóban, a S. Prassedében, a S. Maria Maggiorében vagy a S. Maria dei Montiban) elvégezte mindennapi miséjét, s utána hosszú és bensőséges hálaadásban öntötte ki lelkét. Ezenfelül még rendszerint elzarándokolt Szent Péter apostol sírjához, és ott gyakorta órák hosszát esedezett Isten felvilágosító kegyelméért.

Isten iránti kötelességeinek lerovása után szenvedő embertársaira kerítette a sort. Már az első hetekben rendes látogatója lett a kórházaknak, s nem fáradt bele a betegek ápolásába és vigasztalásába. Mivel pedig vigasztaló szavait és jótanácsait rendszerint kiadós alamizsnával is nyomatékotta, hamarosan szívesen látott és várt vendég lett. Hasonló szeretettel bánt a börtönök szerencsétlen lakóival, akiket a rideg kor csak büntetni tudott, de megjavításuk és erkölcsi érzékük finomabbá hangolása iránt nem volt érzéke. Csak mindezek elvégzése után gondolt magára, de ezt is olyan formában tette, hogy erénygyakorlat lett belőle. Ebédnél, első és rendszerint egyetlen napi étkezésénél, a bíboros konyhájáról feladott finom ételeket legtöbbször a szolgálknak hagyta, maga szerényen beérte kenyérrel és vízzel. Ebéd után újabb ájtatossági gyakorlatok, nevezetesen az Oltáriszentség imádása és a szentírás olvasása következtek. Csak ezután került sorra a hercegi növendék oktatása és a bíboros melletti hivatalos szolgálat teljesítése. Az este, mélyen be az éjszakába, szintén imádság, elmélkedés és hivatalos foglalatosságok közt oszlott meg. Az álom legtöbbször íróasztalánál lepte meg a szentet úgy, hogy ágyban csak kivételesen aludt.

Idők folytán még jobban kibővült ez a program. Kalazancius ugyanis ellenállhatatlan buzgóságában folyton újabb és újabb munkákat vállalt magára. Így mindjárt az első hetekben átvette a bíboros egész háza népének lelki gondozását. Majd belépett a szent apostolokról nevezett testvérületbe, melyet még IV. Pius pápa uralkodása idejében, 1564-ben alapítottak a szegények gondozására és segélyezésére. Mivel a kezdeményezés jól bevált, V. Sixtus főtestvérület rangjára emelte a társaságot (*arciconfraternità dei S. Apostoli*), és kötelességévé tette, hogy a rejtett nyomor és a szemérmes szegénység felkutatására városnegyedenként vizitátorokat válasszon. Szentünk mindjárt vizitatori minőségben lépett a testvérület tagjai közé, és égő buzgalmában nemcsak a saját kerületét járta fel hűségesen, hanem szívesen segített más kerületek vizitátorainak is. Még nagyobb terhet vett magára, mikor Medici Sándor bíboros, a későbbi XI. Leó pápa (1605) biztatására belépett a *keresztény tanítás társaságába* (*Confraternità della dottrina Cristiana*). Ettől kezdve még szorgalmasabban látogatta a templomokat, rótt az utcákat és tereket, s ahol céltalanul ödöngő gyermekeket, kézműveseket,

⁷ A hét főtemplom (S. Pietro in Vaticano, S. Paolo fuori le mura, S. Giovanni in Laterano, S. Sebastiano, S. Croce in Gerusalemme, S. Lorenzo fuori le mura, S. Maria Maggiore) felkeresése egy ugyanazon a napon búcsúnyerés céljából nagyon régi, még a VII. századra visszamenő kegyeletes szokás. A XVI. század második felében Néri Szent Fülöp, Borromei Szent Károly és Kalazanci Szent József buzgólkodása következtében különösen kedvelt ájtatossági mód volt, de Waal A.: *Der Rompilger*; Freiburg i. Breisgau, 1911. 81. s. k. l. Pastor L. v.: *Charakterbilder katholischer Reformatoren des XVI. Jahrhunderts*. Freiburg i. Br. 1924. 92. l.

napszámosokat és koldusokat látott, menten odaszegődött hozzájuk, és lelkes szavakban tárta eléjük a keresztény hit alapvető igazságait. Beszédeit gazdagon átszötte tanulságos történetekkel, és rendszerint szívhez szóló intelmekkel rekesztette be. Szavai végeztével legtöbbször azon melegében meg is gyóntatta és áldoztatta hallgatóit.

Így nem csoda, hogy bármerre fordult, mindenütt meglepő hatás kelt nyomában. Ahol tanításra és vigasztalásra nyitotta ajkát, ott általában jobbakká és bensőségebbekké lettek az emberek, mert a fülükbe csengő szóval egy nagy lélek és nagy szív magával ragadó szuggesztív ereje lopta be magát szívükbe. A szent szavait ugyanis nem a nyelv csengő-bongó zenéje és nem a retorika cifra sallangjai, hanem a meggyőződés mélysége és az érzület nemessége tették ellenállhatatlanokká. Azért voltak olyan foganatosak, mert a meggyőzés leghatásosabb eszközével, élete példájával nyomatékkozta őket. „Csak az ő kezeibe kellett jutnia az embernek és biztos volt őszinte megtérése” – olvassuk a boldoggáavatási per egyik vallomásában.

Rendkívüli alkalmak még szélesebbre tágitották az időkihasználás nagy művészeinek már amúgy is szinte áttekinthetetlen munkakörét. Ilyen alkalom volt pl. az 1596. év nyarán kitört pestisszerű betegség, mely súlyos megpróbáltatást mért Róma szegényebb lakosságára. Szentünk, mint a szent apostolok társaságának tagja, kötelességének érezte, hogy minden más elfoglaltságát félretéve haladéktalanul segítségére siessen a szegény szenvedőknek. Szent hevületében versenyre kelt a felebaráti szeretet másik nagy hősével, Szent Kamillal, a „jó halál atyáinak” alapítójával, és éjt-napot egygyé téve járta a kórházakat és a szegények elhagyatott viskóit. Ha már nem volt egészséges ember, aki ajtót nyitott volna neki, az ablakon át hatolt be. Szeretete nem ismert nehézséget, és nem rettent vissza semmi munkától. Ápolta és tisztogatta a betegeket, süttött-főzött számukra; ha állapotuk súlyosabbra fordult, ellátta őket a haldoklók szentségeivel s vigasztaló és bátorító szavaival megkönnyítette kimúlásukat; végül gondoskodott tisztességes eltemetésükről, s nevüket beleszötte imádságos megemlékezéseibe. És ez így ment napról-napra több hónapon át. Mert a nagy járvány csak augusztus vége felé kezdett annyira-mennyire enyhülni. Akkor végre a jól végzett munka öntudatával ő is visszatért megszokott napirendjéhez.

De hiába volt a megfeszített munka, hiába az ezerágú-bogú elfoglaltság, a hazulról hozott nyugalanság csak nem akart elcsitulni. Sőt az első évek viszonylagos csendje után még követelőbb erővel lépett fel. A bizonytalanság érzése egyre kínzóbb teherként nehezedett a szent lelkére. A dolog érthető. Hiszen már jóval túljárta a dantei életút közepe felén és még mindig nem tudta, milyen hivatást szánt neki a Gondviselés. Fájdalmas vergődésében az imádság volt egyetlen vigasztalása. Napról-napra buzgóbban esedezett az áhított megvilágosításért. A szentek közül a Boldogságos Szűz és Szent Péter után főleg Assisi Szent Ferenc közbenjárását kérte.

Az assisi *poverello* tiszteletét minden bizonnyal még hazájából hozta magával. Tudatossá fejlesztésében döntő része volt annak a körülménynek, hogy a minoriták római főszentélye, a Szent Fülöp és Jakab apostolok ereklyéit őrző Szent Apostolok-temploma közvetlenül a Colonna-palota mellett állott. Szentünk szobájának ablaka éppen a szentélyére nézett. Érthető tehát, hogy korán szokásba vette a jó másfél századdal előbb V. Márton pápa bőkezűségéből fényesen megújított templom rendszeres látogatását. Esti ájtatosságát legtöbbször itt végezte a Szent Ferenc-oltár előtt. Ezen a címen azután hamarosan ismeretségbe, sőt barátságba jutott a templommal kapcsolatos kolostor minorita lakóival is. Egy tapintatos békeközvetítés, melyet VIII. Kelemen pápa megbízásából vállalt, még szorosabbra fonta a konventtel való barátságát. Fiaian keresztül azután még jobban megtanulta tisztelni a nagy rendalapítót. Így jutott arra az elhatározásra, hogy elzarándokol Assisibe, és ott a helyszínén fejezi ki a *poverello* iránt érzett ragaszkodó hódolatát. Tervét 1595-ben valósította meg. Colonna bíboros minden rábeszélése ellenére egyszerű zarándok módjára indult, s bűnbánó ruhában, kötéllel a derekán és mezítláb tette meg a hosszú utat. De megérte a fáradságot: lelkében egészen megnyugodva tért meg

római otthonába. A siker annyira fellelkesítette, hogy a következő évben megint meg akarta ismételni a zarándoklatot.

De ember tervez, Isten végez. Szentünk az említett járvány közbejötté miatt csak két évvel később, 1597-ben gondolhatott fogadalmá beváltására. Ha lehet, még nagyobb áhítattal haladt végig a Tiberis kanyargós, vadregényes völgyén, mint két esztendővel előbb. Mint akkor, most is a híres porciunkulai búcsúra érkezett. És ezúttal nem csalódott reményében. Mialatt ugyanis imádságba merülve térdelt oltára előtt, hirtelen úgy tetszett neki, mintha megjelent volna előtte a szent és eljegyezte volna őt a Szegénység, Tisztaság és Engedelmisség szimbolikus megszemélyesítőivel. Még a szavát is hallani vélte a Szegénység úrnő nemes lovagjának. „Nem illik, – hallotta, – hogy a menyegzőre készülő vőlegény félénknek mutassa magát. Ez a három szűz épp úgy szeret téged, mint te szereted őket. Íme, ez a drágalátos Szegénység, ez az angyali Tisztaság, ez pedig a Szent Engedelmisség. És én azért jöttem, hogy téged eljegyezzelek velük.”

Kalazancius eleinte nem tudta mire vélni a látomást. Lassankint azonban felderengett lelkében a felismerés, hogy íme az Úr szerzetesi életre hívja őt. Ez a felismerés nagy megnyugvással és kimondhatatlan örömmel töltötte el lelkét. De az öröm nyomában mindjárt felsötétlett az újabb kétség: hogyan valósítsa meg küldetését? Külön szerzetet alapítson avagy a meglevők valamelyikébe lépjen? Nyugtalanága érthető. Hiszen már negyvenedik életévét is meghaladta, és még az elindulásnál sem tartott. A jövő azonban sokkal hamarabb megadta a feleletet kínzó kétségére, mint várni lehetett.

Kalazancius mindjárt szamaritánus tevékenysége kezdetén felismerte, hogy az alsóbb néposztályok vallási tudatlanságának és erkölcsi eldurvulásának iskoláztatásának hézagossága, helyesebben szólva, teljes hiánya a legfőbb oka. De hamarosan be kellett látnia azt is, hogy a szegény szülők legtöbbször a maga emberségéből nem tud segíteni ezen a bajon, mert nem rendelkezik a tanítatáshoz szükséges költséggel. Mint vizitátor és mint a keresztény tanítás társaságának tagja, később elnöke, éveken át keresett, kutatott valami kivezető út után. És minél többet töprengett a kérdés fölött, annál erősebbé vált az a benső meggyőződése, hogy valami úton-módon neki magának kell segítségére sietnie a saját hibájukon kívül tanítás és nevelés nélkül maradt gyermekeknek. A küzdő Egyház érdekeinek és a szétzilált társadalom állapotainak gondos számbavétele csak siettetett egyre határozottabbá és tudatosabbá váló meggyőződésének akarássá izmosodását. 1597-ben, a hivatáskeresés leglázasabb napjaiban már annyira jutott, hogy cselekvéshez láthatott.

Először az egyes városnegyedek (*rioni*) tanítóihoz fordult, és a szerte észlelhető lelki és erkölcsi nyomor élénkszerű ecsetelésével iparkodott megnyerni őket az ingyenes népnevelés eszméjének. Ezek azonban mereven elzárkóztak a gondolat elől, ők – mondták – kizárólag tanítványaik fizetéséből élnek; ha tehát az ingyenesség álláspontjára helyezkednének, egyenesen éhhalálra kárhoztatnák magukat.

A fáradhatatlan apostolt nem csüggesztette el első kísérletének kudarca; sőt ellenkezőleg újabb ösztönzést adott neki, hogy még állhatatosabban folytassa munkáját. Másodízben a városi tanács ajtaján kopogtatott. Terjedelmes memorandumban, számokkal és tényekkel bizonyította előtte a szegény gyermekek nevelésének és ingyenes tanításának elodázhatatlan szükségességét. De itt is tagadó választ kapott. A szenátorok készségesen elismerték az eszme nagyszerűségét, megvalósításának hasznos és kívánatos voltát, de a vele járó sok kiadás miatt nem mertek reményt nyújtani megvalósítására.

Kalazancius rendíthetetlen bizalmában most a jezsuitákhoz fordult, mint akik egyébként is hivatásszerűen foglalkoznak az ifjúság nevelésével. A *Collegium Romanum* főnöke, rektora előtt az érvek egész sorát vonultatta fel annak bizonyítására, mennyire keresztény gondolat a szegény gyermekek lelkében szunnyadó szellemi és erkölcsi értékek kicsiholása és hasznosítása az Egyház és a társadalom javára. Mindhiába. A rektor kötelességszerűen azt válaszolta, hogy neki az előírások értelmében csak az ismeretek elemeibe már beavatott ifjakat szabad felvennie

a kollégiumba s a rendi szabványokon nem áll jogában változtatni. A szent erre egyenesen a rend egyetemes főnökét, a híres Aquaviva generálist (1581–1615) kereste fel. A nagy szervező, a jezsuita iskola halhatatlan érdemű törvényhozója igazi szívbeli örömmel és gyönyörűséggel hallgatta végig különös látogatójának erős meggyőződéssel átízzított előadását. Sietett kijelenteni, hogy neki is régi álma a szegény gyermekek ingyenes tanítása és nevelése; de az adott viszonyok közt, a rend ezerágú más elfoglaltsága miatt lehetetlen újabb munkakört vállalni magára. Ugyanilyen feleletet kapott a lelkes apostol a S. Maria sopra Minerva domonkosrendű lelkészétől is. A derék szerzetes – egyébként szentünk benső barátja – szintén elragadtatással hallott a nagyszerű tervről, de a megvalósításában való közreműködést mégis elhárította magától azzal a megokolással, hogy az ő rendjének nem tanítás, hanem lelkészkedés a hivatása.

Ennyi keserű tapasztalat gondolkodóba ejtette Kalazanciust. Tűnődni kezdett magában, hogyan lehetséges az, hogy a kereszténység fővárosában, annyi kitűnő és szentéletű ember találkozó helyén ilyen tompa egykedvűséggel szemlélik az alsóbb néposztályok lelkét és erkölcsét megmetelyező tudatlanságot? De hiába évődött, kielégítő feleletet nem talált a kérdésre. Tehetetlenségének tudata, valahányszor csak elhagyatott és lerongyolódott gyermekcsoportokkal találkozott, könnyeket csalt szemébe. Bár a külső segítségkereséssel egyelőre felhagyott, bensejében annál többet vívódott a gondolattal, mely lassankint egyenlő jelentőségűvé súlyosodott hivatáskeresésének égető problémájával.

Az 1597. év egyik őszi napján is ettől a gondolattól terhes aggyal róttá az utcákat, mikor az egyik téren egy illetlen játékot űző toprongyos gyermekhadra bukkant. Mivel rendes szokása szerint most is lesütött szemmel és magába mélyedt lélekkel járt, eleinte a zshivajon kívül mást nem vett észre. De egy benső hang váltig súgta neki: „József, József, nézz körül”. (*Guarda, Giuseppe, Giuseppe, guarda!*) A szent megdöbben, megállt, riadtan felemelte tekintetét és mélyen elszomorodva vette észre a körülötte végbemenő botrányt. És amint ott állott a pajzán gyereksereg előtt, egyszerre fény gyulladt lelkében, mely abban a pillanatban eloszlott benne minden homályt és kétséget. Fülében újra felcsendült a zsoltáros szava, melyen már annyiszor elmélkedett: „*Rád hagyatkozik a szegény, az árvának te léssz istápolója*” (*Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor.*) Lelkében újra felzsongtak a múlt emlékei. Újra hallotta az urgeli szózatot: „*Josephe, vade Romam!*” Szeme előtt újra megjelentek a biztató látomások és álmoképek. Most már világosan látta, hogy a nagy munkára, melyek elvégzésére az imént még oly buzgón toborozta a vállalkozókat, őt magát szemelte ki az Úr. A szegény és elhagyatott gyermekeket neki kell megmentenie önmaguk és a társadalom számára.

Mindez olyan hirtelenül és olyan vakító fénnel hasított bele lelkébe, hogy eszébe sem jutott helyességében kételkedni. A kínzó nyugtalanság egy csapásra elcsitult lelkében, s helyébe a legteljesebb nyugalom és béke áradt. Hiszen ami után évekig annyi áhítattal és bensőséggel esengett, ím betelt: volt hivatása és hozzá fenséges hivatása, melynek méltó betöltésével egyaránt hasznára lehetett az Egyháznak és a társadalomnak. Csak egy nehézsége volt még: hogy fogjon hozzá a munkához? Külön rendet alapítson-e vagy pedig belépjen a már meglevő szerzetek valamelyikébe? Rövid habozás után úgy határozott, hogy a kérdés eldöntését Isten újabb felvilágosító sugallatára bízza. Egyelőre legfontosabbnak tartotta, hogy haladéktalanul hozzákezdjen kijelentett hivatása követéséhez. A többire nézve Aquinói Szent Tamás szavával vigasztalta magát: „Akiket valamilyen hivatásra szánt az Úr, azokat úgy irányítja, és úgy készíti elő, hogy a végén alkalmasaknak bizonyuljanak arra, amire szánva vannak; mert az Írás szava szerint: ő tett minket alkalmassá arra, hogy az újszövetség szolgálai legyünk”.⁸

⁸ Illos, quos Deus ad aliquid elegit, ita praeparat et disponit, ut ad id, ad quod eliguntur, inveniantur idonei, secundum illud: idoneos nos fecit ministros Novi Testamenti. Thom. 3 p. q. 27. art. 4.

III. A kegyes iskolák megnyitása és gyors felvirágzása

Minél nehezebben nyitott rá Kalazancius hivatására, annál nagyobb buzgósággal látott hozzá gyakorlati kiviteléhez. Csodálatos munkabírását szinte a lehetetlenség határáig fokozta. A nélkül, hogy megszokott életrendjéből csak egy hajszálnyit is engedett volna, habozás nélkül vállalta a munka megszervezésének és megindításának ezernyi ezer gondját. Lázás tenni vágyásában és izzó emberszeretetében nem ismert akadályt. Mindenekelőtt megfelelő munkatársak után nézett. A *keresztény tanítás társaságának* két tagja önként ajánlkozott a nemes feladatra. Harmadiknak a szent régi barátja, a tiberisentúli Santa Dorotea-egyház agg plébánosa csatlakozott hozzájuk. A jó öreg mindjárt iskolahelyiséget is ajánlott: két kicsiny, ütött-kopott szobát a sekrestye mellett.⁹

Szentünk annál nagyobb örömmel kapott barátja ajánlatán, mivel iskoláját az elhagyott gyermekek nagyobb számára való tekintettel eredetileg is a város szegény negyedében, a Tiberis folyó jobb partján szándékozott megnyitni. Hamarosan sikerült a felsőbb hatóságok engedélyét is megszereznie. Ascanio Colonna bíboros, a kevéssel előbb (1597. május 15-én) elhalt Marcantonio unokaöccse és jogi örököse, kész örömmel adta beleegyezését a szent vállalkozásba. Még szívesebben járult hozzá VIII. Kelemen pápa (1592–1605), aki már előbb is szíven viselte a szegény gyermekek sorsát és régóta óhajtott valami hasonló vállalat létesülését.

Miután így minden előkészület megtörtént, már csak a gyakorlati kivitel volt hátra. Kalazancius szegénységéhez képest asztalokat, padokat és más szükséges bútordarabokat vásárolt. Azután gondoskodott megfelelő mennyiségű könyvről, papírról, tollról és tintáról, hogy mindennel el tudja látni leendő tanítványait. Mivel pedig barátai és munkatársai már korábban elterjesztették a városban megnyitandó iskolájának hírét, a kitűzött napon, az 1597. év egyik késő őszi napján egy csomó önként jelentkezett gyermekkel csakugyan megkezdte a tanítást. Iskoláját *kegyes iskolának* (*scholae piae pauperum, scuole pie*) nevezte el. Ezzel az elnevezéssel két dolgot akart kifejezni: egyfelől jelezni akarta, hogy iskolája istenfélő, azaz keresztény nevelést ad, másfelől pedig a tanítás ingyenességét akarta kiemelni vele.¹⁰

A vállalkozást bámulatos siker kísérte. Róma úgy fogadta az új intézményt, mint a hosszú szárazságban kiaszott föld az üdítő esőt. A tanítványok száma már az első hét végére föléje emelkedett a száznak. Közöttük volt sok más mellett Oregio (Oreggi) Ágoston, aki már Kalazancius életében beneventói érsek, majd kevéssel rá (1633. november 28-án) bíboros lett, s aki jámborságával és nagy tudományával egyaránt díszére vált tanítóinak. Ő nyitotta meg azoknak a kiváló embereknek végeláthatatlan sorát, akik kizárólag a kegyes iskoláknak köszönheték lelki és szellemi kiképeztetésüket.

A két kicsiny – legfeljebb három lépés széles és kétszer olyan hosszú¹¹ – szoba csakhamar szűknek bizonyult annyi gyermek befogadására. De ami hiányzott kényelemben, azt bőven

⁹ A S. Dorotea vagy régebbi nevén S. Silvestro e Dorotea a S. Maria in Trastevere közelében épült azon a környéken, melyen az akkori közvélemény Szent Péter apostol római tartózkodásának helyét kereste. Pontosan nyolcvan évvel Kalazancius előtt Tieni Szent Kajetán itt alapította meg az *isteni szeretet társasága* vagy *oratóriuma* (*Compagnia ovvero Oratorio del divino amore*) c. egyesületet, melynek döntő része volt a katolikus megújulás megindításában.

¹⁰ „Édes név, mert magában foglalja a hitet és a szeretetet, az értelmet és a szívet, a szót és a cselekedetet, a részvétet és a ragaszkodást, az embert és Istent” – mondja róla Tommaseo Miklós, a halhatatlan dalmát nyelvész az Antonelli-féle Enciclopedia számára írt szép Kalazancius-életrajzában.

¹¹ Prónai A.: A piarista iskolák kezdete. Budapest, 1899. 19. l. Prónai még látta az eredeti termeket; ma már nincsenek meg.

pótolta a mindent átható szeretet. Mert Kalazancius egész szívét belevitte a tanításba. Mindenekelőtt bizalmat iparkodott maga iránt ébreszteni a kis vadócok lelkében. Ezért minden újonnan jelentkező tanítványát ajándékkal: szentképekkel és olvasóval fogadta. Utána alaposan kimosdatta és megfésülte őket, s nyomatékosan lelkükre kötötte a rend és tisztaság szeretetét. Csak ezután fogott szorosabb értelemben vett tanításukhoz. Legfőbb vezérelve itt is a szeretet volt. Először imádkozni tanította meg növendékeit; azután erkölcsi példákkal és bölcs életszabályokkal igyekezett rájuk hatni s iparkodott jellemük fejlődését helyes irányba terelni. A nevelő szempontnak ez a tudatos előtérbe helyezése annál inkább megokolt volt nála, mivel tanítványai között meglehetősen nagy számmal akadtak felnőtt ifjak is, kiknek jellemébe többé-kevésbé már beette magát az utca romboló szelleme. Pl. Oregio Ágoston már húsz évnél is idősebb volt, mikor iskolába került.

De az első sikerek édes ízét nemsokára megkeserítették a csöstül beköszöntő bajok és csapások. Így 1598 elején egyszerre mindkét munkatársa faképnél hagyta Kalazancius. Mivel ő egymaga nem győzte a rohamosan növekedő munkát, agg barátját pedig a lelkipásztori hivatása lépten-nyomon akadályozta a tanításban, kénytelenségből pénzen fogadott két tanítót. Ezekhez utóbb még más kettő önként csatlakozott. Így azután nemcsak a régi állapotot lehetett fenntartani, hanem új osztályok nyitására is lehetett gondolni.

Ugyanez év vége felé, legalább közvetve, más csapás is érte a kezdet nehézségeivel küzdő intézményt: december 24-én a szakadatlan esőzések következtében iszonyú árvíz öntötte el Rómát, mely emberi életben és anyagiakban egyaránt óriási károkat okozott.¹² A Tiberis jámbor folyóból egyszerre vad tengerré dagadt, s karácsonyra olyan magasságot ért el, amilyenre a legidősebb emberek sem emlékeztek.¹³ A váratlanul jött csapás természetesen ezúttal is elsősorban a part menti viskók szegény lakóit, köztük a kegyes iskolák növendékeit és hozzátartozóikat sújtotta. Kalazancius most is hősnek bizonyította magát. Néhány napra félretette minden más munkáját, és egyedül a bajtól sújtottaknak élt. Mint két évvel előbb, a nagy járvány idején, ismét versenyre kelt barátjával, Szent Kamillal, aki szintén ezekben a nehéz napokban mutatta magát legönfeláldozóbbnak. Míg azonban Szent Kamill hivatásának megfelelően inkább a megmentettek gondozásával és a betegek ápolásával foglalatoskodott, ő inkább a fuldoklók kimentésében serénykedett. Hatalmas termete, herkulesi ereje és rettenhetetlen bátorsága kiválóan alkalmassá tették erre a szerepre. Kicsiny bárkájával mindenütt ott volt, ahol fuldoklókat kellett kimenteni, háztetőkre szorultakat biztos helyre vinni vagy holttesteket kihalászni és elszállítani. Az élet megmentésén felül rendszerint gondoskodott annak fenntartásáról is, amennyiben a veszélyből kiragadottakat ellátta pénzzel és élelmiszerekkel. A vész elmúltával száz és száz megmentett ember áldotta a bátor szívű „árvízi hajóst”, ő azonban szerényen kitért a dicséretek elől, és ismét iskolájába, szeretett kicsiny barátai közé tért vissza.

A külső nehézségek mellett nem volt hiány benső kísértésekben sem. Hébe-hóba Kalazancius lelki szemei előtt is felrívult a hithirdetői pálya s végén a vértanúi korona, annyi szent nagyra törésének áhított célpontja. Lelkét újra meg újra megférte az átfutó gondolat, hogy idegen tartományokban, pogányok között talán nagyobb haszonnal szolgálhatná az Egyház és tulajdon lelke üdvössége ügyét. De az ilyenfajta gondolatok csak olyanok voltak, mint a könnyű bárányfelhők: jöttek és azután ismét a semmiségbe fozlottak. Nem okozott komolyabb lelki harcot sevillai kanonokká történt kineveztetésének híre sem. Szentünk udvariasan elhárította magától a kitüntetést, és továbbra is kitartott az őrhelyen, melyre hivatása állította.

¹² Az egykorú becslések 1400–4000 halálos áldozaton felül egy millió tallér anyagi kárról tudnak. Pastor L.: Geschichte der Päpste. XI. Freiburg i. Br. 1927. 605. s kk. II. Vanti M.: S. Camillo de Lellis. Roma, 1929. 293. a kk. II.

¹³ A S. Maria sopra Minerva homlokzatán levő árvízjelzések közt csakugyan az 1598. évi a legmagasabb. L. Pastor L.: Die Stadt Rom zu Ende der Renaissance. Freiburg i. Br., 1916. 29. l.

Mikor pedig a spanyol követől megtudta, hogy II. Fülöp király püspökké szándékozik őt kinevezni, a leghatározottabb hangon kijelentette, hogy élete egyetlen céljának a szegény gyermekek nevelését tekinti.

Ezen közben az iskola ismét nagyot fejlődött. Tanulóinak száma olyan rohamosan emelkedett, hogy az eredeti két szobán és az utóbb még hozzájuk csatolt két más helyiségen kívül 1599 elején a szomszédos házat is bérbe kellett venni. De a hely így is elégtelennek bizonyult. Különben sem felelt meg az iskola céljának. Legnagyobb baja kedvezőtlen fekvése volt. Mióta ugyanis a tanítványok túlnyomó része a Tiberis bal partjáról vagyis a tulajdonképpeni Rómából toborzódott, túlságosan messze fekvővé és nehezen megközelíthetővé lett. A folyó egyetlen hídján állandóan nagy volt a tolongás; nem lehetett tehát kívánni, hogy annyi gyermek idejében átérjen rajta. De magának a szentnek is kényelmetlen volt a város középpontjában fekvő Colonna-palotából nap-nap utána Trasteverébe gyalogolni. Ilyen körülmények közt hamar fel kellett vetődnie és tette érne az innenső partra való átköltözés gondolatának.

Bármily sürgős volt azonban a cselekvés, Kalazancius nagy alázatosságában nem akart magától határozni ilyen nagyfontosságú kérdésben. Előbb meg akarta tudni, miként rendelkezik vele az Úr. Ezért 1599 nyarán nagy zárandokútra indult. Gyalogszerrel megjárta Assisit, felkúszott Alverna meredek ormára és a camaldoli szent remeteségbe, újra ellátogatott a loretoi szent házban, huzamosabb időt töltött a Szent Mihály főangyal tiszteletét lehelő Monte Garganon, úgyszintén a Szent Benedek emléktől megszentelt Monte Verginén,¹⁴ Monte Cassinon és Subiacóban. Hosszú útjából csak október vége felé tért meg az Örökvárosba.

Most azután komolyan hozzálátott a lakáskérdés megoldásához. A dolog azonban, miként előre látható volt, nehezen ment, mert nem volt könnyű olyan épületet találni, mely központi fekvésű is és az iskola céljainak is megfelel. De végre mégis csak akadt; nem is egy, hanem mindjárt kettő. Kalazancius rögtön kibérelte a két házat és az 1600-i jubileumi szentév kezdetén odaköltöztette iskoláját.¹⁵

Az átköltözés a helyváltozáson kívül szervezeti tekintetben is messze kiható következményekkel járt a kegyes iskolák életében. Az újonnan jelentkező tanítók közül ugyanis többen azzal a kérelemmel fordultak Kalazanciushoz, engedje meg nekik, hogy együtt lakhassanak vele az iskola épületében. Mivel a kérelem teljesítése lényegében egyet jelentett a szerzetesi együttélés, a *vita communis* rendszerére való áttéréssel, szentünk egymagában nem mert dönten. Bizalommal odajárult tehát VIII. Kelemen pápa elé, és alázatosan előadta neki társai kérését. A lelkes pápa, aki valósággal lángolt az egyházi reform ügyéért, a legnagyobb örömmel hallott a jámbor szándékról és még maga buzdította a szentet a tervezett papi szövetség (*congregatio*) minél előbbi megalakítására.

A Szentatya jóváhagyása megkétszerezte a szent munkakedvét. Miután nehéz szívvel búcsút vett a Colonna-palota lakóitól, egyenesen a két bérházba sietett, és ott azonnal hozzálátott a közös élet előkészítéséhez. A legnagyobb termet oratóriumnak jelölte ki. Az osztályokat a földszinten helyezte el, míg az emeleti helyiségeket lakásoknak rendezte be. Magának a leghitványabbat választotta, s végtelen alázatosságában valamennyi társa között a legutolsó akart lenni. Csak hosszas unszolásra fogadta el a *congregatio Scholarum Piarum*nak keresztelt alakulat elöljárói tisztét *praefectus Scholarum Piarum* címmel.

Mint rendesen, most is a legnagyobb odaadással fogott új hivatala ellátásához. Mindenben maga járt elül jó példával. Hogy lelki fiait alázatosságra nevelje, legtöbbször maga söpörte ki az osztályokat, maga mosta fel a lépcsőket, sőt még alacsonyabb foglalkozásoktól sem riadt vissza. De legfőbb gondja mégis az iskola volt. Utolérhetetlen mintaképe volt a lelkes

¹⁴ Híres bencés apátság Dél-Olaszországban, a nevére elnevezett kongregáció középpontja.

¹⁵ Az új otthon a Campo di fiori és a S. Andrea della Valle közt, az Allbergo del Paradiso mellett állott. A két ház bérlete összesen 156 tallért tett ki.

tanítónak. Bár a nagyobb fiúk között is jól érezte magát, legszívesebben mégis a kicsinyekkel vesződött. Órák hosszat elidőzött közöttük; vezette gyakorlatlan kezüket, hogy formás betűk írására szoktassa őket, s felelés közben elgyönyörködött elméjük nyiladozásában. Sőt még éjszakáinak egy részét is nekik áldozta: gyakorolta magát a szépírásban, tollakat hegyezett, feladatokat készített és javított, számtanpéldákat szerkesztett, buzdításokat és erkölcsi példázatokot állított össze a következő napi konferenciára stb. Igazán elmondhatjuk róla, hogy az iskola képével aludt el, azzal ébredt.

De volt is foganatja munkájának. Tanítványainak száma már jóval fölötte járt a félezernek, s iskolája elismerten legjobb iskolája volt az Örökvárosnak. Mikor a gyermekek városnegyedek szerint egy-egy tanító vezetésével a legnagyobb csendben és illedelmesen hazafelé indultak, mindenütt bámulat kelt a szemlélők arcán, és tengernyi áldás szállott a nagy változás felidézőjére.

De éppen ezek a nagy sikerek mihamar irigységet támasztottak a kegyes iskolák ellen. A kenyérüket féltő tanítók a rágalmak özönét zúdították Kalazanciusra, nyilvános tolvajnak kiáltották ki, sőt élete ellen törtek. A legnemtelenebb eszközök igénybevételétől sem riadtak vissza, csakhogy a város elhagyására kényszerítsék őt. De hiába. A szent szelíd türelmével és imádságos ellenségszeretetével leszerelte a támadókat, sőt újabb barátokat szerzett ügyének. A nagy jubileumi esztendő különösen alkalmas volt erre. Az idegenek százezer számra özönlöttek Rómába, s elragadtatással szemlélték az új iskola rendjét és nevelésének szembetűnő hatását. Bíborosok, főpapok és előkelő világiak úgyszólván egymásnak adták a kilincset; mindegyik saját szemével akarta látni a felebaráti szeretet új csodáját.

Kalazanciusnak jól esett az önzetlen elismerés, és iparkodott még többet tenni kiérdemlésére. Pedig éppen ezidőtájt külső elfoglaltsága ismét nagy mértékben megnövekedett. Mint a városba jövő eretnekek hitszónokának úgyszólván minden idejét az idegeneknek kellett szentelnie; alamizsnát osztott nekik, asztalt terített és kiszolgálta őket, megvetette ágyukat stb. De önfeláldozásának meg is lett a sikere, mert egyedül július hónapban ötven eretnek tette le kezébe a katolikus hitvallást. Ugyanekkor megbízták a leányiskolák fölötti felügyelettel, sőt kicsibe múlt, hogy a keresztény tanítás társasága elnökének nem választották. A fenyegető veszélyt csak Medici bíboros közbelépése hárította el; de már az iskolafelügyelői és lelkiigazgatói tiszt elől semmiképpen sem tudott kitérni.

Ezek mellett buzgón kivette részét régi társulatainak munkájából, sőt újabb terheket vállalt magára. Nevezetesen ebben az időben csatlakozott a *Szent Ferenc stigmáinak (Confraternità delle stimmate di S. Francesco)* és a *Segítő Szűzanyának (Confraternità di S. Maria del Suffragio)*, úgyszintén a *Szentháromságról nevezett zárándokgyámolító egylethez (Confraternità, della Trinità de' Pellegrini)*.

A jubileumi esztendő lezajlása után Kalazanciusnak ismét a helyiség kérdése okozott súlyos fejtörést. Mert iskolája egy év alatt az új bérházat is kinőtte. Tehát megint tágasabb helyiségről kellett gondoskodnia, mely elegendő legyen az immár hétszázra növekedett gyermeksereg befogadására. Választása ezúttal Ottavio Vestri bíboros palotájára esett.¹⁶ A bíboros a szentügyre való tekintettel meglepően keveset, mindössze kétszáz tallér évi bért kért a terjedelmes épületért. Kalazancius az eddigi tapasztalatokon okulva mindjárt a szomszédos házat is bérbe vette évi hetven tallérért. Az átköltözés nyomában a szentév befejezése után, 1601 elején megtörtént. A berendezkedés ugyanolyan elvek szerint ment végbe, mint egy évvel előbb. A legnagyobb és legszebb termet kápolnává alakították át, a többi helyiséget pedig részben osztályteremnek, részben lakásnak rendezték be.

Az átköltözést egy nagy szerencsétlenség tette emlékezetessé. Kalazancius ugyanis a házirend pontosabb jelzésére egy nagyobbacska harangot akart felfüggeszteni az udvaron.

¹⁶ A mostani Corso Vittorio Emanuelén, az 1591 óta épülő S. Andrea della Valle-templomtól jobbra.

Szokott alázatosságában most is maga vállalkozott a könnyen veszélyessé válható feladatra. A szentelés befejeztével izmos vállára vette a harangot és megindult vele a létrán. De mikor felért, hirtelen megingott, elvesztette egyensúlyát és a haranggal együtt lezuhant. Halálra rémült társai azonnal hozzá rohantak, és nagy ügyel-bajjal szobájába vitték. A sürgősen előhívott orvosok veszedelmes borda- és combtörést állapítottak meg és egyúttal aggodalmuknak adtak kifejezést, hogy a beteg életkorára való tekintettel talán már nem is remélhető a törések teljes gyógyulása.

A szent megadással, sőt derűs lélekkel fogadta a kemény megpróbáltatást, és még maga bátorította az orvosokat a fájdalmas műtét elvégzésére. És alig hogy befejeződött a műtét, azonnal magához hívatta tanítótársait s nem törődve égő kínjaival, nyomatékosan lelkükre kötötte az iskola további gondját és egyúttal kérte őket, hogy válasszanak helyébe új elöljárót, mivel ő már úgy sem lesz többé képes e tisztet betölteni. Társai azonban vonakodtak eleget tenni kérésének, mire ő maga nevezte meg helyettesét Basso András személyében.

A gyógyulás folyamata nagyon hosszú ideig tartott, de Kalazanciusnak megvolt belőle az a haszna, hogy szerencsétlenségének híre több kitűnő munkatársat vonzott hozzá. Ilyenek voltak: földije, Vittoria Tamás, sevillai származású pap, aki vele egy időben, 1592 elején érkezett Rómába, a közel százesztendő, de még mindig ifjú tüzzel tanító Dragonetti Gáspár (szül. 1509., Lentiniben, Szicília szigetén), a híres jezsuita grammatikus, Alvarez Emánuel tanára, aki nagyszámú tanítványát is áthozta a kegyes iskolába s végül Gellio Ghellini, vicenzai nemes származású kanonok, aki több buzgó barátjával maga is egy kongregáció alapításán fáradozott, de Kalazancius sikereinek és szerencsétlenségének hírére feladta tervét, Rómába jött, és a kegyes iskolák tanítói közé lépett.

Ezek a nem várt csatlakozások nagy örömet szereztek a kínzó fájdalmak közt vergődő szegény betegnek, és sietteték gyógyulását. De még az örömnél is hatékonyabb orvosság volt a szeretet és az iskola után való vágyódás. Kalazancius határtalan szeretetében kedves kicsinyeit nélkülözte legnehezebben, s mikor az orvosok végre eltávolították lábáról a kötelékeket, csak a leghatározottabb tilalom tudta visszatartani, hogy azonnal közéljük ne rohanjon. Azt azonban már semmiféle emberi hatalom nem tudta megakadályozni, hogy lábadozó korában mankójával el ne látogasson az osztályokba, és el ne beszélgesse rég nem látott kicsiny barátaival.

Az új munkatársak csatlakozása mellett nem kisebb vigasztalására volt Kalazanciusnak Vestri bíboros buzgó és önzetlen pártfogása. Ez a kiváló főpap egy földel alatt lakott a kongregáció tagjaival, nap-nap után tanúja volt önfeláldozó munkájuknak s egyben lelkes bámulója egyszerűségüknek és alázatosságuknak. Dicsérteivel annyira felkeltette VIII. Kelemen pápa érdeklődését, hogy ez újból maga elé hívatta a már teljesen felgyógyult szentet, legmagasabb elismerését fejezte ki előtte az elért eredményért, s megígérte neki, hogy, mihelyt teheti, személyesen is ellátogat iskolájába. Mivel azonban ígéretét nagy elfoglaltsága miatt nem tudta teljesíteni, maga helyett a bíborosi testület két nagytekintélyű tagját, Silvio Antonianót és Cesare Baroniót bízta meg az iskola megvizsgálásával. A két bíboros – az előbbi korának egyik legünnepeltebb humanista költője és tudósa, az utóbbi pedig Néri Szent Fülöp oratóriumának szemefénye s ekkor már világszerte ismert történetíró – mindent a legjobb rendben talált, s olyan lelkesedéssel számolt be a látottakról és hallottakról, hogy a pápa örömeiben azonnal kétszáz tallér évdíj kiutalását rendelte el, és elhatározta, hogy most már valóságos kongregációvá emeli a szóbelileg ismételt megerősített társulatot. A közbejött események azonban egy időre más irányt adtak a fejlődésnek.

Kalazancius és iskolája ellen ismét feltámadt az irigység. Az iskolamesterek hamar elfelejtették csúfos kudarcukat, és a szent néhány elbocsátott munkatársának biztatására újból áskálódni kezdtek. Először Borghese Kamill bíborossal, az újonnan kinevezett pápai vikáriussal próbáltak szerencsét. Egy gyalázatos rágalmakkal telt memorandumot nyújtottak be hozzá Kalazancius és iskolája ellen. A bíboros azonban már régebből személyesen ismerte a szentet, s így azonnal tisztába jött az ellene emelt vádak értékével és eredetével. Egyszerűen félretette

tehát a memorandumot, és mintegy feleletképpen több kényes feladattal, pl. több apácakolostor elhanyagolt fegyelmének helyreállításával bízta meg Kalazanciust.

De a rágalmazókat nem csüggesztette el a vereség. Most már egyenesen a pápához fordultak, és egy hozzá benyújtott memorandumban nem kevesebbel, mint eretnekséggel és az ifjúság erkölcsi megrontásával vádolták meg a kegyes iskolákat. VIII. Kelemen nagyon elcsodálkozott, de egyben mélyen el is szomorodott a vádakon, melyek homlokegyenest ellenkeztek eddigi tudásával és meggyőződésével. Mivel azonban kötelességének érezte, hogy gyökeresen végére járjon a dolognak, újból magához kérette Antoniano és Baronio bíborosokat, és azzal a szigorú meghagyással küldötte ki őket az iskola újból való felülvizsgálására, hogy mindennek szemes gonddal és aprólékos részletességgel nézzenek utána.

A bíborosok lelkiismeretesen megfeleltek magas megbízatásuknak. Egészen váratlanul lepték meg Kalazanciust és munkatársait s Árgus-szemekkel figyelték tanítói eljárásuk minden mozzanatát. De hiába; semmi olyat nem észleltek, ami csak legtávolabbról is igazolta volna a vádakat. Ellenkezőleg, mindenütt a legnagyobb rendet és fegyelmet találták, s eretnekségnek vagy erkölcsi lazaságnak még halvány nyomát sem tudták felfedezni. Így azután jelentésükből kárhoztatás helyett a kegyes iskolák újabb fényes apológiája kerekedett ki. A jó lelkű pápa annyira megörült ennek a kedvező eredménynek, hogy a Szentszék közvetlen védelme alá fogadta Kalazancius iskoláját, és elrendelte a kongregációvá emelést előkészítő breve megszerkesztését.

A szívós ellenségek azonban még most sem nyugodtak meg. Újabb kudarcuk után a római egyetem, a híres Sapienza rektorát akarták felingerelni Kalazancius ellen azzal, hogy engedélye nélkül nyitotta meg iskoláját. A rektor azonban nem akart pápább lenni a pápánál, s nem kívánt jogával élni olyan intézménnyel szemben, melyet a legfőbb egyházi tekintély már ismételten jóváhagyott és nagyrabecsülésének számos jelével halmozott el.

A harmadszori felsülés még jobban felszította a rágalmazók gyűlöletének lángját. Mivel látták, hogy az egyházi hatóságoknál hiába kísérleteznek, hirtelen taktikát változtattak. Most már a szülőknél kezdtek áskálódni. Elhitették velük, hogy Kalazancius munkatársaiból hiányzik a tanításhoz okvetlenül szükséges tudományos felkészültség. Nemes szülők előtt viszont az új iskola túlságosan demokrata jellegét hánytorgatták. Úgy tüntették fel a dolgot, mintha a kegyes iskolák elsősorban a köznéppel foglalkoznának, fiaiból félművelt embereket faragnának, akik majdan elárasztják a nemesi osztály számára fenntartott életpályákat is. Azonkívül gonosz célzásokat tettek arra is, menynyire lealacsonyító a nemesi származású gyermekekre, hogy a köznép fiaival egyforma bánásmódban részesülnek.

A galád ellenfelek ezúttal elérték céljukat. A szülők között akadtak rövidlátó emberek, akik készpénznek vették alattomos ráfogásaikat és panaszaikkal kezdték zaklatni a tanítókat. Ebből természetesen különböző ízetlenkedések és veszekedések támadtak, melyek kihatásaikban sokat ártottak az iskola szellemének és jó hírének. A pápa is tudomást szerzett a dologról, s hogy egyszersmindenkorra véget vessen a rosszhiszemű aknamunkának, a szentéletű Leonardi Jánost az *Isten anyjáról nevezett szabályozott papok (clerici regulares Matris Dei)* kongregációjának alapítóját bízta meg a vizsály elsimításával. A tapasztalt és kiválóan tapintatos szent azután hamarosan helyre is állította a békét azzal, hogy leleplezte a rágalmazók álnokságát és kimutatta vádjaik tarthatatlanságát.

Míg így kint éveken át tombolt a vihar, tobzódott a gonoszság és a kaján irigység, azalatt bent ismét nevezetes lépéssel haladt előbbre az ifjú és nagy jövőre hivatott intézmény szervezkedése. Kalazancius ugyanis Vestri bíboros biztatására, hogy készítse el az új társulat konstitúció-tervezetét, próbaképpen szorosabb életközösségre egyesült tizenkét legkiválóbb munkatársával. (1604. július 14.) Előzetes megbeszélésük értelmében valamennyien egy meghatározott összeggel járultak hozzá a fenntartás költségeihez. Ami még ezen felül szükséges volt, azt Borghese bíboros engedélyével kéregetés útján akarták előteremteni. Erre azonban nem igen került sor, mivel a bíborosok (Borghese, a két Aldobrandini, Giustiniani,

Farnese, Pinelli, Bandini, d'Avila, Bellarmin), a szenátorok és a módosabb nemesek egy része kisebb-nagyobb havi segélydíj fizetésére kötelezték magukat. Sőt akadtak buzgó nemesek, akik maguk ajánlkoztak az alamizsna összegyűjtésére. Szentünk a begyűlt összeget egy megbízható nemes emberre, Vestri bíboros egyik rokonára bízta, s ettől fogva társaival és növendékeivel rendszeresen imádkozott iskolája jötevőieért.

VIII. Kelemen maga is állandóan segítette a kicsiny társulatot és a már említett kétszáz talléron kívül időről-időre jelentékeny összegeket juttatott a szent kezéhez. Másrészt nem szűnt meg sürgetni Kalazanciust, hogy minél előbb készítse el és jóváhagyás céljából terjessze eléje a konstitúció-tervezetet. Erre azonban nem került sor, mert a jó szándékú pápa még a szabályzat elkészülte előtt elhalt (1605. március 5.). Utána Kalazancius nagy pártfogója, Medici bíboros következett XI. Leó néven, aki azonban magas életkora és a rája nehezedő roppant felelősség súlya alatt már 26 nap múlva szintén sírba hanyatlott (április 27.). A halála fölött érzett őszinte fájdalmat csak az a tudat enyhítette, hogy örökébe a kegyes iskolák másik, nem kevésbé lelkes pártfogója, Borghese bíboros lépett V. Pál néven (május 16.). Az új pápának egyik legelső intézkedése az volt, hogy a bíboros korában fizetett segélyösszeg mellett elrendelte VIII. Kelemen évi kétszáz tallér hozzájárulásának további folyósítását; ezzel mintegy jelezni akarta, hogy a Szentszék és a csírázó új szerzet viszonyát a személycsere semmiképpen sem érinti.

Az új pápa nagylelkűsége lehetővé tette Kalazancius számára, hogy a szűknek bizonyult Vestri-palota helyett ismét tágasabb helyiség után nézzen. Hosszas keresés után a S. Pantaleo-templommal átellenben fekvő Mamini-palotára esett választása. Az új iskolai évet a közben kilencszázra növekedett gyermeksereggel már itt kezdette meg (1605. november 1.). De a növekvő sikereken és elismerésen érzett nemes örömét ismét megkeserítette alattomos ellenségeinek újabb aknamunkája. A keresetükben érzékenyen károsított iskolamesterek egy része ugyanis még mindig nem tudott belenyugodni a dolgok új rendjébe. Ezért megint elővette régi kipróbált fegyverét, a rágalmat. Egy újabb és még a korábbiaknál is súlyosabb vádakkal telt memorandumot nyújtott be a pápához.

V. Pál ugyan rendületlenül bízott a szentben, de félt, hogy környezetében esetleg akadnak méltatlan emberek. Ezért Aldobrandini¹⁷ és Peretti bíborosok¹⁸ útján a legszigorúbb és legaprólékosabb vizsgálatnak vetette alá az iskolát és a társulatot. Az eredmény azonban most is csak a régi volt. A bíborosok a legnagyobb csodálat és elragadtatás hangján tettek jelentést a látottakról. A pápa sietett levonni az eset tanulságát. Hogy elejét vegye hasonló galád támadások megismétlődésének, a nagyérdemű Torres Lajos bíborosnak, a római egyház könyvtárosának személyében protektort rendelt a kegyes iskolák számára (1607. március 24.).

Ezekkel a külső támadásokkal egyidejűleg súlyos belső válság is gyötörte Kalazancius intézményét. A baj forrása ezúttal a szent kifogyhatatlan jósága és mértéket nem ismerő felebaráti szeretete volt. Szamaritánus buzgalmában erején felül adakozott. Különösen tanítványaira áldozott sokat. Nemcsak könyvekkel és iskolaszerekkel látta el őket, hanem a szegényeket ezenfelül még ruházta és étellemezte is. Határtalan bőkezűségét azután a társulat sínylette meg. Az ellátás napról-napról silányabb lett. A munka szaporodott, az étel kevesbedett. A tanítók hova-tovább a legszükségesebbekben is hiányt kezdtek szenvedni. Ez, érthetőleg, nagyon elkeserítette őket. Lelkükben a lázadás szelleme vert gyökeret. Valóságos összeesküvést szöttek, melynek élére az öreg Dragonetti állott.

Az összebeszélés értelmében egyik napon a rendes időben, de teljesen felkészülve jelentek meg az osztályokban, és kijelentették az ámuló gyermeksergnek, hogy szegénységük miatt nem tudják tovább fenntartani az iskolát; menjenek tehát és keressenek maguknak más tanítókat. A gyermekek, mint a megbolygatott méhraj, zajongva rajzottak ki az utcára.

¹⁷ Nem VIII. Kelemen hatalmas nipotéja, Pietro, hanem unokatestvére, Cinzio Passeri-Aldobrandini.

¹⁸ Alessandro Montalto-Peretti.

Kalazancius a lárma hallatára azonnal odasietett, s mikor megtudta, miről van szó, a fiúkat az oratóriumba küldötte, maga pedig a lázongó tanítók közé ment. Itt Dragonetti hosszú és heves beszédben tárta fel panaszkodását. A szent megrendülve hallgatta végig a szokatlan vádbeszédet. Azután maga kezdett szólni. Szavait annyi hev és olyan lelkes meggyőződés hatotta át, hogy a lázadók nem tudtak neki ellenállni. Az ősz Dragonetti térdre borult előtte és valamennyiük nevében bocsánatot kért a történetekért. Azután, mintha semmi sem történt volna, ment mindenki a maga osztályába, s folytatta a munkát ott, ahol abbahagyta.

Maga Kalazancius az eset hatása alatt két szekrényét függesztett ki ezzel a felírással: *Adományok a kegyes iskolák számára. (Elemosine per le Scuole pie.)* És Isten bőségesen jutalmazta hű szolgájának rendületlen hitét: még aznap este negyven ezüst tallért és kétszáz arany tallerra szóló utalványt találtak a szekrényekben. Innét kezdve a ház nem szenvedett többé hiányt, és a szent is nyugodtan folytathatta alamizsnálkodását.

Ennek az eseménynek gyorsan híre terjedt, és még inkább fokozta a bámulatot Kalazancius iránt. A Szentatya is egyre növekvő megbecsüléssel viseltetett irányában. Egyszer a Pantheonból hazamenet egész udvara jelenlétében huzamosabban elbeszélgetett vele, érdeklődött iskolája állapota iránt és kitartásra buzdította őt. Torres halála után (1609. július 8.) pedig egyenesen bíborosnak akarta kinevezni, és csak hosszú kérésre állott el ezen szándékától, s nevezett ki Giustiniani Benedek személyében új protektort. Két évvel később azonban ismét felvette nevét a kinevezendő tizenkét új bíboros jegyzékébe (1611. augusztus 17.). Kalazancius, mikor megtudta ezt, meghatványozta könyörgését, és nem nyugodott addig, míg unokaöccse, Borghese Kamill bíboros útján szándékának megmésztására nem bírta Pál pápát.

Alázatossága ezúttal sem maradt jutalom nélkül: Isten kifürkészhetetlen jóságában megint több kiváló embert vezetett hozzája, akikre később nagy szerep hárult az ifjú szerzet megalapításában és továbbfejlesztésében. Így 1610-ben Don Juan Garzia segoviai születésű nemes apród, később a generálisságban utódja és Panicola Bernát, kiváló jogtudós és egyetemi tanár, később a ravellói egyházmegye püspöke lépett munkatársai közé. Még nagyobb nyereséget jelentett Glicerio Landriani csatlakozása. Ez az előkelő származású és dúsgazdag milánói ifjú maga is egy új kongregáció alapításának tervével jött Rómába; de Kalazancius szentéletű barátjának, Jézus-Máriáról nevezett Domonkos (Urrusolo) kármelita atyának rábeszélésére csakhamar feladta szándékát, és őt társával egyetemben a kegyes iskolák tanítói közé szegődött.

A szent mindjárt kezdetben nagyon megkedvelte és legbensőbb bizalmába fogadta a jámbor ifjút. Különösen kétes esetekben adott sokat szavára. Így mikor újra időszerűvé vált egy tágasabb épület keresése, jó részben az ő biztatására és hathatós anyagi támogatásával szánta rá magát a S. Pantaleo-templom melletti paloták egyikének megvételére. A palota aránylag olcsón, tízezer tallérért került Vittoria Cenci ne' Torres kezéből a társulat birtokába. (1612. október 1.) Azért volt nagyon fontos ez a vétel, mivel általa végre állandó otthont nyert a fejlődő intézmény és anyaházát a kialakuló szerzet.

A pápa viszont azzal sietett szentünk segítségére, hogy 1614-ben átengedte neki a IV. század nagy tiszteletben álló orvos-vértanújának, Szent Pantaleonnak – magyarul Pentelének – templomát, melyet még III. Honorius pápa építtetett a XIII. század elején. Így a templom és a csirázni kezdő piaristarend története mindjárt kezdetben a legszorosabban összeforrott és mindmáig elválaszthatatlan kapcsolatban maradt. Maga az alapító mondhatatlan szeretettel csüggött a nagy időt megélt szentegyházon, és szeretetének többek közt azzal is kifejezést adott, hogy később de Rossi Antal tervei szerint tökéletesen újjáépíttette.

IV. Rendalapítás

Kalazanciusnak 1597 óta az volt a legforróbb vágya, hogy iskolája állandósuljon és minél szélesebb körben elterjedjen. Erre legegyszerűbb eszköznek egy külön kongregáció alapítása kínálkozott. Szentünk azonban sokkal szerényebb és alázatosabb volt, semhogy szerzetalapításra mert volna gondolni.

Ő nem akart több lenni, mint egyszerű közkatonája az eszmének, melyet annyi kínos vergődés után tette váltott és annyi vész-vihar közt férfias kitartással képviselt. Egy pillanatra sem jutott eszébe kilépni a háttér jótékony félhomályából és sütkérezni a közszereplés sugárözönében. Dicsőségszomj és hírvágy messze elkerülte Istenbe temetkezett lelkét. Mindenben csak Isten dicsőségét és embertársai javát kereste; magáról legszívesebben egészen megfeledkezett. Ezért iskolája állandósítását is úgy akarta biztosítani, hogy magára minél kevesebb dicsőség hármozzék belőle. Először a *keresztény tanítás társaságával* való egyesítésére gondolt. Már az alapítás második esztendejében gondolt erre, de a társaság 1599. augusztus i-i közgyűlésén olyan se hideg, se meleg határozatot hozott, hogy érdemleges tárgyalásra nem is került sor.

Utána egy időre olyan látszata volt a dolognak, mintha a szent megbarátkozott volna a saját alapítás gondolatával. Az események is mindjobban errefelé szorították. Vestri bíboros és maga VIII. Kelemen pápa nem szűnt meg őt a konstitúciók elkészítésére ösztönözni. Bele is fogott kidolgozásukba, de befejezésüket és a Szentszék jóváhagyásának kikérését folyvást halogatta. Alázatossága az utolsó pillanatban mindig visszariadt a döntő lépés megtételétől. Közben a jó VIII. Kelemen meghalt és az egymást követő események néhány évre más irányt adtak a fejlődésnek.

A külső és benső viharok elcsitulása azonban megint napirendre tűzte az állandósítás kérdését. Kalazancius most sem bízott magában; ezért egy egészen új megoldás gondolatát vetette fel. Annál a benső barátságnál fogva ugyanis, melyben a római tanítók rágalmainak elhallgattatása óta Leonardi Szent Jánossal (†1609. október 9.) állott, legjobbnak gondolta az ő társaságával, az *Isten anyjáról nevezett szabályozott papok* kongregációjával való egyesülést. Giustiniani bíborosnak szintén tetszett a terv. Közvetítésével nyomban meg is indultak a tárgyalások, melyek a részletek alapos megbeszélése után valóban az egyesülés kimondását eredményezték. A pápa *Inter pastoralis officii curas* kezdetű brévéjében sietett szentesíteni a nagy örömmel fogadott egyességet (1614. január 14.).

A pápai bréve értelmében a kegyes iskolák beleolvadtak Leonardi kongregációjába, úgy azonban, hogy Kalazancius és munkatársai továbbra is megmaradtak eddigi életmódjuk mellett. De új tagot már csak az *Isten anyjáról nevezett kongregáció* szabályai szerint volt szabad felvenni. Az egyesült kongregáció a *Congregatio Matris Dei* címet kapta, s főhivatása a szegény gyermekek tanítása lett. Válogatás nélkül szabad volt felvennie nemes és nem nemes gyermekeket, akik plébánosuktól, gyóntató atyjuktól vagy általában valami hitelt érdemlő személytől szegénységi bizonyítványt tudtak felmutatni.

Az egyesüléshez fűzött vérmes remények azonban csak kis részben mentek teljesezésbe. Eleinte lázas hévvel indult a munka és sikerek is fakadtak nyomán. A meglevőkhöz nemsokára meg kellett vásárolni azt a két kis házat is, melyek a Torres-palota és a S. Pantaleo közt épültek (1616. július 30.). De már a harmadik esztendőben erős visszaesés mutatkozott. Az iskola látogatottsága szemmel láthatólag megcsappant. Ennek legfőbb oka a szegénységi bizonyítvány követelése volt. Sok nemes restellte bevallani szegénységét. Inkább otthon fogta tehát gyermekét, csak hogy ne kelljen bizonyítványt kiállíttatni nyomorúságáról.

De személyi okok is erősen közrehatottak a hanyatlásban. Nagy baj volt, hogy Leonardi emberei közt csak elvétve akadt hivatásos tanító. Legtöbbjük unta az iskolát s

visszakíváncozott a szószékekbe és a gyóntatószékekbe. Emiatt azután gyakori volt a sűrlődés közöttük és Kalazancius tanítói közt, akik viszont a tanítást tekintették az egyesült kongregáció életcéljának. Az iskola látogatottságának rohamos csökkenése természetesen még jobban kiélezte a helyzetet. Leonardi lelki fia most már mindenképpen szeretett volna visszavonulni a rájuk nézve egyre terhesebbé váló szövetségtől, mert joggal tartottak tőle, hogy a közvélemény őket okolja majd a virágzó intézmény tönkretűntetéséért. Így kedvük szegetten és csak félszívvvel jártak az iskolába, melyről érezték, hogy nem igazi pályaterük.

Kalazancius fájó szívvel látta reményeinek megghiúsulását és nagy jövőre szánt alkotásának lassú sorvadását. Bánatába csak az első Rómán kívüli kegyes iskolának, a frascatii-nak megnyitása vegyített némi örömet (1616. szeptember). De ez is csak olyan volt, mint a nehéz felhő mögül pillanatra kibukkanó napsugár; emésztő gondját enyhítette, de nem szüntette meg. Szíve keservét elpanaszolta hű barátjának, Domonkos kármelita atyának is,¹⁹ mire ez meglehetősen így szólt hozzá: („József atya, győződjék meg már egyszer róla: *Tibi, tibi derelictus est pauper*”).²⁰ Ezek az egyszerű szavak egyszerre fényt gyújtottak szentünk lelkében. Most már világosan látta, hogy a nagy művet, melyre húsz évvel előbb meghívást kapott, neki magának kell befejezésre juttatnia. Alázatosan odajárult tehát a bíboros-protektor elé, és őszintén feltárta előtte a kétségbeesett helyzetet. Giustiniani azonnal átlátta az állapot tarthatatlanságát, és a baj orvoslására kieszközölte az *Ad ea, per quae* kezdetű bullát, melyet joggal tekinthetünk a piaristarend magna chartájának (1617. március 6.)

A bulla mindenekelőtt hatálytalanította a három év előtti egyesülést. Azután *Congregatio Paulina Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum* néven külön kongregációvá emelte a kegyes iskolákat, és elrendelte, hogy tagjai: misés papok, klerikusok és kisegítő testvérek (*fratres operarii*) kétévi próbaidő (*noviciátus*) után valamennyien szerzetesi fogadalmat tegyenek, mely alól csak a pápa mentheti fel őket. Főcélul a gyermekeknek az alapismeretekre: grammatikára, számvetésre s főleg a katolikus hit igazságaira való ingyenes tanítását tűzte eléjük. Kimondotta tovább, hogy a kongregáció a noviciátus kivételével minden rendházban köteles iskolát tartani. Végül a kormányzó tisztelet Kalazancius kezébe tette le, s egyben meghatalmazást adott neki, hogy tanácsával a szükséghez képest jogszabályokat és dekrétumokat alkosson; ezeket azonban kihirdetésük előtt köteles jóváhagyás céljából a Szentszék elé terjeszteni.

Ezt az alapvető okmányt még a kibocsátás napján felolvasták az egyesült kongregáció tagjai előtt. A felolvasás után Kalazancius hálás köszönetet mondott egykori barátja lelki fiainak eddigi közreműködésükért, s utána a legnagyobb békeességben s a kölcsönös szeretet és megbecsülés jelei közt megtörtént a szétválás. Leonardi emberei visszatértek a S. Maria in Porticóba, Kalazanciuséi pedig ottmaradtak a már megszokott és megszeretett S. Pantaleo tövében, s mint immár egy önálló szervezet tagjai, megújult, sőt felfokozott munkakedvvel tértek vissza az iskolába. Régi társaik közül többen, így a nagytudományú Casani Péter követték példájukat.

A jogi szervezkedés legégetőbb kérdéseinek megoldása után Kalazancius arra vetette minden igyekezetét, hogy most már tetteleg is életre szólítsa rendjét. Ehhez az első lépés az olcsó szövettű reverendából és egy rövidebb köpenyből (*pallium*) álló papi öltöny kiválasztása volt, melyet Giustiniani bíboros készíttetett el valamennyiük számára. Ugyancsak ő öltöztette be Kalazanciusat saját házi kápolnájában, míg a többi tizennégy jelentkezőre előljárói minőségében már a szent adta rá a szerzetesi öltönyt a Szent Pantaleonban. A nagyjelentőségű esemény Gyümölcsoltó Boldogasszony napján ment végbe, mely abban az évben éppen nagyszombatra esett (1617. március 25.).

¹⁹ Jézus-Máriáról nevezett Domonkos atya (családi nevén Urrusolo, †1630. február 16.) korának egyik legbefolyásosabb embere volt. Mint diplomata is jelentős szerepet játszott a harmincéves háború kezdő korában. Boldoggáavatási pörét még II. Ferdinand megindította.

²⁰ *Giuseppe mio, intendetela una volta: Tibi, tibi derelictus est pauper.*

A kongregációba tömörülés halaszthatatlanul sürgőssé tette a rendi kiegészülés kérdésének rendezését is. Kalazancius az első noviciátus számára a Tiberis jobb partján emelkedő S. Onofrio-halmon bérelt ki egy szerény házikót. Mivel azonban ez mindjárt kezdetben szűknek bizonyult, már néhány hónap múlva a bal partra, a S. Maria in via és a Fontana di Trevi közé helyezte, s élére a szentéletű Casani Pétert állította. A második noviciátust Frascatiban rendezte be. Ott is maga öltöztette be az első testvéreket. Közöttük volt kedveltje, Glicerio is, aki azonban nemsokára nagy gyászt hozott rája és az egész szerzetesi közösségre: még az első próbaév letelte előtt alig harmincéves korában jobblétre szenderült (1618. február 15.). A szent keservesen megsiratta a fiatal kongregáció első halottját, és azonnal szorgalmazni kezdte boldoggáavatási pörének felvételét. Sürgetésére Millini vikárius-generális el is rendelte az előzetes vizsgálat megindítását, de az események és a vezető egyéniségek gyors változása következtében hamarosan elaludt az ügy.

A lesújtott közösség bánatába azonban már egy hónap múlva örömet vegyített egy újabb örömdetes esemény: Kalazancius a pápa egyenes felhívására 1618. március 19-én Giustiniani bíboros kezébe letette a szegénység, tisztaság és engedelmesség fogadalmát s ugyancsak fogadalommal kötelezte magát az ifjúság tanítására is. Sokáig és buzgón készült a nagy eseményre. A készület egyik nemeként habozás nélkül lemondott mindenről, ami még a világhoz fűzhette: birtokjogáról és Spanyolországban élvezett jövedelmeiről. Ingóságait és apróbb értéktárgyait az utolsó darabig a szegényeknek, foglyoknak és szűkölködő diákjainak adta. Magának nem tartott meg mást, mint a tökéletes apostoli szegénységet.

A fogadalomtételen érzett örömet csak fokozták a kongregáció kezdő sikerei. Mert a kegyes iskolának immár az Örökvároson kívül is híre kelt s a S. Pantaleóba egymás után érkeztek a kedvezőnél kedvezőbb ajánlatok. A terjeszkedés leglelkesebb szószólója maga a bíboros-protektor volt; hathatós közbenjárásával rendszerint ő hárította el az esetleg itt-ott még mutatkozó nehézségeket. Így pl. ő hatálytalaníttatta a megerősítő bullának azt a megszorító rendelkezését, hogy Rómától húsz mérföldnél messzebbre nem terjeszkedhetik a kongregáció; ugyancsak ő eszközölte ki annak megengedését is, hogy egyes arravaló novíciusok próbaidejük alatt tanítással is foglalkozhassanak. Elsősorban ennek az odaadó támogatásnak lehet tulajdonítani, hogy Namiban, Maglianóban és Mentanában csaknem egy időben keletkeztek új iskolák.

Kalazancius mindenütt maga vezette az alapítás és a megnyitás fáradságos munkáját. Ez meglehetősen igénybe vette idejét, s emiatt a rendi szabályok, konstitúciók elkészítésére sokáig nem is gondolhatott. Giustiniani állandó sürgetésére csak 1619 vége felé látott komolyabban munkához. Hogy közben semmi se zavarja, a csendes Narniba vonult vissza, s ott negyvennap elmélkedéssel és szigorú önsanyargatással készült elő feladatára. Közel másfél évig tartó visszavonultságát csak két esemény szakította meg hosszabb-rövidebb időre. Az egyik bíborosságának újabb terve volt, melyet ismét csak sok utánjárással és tömérdék kéréssel tudott megíúsítani, a másik pedig nagy pártfogójának, V. Pál pápának halála (1621. január 28.).

A kiváló főpap halála nagyon fájdalmasan érintette szentünket. Hiszen éppen akkor vesztette el benne legnagyobb támaszát, mikor élete nagy művére a koronát készült feltenni. A néhány nappal később (1621. február 9.) végbement választás azonban eloszlatta minden aggodalmát. A választásból ugyanis Ludovisi Sándor bíboros, bolognai érsek került ki győztesen XV. Gergely néven, aki már előtte megígérte jóakarató támogatását.

Kalazancius most már sietett befejezni munkáját. Narniból egyenesen Rómába ment, s a kész konstitúciót bemutatta Giustiniani bíborosnak, majd utána a pápának. A Szentatya a legnagyobb szeretettel fogadta, s tisztelete jeléül szintén bíborosnak akarta kinevezni. A szentnek megint latba kellett vetnie minden ékesszólását s minden érvét fel kellett vonultatnia, csak hogy elhárítsa magától a magas kitüntetést. Alázatossága annyira meghatotta a pápát, hogy végre elállott szándékától, és megígérte neki, hogy a szerzettéemelés ügyét haladéktalanul az illetékes kongregáció, a *S. Congregatio Episcoporum et Regularium* elé fogja terjeszteni.

A kongregáció valóban már március 16-i ülésében foglalkozott a kérdéssel s előadójául (*ponente*) Michelangelo Tonti bíborost és názáreti érseket kérte fel, aki csak az imént tért vissza kényszerű cesenai magányából. Mielőtt azonban döntésre került volna a sor, egy váratlanul közbejött esemény lényegesen rontott a helyzeten: Giustianiani bíboros, aki tizenkét esztendőn át annyi szeretettel és megértéssel karolta fel a kegyes iskolák minden ügyes-bajos dolgát, éppen a legsorsdöntőbb napokban meghalt (március 27.). Kalazancius pedig a múlt tapasztalatain okulva, nem mert új protektort kérni, mert attól félt, hogy a pápa őt magát fogja erre a tisztre kinevezni.

Pedig közben a szerzettéemelés ügye minden várakozás ellenére kedvezőtlen fordulatot vett. Tonti bíboros ugyanis azzal a megokolással, hogy az új szerzetek csak zavart okoznak az Egyházban, elutasító választ készült indítványozni a kongregációban. Legfőbb érvül a IV. lateráni zsinat ismert határozatára hivatkozott: „Nehogy a szerzetesrendeknek kelleténél nagyobb sokfélesége zavart idézzon fel az Egyházban, szigorúan megtiltjuk, hogy ezentúl bárki új rendet merjen alapítani; aki szerzetes akar lenni, lépjen be a már meglevő rendek valamelyikébe”.²¹ Szerencsére azonban Kalazancius még idejében értesült a bíboros szándékáról. Azonnal munkához látott, és egy hirtelenében összeállított memorandumban meggyőzően kimutatta, hogy a lateráni zsinat határozata semmiképpen sem alkalmazható a jelen esetre, mivel a kegyes iskolák egyetlen intézmény az Egyházban, sőt az egész világon, mely hivatásszerűen foglalkozik szegény gyermekek tanításával és nevelésével.

Tonti bíboros meghajolt az érvek hatalma előtt, s ellenségből a szerzet legjobb barátjává és legékesebben szóló védő ügyvédjévé juhászodott. A kongregáció augusztus 31-i ülésében már az ő okfejtése alapján járult hozzá az ünnepélyes fogadalmú szerzetesrenddé emeléshez, amit a pápa sietett *In supremo Apostolatus solio* kezdetű bullájával jóváhagyni (1621. november 18).

Ezután már csak néhány formai lépés megtétele volt hátra. Ilyen volt mindenekelőtt a konstitúciók ügyének rendezése. A kongregáció Tonti bíboros kedvező véleménye alapján már szeptember 14-én elfogadta Kalazancius tervezetét, és a pápa megerősítését kérte számára. Gergely pápa, hogy teljesen biztos legyen a dologban, még egy kiváló egyházi férfiaktól álló bizottsággal felülvizsgáltatta a tervezetet, és csak ennek kedvező, sőt magasztaló ítélete után adta meg a szentesítést (1622. január 31).²²

A következő lépés az új rend vezetőségének megszervezése volt. A pápa 1622. április 28-án kelt *Apostoli muneris sollicitudo* kezdetű bullájával a szentet kilenc esztendőre generálisnak nevezte ki s melléje Casani Péter (Petrus a Nativitate), Viviani Vivianót (Vivianus ab Assumptione), Castelli Ferencet (Franciscus a Purificatione) és gróf Ottonelli Pált (Paulus ab Assumptione) adta kormánysegédül. A kormánytanács megalakulását hamarosan követte az ünnepélyes fogadalomtétel is. Kalazancius és asszisztens társai a pápa engedélyével az ír prímás, Lombard Péter armaghi érsek kezébe tették le fogadalmukat (1622. május 7). A többieknek ellenben a szabályok értelmében még két esztendeig kellett rá készülniük.

Ezzel egyelőre nyugvópontra is jutott a nagy mű. Az 1597-ben elvetett mag íme egy negyedszázad leforgása alatt sudárba szökkent, és most már csak idő kérdése volt, hogy hatalmas fává terebélyesedjék. Kalazancius leleményes emberszeretete felismerte a kor égető szükségletét, és életét tette rá, hogy kielégíti. Szívét meghatotta az elhagyatott szegény gyermekek szellemi és erkölcsi nyomora, fülében felzsongtak az isteni Mester szavai: „Engedjétek hozzám a kisdedeket, mert ilyeneké a mennyek országa” (Mt 19,14). Érezte, hogy ez a fenséges program mindaddig üres biztatás marad, míg csak gondoskodás nem történik intézményes megvalósításáról. Bár alázatosságában először visszariadt a gondolattól, utóbb

²¹ Ne nimis Religionum diversitas gravem in Ecclesia Dei confusionem inducat, firmiter prohibemus, ne quis de cetero novam Religionem inveniat: sed quicumque voluerit ad Religionem converti, unam de approbatis assumat.

²² A bizottság tagjai voltak: Petroni Jácint domonkos, Montanari Jakab minorita, Alagona Péter jezsuita és Wadding Lukács ferences.

azonban a körülmények kényszerítő hatása alatt mégis maga vállalta a valósítás ezernyi gondját, s e célból kongregációt, majd szerzetesrendet alapított. Ezzel a tettel nemcsak a szerzetesség ezer színű történetébe hímzett be új szálakat, hanem ugyanakkor a tanítói működésnek külön szerzetesi, szent fogadalommal nyomatékozott hivatássá emelésével a nevelés és az egyetemes művelődés történetét is hasonlíthatatlanul gazdagabbá és sokszínűbbé tette.

V. Az első sikerek

Kalazancius már hetvenedik életéhez közeledett, mikor nagy művére rátette a koronát. De azért pihenésre, nyugalomra egy percig sem gondolt. Sőt ellenkezőleg: mintha a munkával és a nyomában támadt sikerekkel együtt munkakedve is fokozódott volna. Legfőbb gondja most már rendjének, illetve iskolájának elterjesztése volt. A körülmények nagy mértékben megkönnyítették munkáját. Az előző negyedszázad hősies erőfeszítése ugyanis ebben a tekintetben jó befektetésnek bizonyult. Az ingyenes népnevelés gondolata mindig több és több lelket ejtett meg, s a fejedelmek és városok valósággal versenyre keltek egymással, hogy apostolait magukhoz láncolják. Jobban előkészített talajt az elhintett magvak kicsíráztatására és kedvezőbb légkört szárba szöktetésükre a XVII. század forrongó világánál keresve sem lehetett volna találni.

Szentünk nagy körültekintéssel látott munkához. Tudta, hogy a terjeszkedés sikere elsősorban a rendelkezésére álló emberanyag milyenségétől függ. Ezért főgondját a novíciusok kiképzésére fordította. A római noviciátusra úgy vigyázott, mint a szeme fényére. Élére, mint láttuk, legkiválóbb munkatársát, Casani Pétert állította. De maga is úgyszólván nap-nap után felkereste. Órák hosszat elidőzött a fiatalok közt; oktatta, buzdította, s ha kellett, korholta őket. Szerető gondosságának beszédes bizonyossága *Regulae novitiorum* címen összeállított vezérfonala, melyben megkapó közvetlenséggel fejt ki a szerzetesi életre vonatkozó eszméit. Valóságos aszketikus remekmű ez a kis könyvecske, átítatva egy nagy szív forró szeretetével és mélységes emberismeretével.

A jelentkezők felvételénél igen nagy gonddal járt el a szent. Csak azokat fogadta be, akiknél tehetséget, beszédbeli ügyességet és tanításra való alkalmasságot vett észre. De ezeket is állandóan figyelemmel kísérte, és ha akár szerzetesi erények, akár pedig tanítói rátermettség dolgában fogyatékosoknak találta, azonnal elbocsátotta, illetve más rendbe tanácsolta őket. „Gondosan figyelje meg, – olvassuk az egyik novíciusmesterhez intézett levelében, – hogy kik a nehéz felfogásúak és kik leledzenek súlyosabb erkölcsi fogyatkozásokban, hogy minél előbb elbocsáthatók legyenek.” Különösen a felfuvalkodást üldözte kíméletlenül. Azt tartotta ugyanis, hogy az alázatosság elengedhetetlenül szükséges kelléke minden hivatásos tanítónak. „Buzdítani kell a novíciusokat, – írja egy helyütt, – hogy igyekezzenek szert tenni igazi szívbeli alázatosságra, mert csak így lesznek alkalmasok olyan fenséges hivatás betöltésére, minő az ifjak nevelése.” Ébersége azonban nem állott meg a noviciátus küszöbén; azontúl is figyelemmel kísérte növendékeinek fejlődését, s ha csalódott valamelyikben, azt habozás nélkül kevésbé szigorú rendbe vagy a világba utalta. De ezeket sem hagyta magukra. Szeretettel egyengette útjukat; a világba visszatérőknek állást iparkodott szerezni, hogy így tiszta lelkiismerettel és hajlamuknak megfelelően élhessenek. A legtöbben ellenkezés nélkül alá is vetették magukat atyai rendelkezéseiknek. Hiszen tudták, hogy amit tesz, az ő javukra teszi. De szórványosan akadtak durvalelkű és bosszúálló emberek is, akik rosszal akartak fizetni a jóért. Ezek egyenesen életére törtek a szentnek úgy, hogy több esetben csak az aggódó szeretet ébersége hárította el fejről a veszedelmet. Az ő nagy szíve azonban még ezekkel a szerencsétlen megtévelyedettekkel szemben is csak szeretetet ismert. Nagylelkűen megbocsátott nekik, és nem nyugodott addig, míg jóakarátával és szerető gondosságával le nem fegyverezte őket.

A novíciusok megrostálását nagyon megkönnyítette az a körülmény, hogy jelentkező bőven akadt. Az eszme újszerűsége és tökéletes összehangzása a kor lelkével és törekvéseivel szinte ellenállhatatlan vonzó erőt gyakorolt a jobb és nemesebb lelkekre. Meglett emberek, papok és világiak, serdülő ifjak és még félig gyermekek tömegesen özönlöttek a rendbe. A római noviciátus csakhamar szűknek bizonyult, és már egy év múlva megint tágasabb helyiségről

kellett gondoskodni. De állandó fészket most sem sikerült verni, mivel a S. Onofrio közelében berendezett új szállást már néhány évi használat után VIII. Orbán pápa egyenes kívánságára a jeromosrendű szerzeteseknek kellett átengedni.

Kalazancius ekkor, hogy közelebb érje, a Quirinálison, a Quattro Fontane és a S. Bernardo delle Terme között, a mostani hadügyminisztérium helyén vásárolt egy kisebbszerű épületet noviciátus számára, és ezt utóbb még két más ház megvételével kerekítette ki. Mindjárt gondoskodott egy kisebb templom építéséről is, melyet védőszentjének, Szent Józsefnek tiszteletére szentelt. Ide, ebbe a tágas helyiségbe telepítette át növendékeit 1624. február 20-án. A megtelepülés most valamivel tartósabbnak bizonyult, mint előző alkalmakkor. Újabb helycserére csak 1639-ben került sor, mikor végre a borgobeli S. Lorenzo in piscibus-egyházzal kapcsolatos kolostorban állandó otthonra talált a sokat vándorolt intézet.²³

Bármennyire özlönlték azonban a rendbe, a mindenfelől érkezett kéréseket nem lehetett kielégíteni. Kalazancius boldog meglepődéssel írhatta: „Ha mindegyikünk tíz emberszámba menne, akkor sem lennénk elegendő”. A nagy keresletre való tekintettel kétszeresen fájdalmasan esett neki, hogy rövid egymásutánban tizenkét kiváló testvérét, köztük a szentéletű Santilli Lőrincet, Viviani Vivianót, Vittoriát és több előkelő származású kisegítő testvért kellett elsíratnia. Bánatában csak Gergely pápa kegyessége vigasztalta meg némileg, aki a renddéemelés után sem szűnt meg jóakarátát éreztetni a nagyra becsült intézménnyel. Jóakarátának újabb megnyilvánulásai közt legjelentősebb azon elhatározása volt, mellyel a kolduló rendeknek eddig engedélyezett és ezután engedélyezendő összes kiváltságait a kegyestanítórendre is kiterjesztette. (*Ad uberes fructus*, 1622. október 15.)

Az iskolák népszerűségének továbbfokozására és terjesztésére a benső okokon kívül igen nagy hatással volt a XV. Gergely (†1623. július 8.) utóda, VIII. Orbán pápa (1623–1644) által hirdetett jubileumi búcsú, mely ismét tömérdek idegent vonzott Rómába, és így tömérdek embernek adott alkalmat az új szerzet áldásos működésének megismerésére. Kalazancius ezúttal is feltűnést keltett heroikus felebaráti szeretetével és bámulatos munkabíráásával. De még nagyobb feltűnést keltett iskolája. Az idegenek nem tudtak hová lenni bámulatukban, mikor látták, milyen csendben és katonás fegyelemben vonul végig Róma utcáin közel másfél ezer fiú. Természetesen azonnal érdeklődni kezdtek az iskola iránt, és az ott nyert benyomásokat magukkal vitték hazájukba. Így most már nemcsak Olaszországból, hanem a keresztény világ egyéb részeiből is érkeztek megkeresések.

Különösen figyelemreméltó volt a harmincéves háború vértengerében vergődő Németország megmozdulása. Gramay János jeruzsálemi propatriarcha, upsalai érsek és császári tanácsos, aki különben később is állandó érdeklődéssel és jóakarattal viseltetett a rend iránt, a buzgó konvertita gróf Althan Mihály Adolf császári tanácsos és a *Szeplőtelen Fogantatásról nevezett lovagrend* megbízásából valóságos szövetséget kötött a szenttel, melyben a nevezettek kötelezték magukat, hogy minden követ megmozdítanak a piarista rendnek Németországban s különösen Bécsben és Prágában való meghonosítása érdekében. Hasonló meleg érdeklődést tanúsított II. Mátyás egykori mindenható kancellárja, Klesl bíboros is.

Kalazancius örömmel fogadta ugyan a megkereséseket, de teljesítésükben nagy óvatossággal járt el. Nem volt barátja a rohamos terjeszkedésnek, mert nem akarta, hogy az oda nem való elemek kényszerű befogadása lesüllyessze rendjének szellemi és erkölcsi színvonalát. A nagy számok nem imponáltak neki. Inkább akart kevés, de Isten szíve szerinti, mint sok, de se hideg, se meleg szerzetest. Ezért lehetőleg kitért a sürgetések elől. A hatalmas protektorokkal, fejedelmekkel, bíborosokkal, sőt nem egyszer magával a pápával szemben azonban nem tehette ezt. Sok esetben engedni volt kénytelen, és jobb meggyőződése ellenére elfogadni olyan alapítványt, melyet legszívesebben visszautasított volna.

²³ Picanyol L.: *Brevis conspectus historico-staticus ordinis Scholarum Piarum*. Romae, 1932. 89. l.

Róma és közvetlen környéke után legkorábban Liguriában honosodott meg a piarista rend. Carcarében a Castellani-testvérek bőkezűségéből még a megerősítő bulla kiadása előtt megnyithatta első iskoláját (1621). Utána meglepően gyors ütemben Savonát (1622), Oreginát (1624) és Genovát kerítette sorra (1625). Nápolyban maga az alkirály állott a meghonosítást célzó mozgalom élére. Külön házat, kápolnát és kertet ajánlott a rend céljaira. Kalazancius azonban más irányú elfoglaltsága, majd meg hosszú és kínos betegsége miatt sokáig nem tudott eleget tenni a szerető unszolásnak. Csak 1626 őszén – október 18-án – indult Nápolyba, ahol a város apraja-nagyja szentet megillető tisztelettel és szeretettel fogadta s valósággal elhalmozta nagylelkű ajánlataival. Így iskola számára mindjárt három, noviciátus céljára pedig két alkalmas helyiséget is kínáltak neki, ő azonban szerényen beírta a legszegényebb és legelhagyottabb városrészben (*rione della Duchesca*) felajánlott házzal.

Itt első dolga volt, hogy a szomszédos színházat a Boldogságos Szűz tiszteletére kápolnává alakította át. Azután az iskola berendezéséhez fogott, és olyan serényen dolgozott, hogy Borromei Szent Károly ünnepén, november 4-én már meg lehetett kezdeni az előadásokat. Az eredmény itt is ugyanaz volt, mint Rómában. A tanulni vágyó gyermekek csak úgy özönlöttek az iskolába. Számuk már az első hét végén meghaladta a négyszázat. Ez a nagy látogatottság rövid néhány év alatt még két más iskola megnyitására adott alkalmat. (*Fuori Porta Reale* vagy *Caravaggio*, 1627. és *Posillipo*, 1633.)

A szent alapító több mint fél esztendő telt el Nápolyban. Ezen idő alatt segítette társait a rendes házi és iskolai munka megindításában és örült sikereiknek. Csak a következő év tavaszán (április 25.) indult vissza Rómába, hogy a közelgő káptalant előkészítse. Előbb azonban ismét egy fájdalmas betegségen kellett átesnie. Egy hűvös őszi napon erősen megfázott. A fellépő heves lázak és láb törésének kiújult kínjai rövid idő alatt annyira felemésztették életerejét, hogy az orvosok már-már halálát várták. De szívós ellenállása most is diadalmaskodott a betegségen. Láza elmúlt, lábfájása megszűnt, s néhány hét múlva újra visszatérhetett megszokott napirendjéhez, s nevezetesen tovább dolgozhatott a káptalan előkészítésén. Ez azért okozott nagy gondot, mivel káptalani tagok a konstitúciók értelmében csak hét évnél idősebb fogadalmas testvérek lehettek. Ilyen pedig akkor még egy sem volt. Hiszen az első fogadalomtétel csak 1624-ben ment végbe. Szabályszerű káptalanról tehát szó sem lehetett.

Kalazancius úgy oldotta meg a nehézséget, hogy négy asszisztense – Castelli Ferenc, Casani Péter, Graziani Jakab és Tencani Peregrin²⁴ – mellé mindössze egy szavazattal nem bíró titkárt hívott meg a gyűlésre Glicerio Cerutinak, a római noviciátus házfőnökének személyében. Ezenkívül vendég minőségben meghívta régi bizalmas barátját, Domonkos kármelita atyát is. Ezt a körülményt főleg azért kell kiemelnünk, mert elsősorban Domonkos atya befolyására kell visszavezetnünk, hogy a káptalan a rendet a sarutlan szerzetek közé sorozta és kolostorainak rendes nevét egy-egy szentnek a nevével cserélte fel.

Egyébként a káptalan nagyon rövid lefolyású volt; mindössze három érdemleges ülést tartott (október 12-én, 27-én és november 4-én) és a dolog természetének megfelelően majdnem kizárólag szerzetes-fegyelmi kérdésekkel foglalkozott. Határozatai közül jelentőség dolgában messze kiemelkedik a kisegítő testvérekre vonatkozó végzés. E szerint egyes, arra alkalmas kisegítő testvérek jogot nyertek az elemi tárgyak tanítására, az áldozópapi birétum viselésére, sőt megfelelő előkészület esetén a hajkorona felvételére.²⁵

²⁴ Az első asszisztensek közül Viviani már 1622. június 23-án, gróf Ottonelli pedig 1626. február 18-án meghalt. Mindketten a szentség hírében hunytak el.

²⁵ Item in quanto al portare li fratelli operary la beretta, si concede a tutti quelli che saranno abilia pigliare la prima tonsura e siano per l'avenire cherici operary, i quali non possino pretendere con questa concessione d'impiegarsi in altro studio, che di leggere, scrivere et abbaco et in questo quelli soli, che saranno giudicati atti dalli provinciali. E se alcuno di questi chierici operary ricasasse notabilmente o con scandalo fare tutti gli

Ettől fogva tehát a kisegítő testvérek két élesen elhatárolt rétegre oszlottak: voltak olyanok, akik túlnyomóan testi munkát végeztek (*fratres operarii*) és olyanok, akik a klerikusok és az áldozópapok módjára majdnem kizárólag tanítással foglalkoztak, s akik nevükben is közvetlenül a teljes jogú rendtagok után következtek (*clerici operarii*). Bizonyos, hogy az akkori nagy emberkereslet mellett bajos volt kitérni ez elől a határozat elől. Pillanatnyilag hasznát hozónak is bizonyult, de a későbbiek során keservesen megbosszulta magát, mert sok jogosulatlan nagyravágyást felszabadított. A tíz évvel utóbb bekövetkezett végzetes villongások legmélyebb okát ebben kell keresnünk.

A káptalan szétesése után szentünk továbbfolytatta örömből és bánatból összeszött életét, s iparkodott azt minél gazdagabban telehímezni az irgalmas szeretet változatos képeivel. A harmincéves háború nyomán fakadt általános nyomor s különösen az 1629. évben fellépett keleti pestis még az eddiginél is bőségesebb alkalmat kínált nagylelkűsége és hősiességének önfeláldozása kimutatására. Mert bár magát az Örökvárost, hála a pápa idejében fogantatott bölcs és körültekintő rendszabályainak, nagy egészében elkerülte a veszedelem, a vidéken, főleg az északi tartományokban annál borzalmasabban dühöngött. Veronában, Bresciában, Bergamóban a lakosság felét, Saluzzóban kétharmadát elragadta, s Velencében csak november havában több mint tizenkétezer ember halálát okozta. Nem túlzás tehát, ha az egykorú becslések több mint félmillióra teszik az áldozatok számát.²⁶

Kalazanciusnak így ugyancsak volt mivel bajlódnia. A vidéki betegek befogadására szánt járvány kórházak látogatása, a szigorú egészségügyi rendszabályokkal járó fokozottabb szegénygondozás, alamizsnaosztás és betegápolás jóformán minden szabad idejét igénybe vette. De nemcsak maga fáradt és verítékezett, hanem szavával és példájával rendtársait is hasonló készségre ösztönözte. Egyesek a hősiesség valóságos csodáit vitték végbe a súlyosan fertőzött Liguriában és Toszkanában. Carcarében különösen Pizzardi Domonkos és Bucardi Ker. János, Firenzében pedig Gallatti Arkangyal és Ciomei Márton tűntek ki a betegek fáradhatatlan ápolásában. Az előbbi kettő maga is megkapta a szörnyű ragályt és három más rendi testvérével együtt áldozata lett hősiességének felebaráti szeretetének. Nem kevésbé jellemző Alacchi Menyhért esete. Ez a nyugtalan, vándormadár ösztönű atya Compostella után a Szentföld meglátogatására készült s Velencében már éppen hajóra akart szállani, mikor a pestis fellépett. Habozás nélkül elejtette tervét, ott maradt a lagúnák városában, s a veszedelem elmúltáig a legnagyobb önfeláldozással ápolta és vigasztalta a szegény betegeket. És egész ott időzése alatt, csak hogy minél kevésbé legyen másoknak terhére, éjszakánként egy nagy fa lombkoronájában vonta meg magát.²⁷

Kalazancius örömmel hallott rendtársai hősiességéről; de ugyanakkor szomorúan tartotta számon a halál dús aratását soraikban. A sűrű haláleset mellett sok szomorúságot okozott neki az emberi gonoszság is, mely megint új oldalról próbálta megdönteni vagy legalább megingatni napról-napra jobban neki izmosodó művét. Egyes világi tanítók ugyanis azzal iparkodtak rosszul vezetett iskoláik népszerűségét fokozni, hogy minden jog és törvény ellenére kegyes iskoláknak keresztelték el őket. Ezzel természetesen sokat ártottak az igazi kegyes iskolák jó hírének, mert a tájékozatlan közönség a csalók balfogásait és kirívó botlásait gondolkodás nélkül a piaristák rovására könyvelte el. Kalazancius újra meg újra tiltakozott a durva jogsértés ellen, de egyelőre nem sok sikerrel. Utoljára magához a pápához fordult oltalomért. Az erélyes pápa azután kérésére kiközösítés terhe alatt megtiltotta, hogy kegyes iskolák címmel mások, mint piaristák iskolát állítsanak, vagy hogy valaki öltönyüket engedély nélkül viselje. (*Ad uberes fructus*, 1630. augusztus 7.)

esercizy temporali impositi dall'ubbidienza, s'intenda ipso facto private di tale concessione. Eredeti jegyzőkönyv a római generálisi levéltárban.

²⁶ A részleteket l. Pastor i. m. XIII. k. Freiburg, 1929. 852. s. kk. II.

²⁷ Nicht G.: Documenta spiritualia ex epistolis S. Josephi Calasancii. Torino, 1887. 209. l.

Sokkal súlyosabb következményekkel járt egy Massimi vagy Mellini Máté nevű csalónak ugyanezen idő tájt elkövetett nagyszabású szédelgése. Ez a minden hájjal megkent ravasz ember – egyébként kítaszított szerzetes – tőkét kovácsolt magának a kegyes iskolák páratlan népszerűségéből. Különböző mesterkedésekkel megszerezte Kalazancius egy kézírását és addig-addig utánozta aláírását, míg a hamisítás tökéletesen sikerült. A következő lépése az volt, hogy egy lenyomat segítségével hű másolatot készíttetett a piarista rend pecsétjéről s végül azzal a nessel, hogy maga is piarista akar lenni s előzetesen tájékozódni szeretne a követelményekről, megszerezte a konstitúció egy példányát.

Így felszerelve Franciaországba ment, és ott tömegesen gyártott hamis ajánló levelei segítségével egymásután megszarolta a püspököket, sőt magát a nagyhatalmú Richelieu bíborost és XIII. Lajos királyt is behálózta. Mire csalása kiderült, már Spanyolországban járt, és ott szintén több ezer tallért harácsolt össze. Agyafúrt ravaszságára jellemző, hogy még a pápa mindenható unokaöccsét, Barberini Ferenc bíborost is rá tudta szedni, és el tudta vele hitetni, hogy ő voltaképpen Kalazancius helyettese. Szédelgése csak akkor derült ki, mikor a bíboros a Szent Pantaleonban érdeklődni kezdett a dolgok állása iránt. Ekkor végre rendörkézre került.

A szelíd és kifogyhatatlan jóságú szent azonban nem hagyta annyiban a dolgot: addig járt-kelt a semmirekellő ember érdekében, míg csak szabadon nem bocsátották. De hiába. A javíthatatlan ember megint csalásra és hamisításra adta fejét. Ezúttal Németországot kereste fel, s miután itt jól megszédte magát, Olaszországba tette át működése színhelyét. Újabb lelepleztetése és elfogatása után megint csak Kalazancius közbelépése mentette meg a jól megérdemelt büntetéstől. De utána is folytatta szédelgéseit, és harmadik elfogatását csak hirtelen és most már végleges eltűnésével előzte meg. Massimi szélhámossága nagyon sokat ártott a piarista rendnek. Hogy Franciaországban sem ekkor, sem később nem tudott gyökeret verni, azt elsősorban neki kell tulajdonítanunk.

Ilyen bajok és vesződségek között érkezett el Kalazancius kilencévi generálisságának vége. A szent aggastyán abban a biztos tudatban készítette elő a generálist választó káptalant, hogy most végre sikerül megszabadulnia a vezetés súlyos gondjától. Végtelen szerénységében ugyanis alkalmatlannak és méltatlannak érezte magát a magas tisztre, s el volt tőkévelve, hogy bármilyen lesz a szavazás eredménye, nem fogadja el többé a választást. „Alig várom már az időt, hogy a káptalan levegye vállamról azt a terhet, melyet egyedül a pápa róhat reám újra” – írta 1631. április 26-án Garzia atyának.²⁸

De a Gondviselés másként határozott felőle. A káptalan kiszemelt tagjai: a római, liguriai, nápolyi és toszkánai provinciálisok és az egyes provinciák választott követői a még mindig dühöngő pestis miatt sem áprilisban, sem októberben nem tudtak összejönni. Ezért Casani római provinciális és vezető asszisztens kezdeményezésére írásban adták be szavazatukat, és egyhangúlag ismét a szentet választották meg generálisnak. Casani ekkor titokban egy kérvényt terjesztett VIII. Orbán elé, és ebben a viszonyokra való utalással Kalazanciusnak örökös generálissá való kinevezését kérte. A pápának tetszett a gondolat; 1632. január 12-én kelt brevéjével csakugyan kinevezte Kalazanciuszt örökös generálisnak s melléje tanácsosokul Casanit, Castellit, Grazianit és Garziát rendelte.

A szent nagy alázatosságában meghajolt a legfőbb egyházi hatóság döntése előtt, s bár elaggott és törékeny testtel, de törhetetlen lélekkel vezette tovább a rend ügyeit. Munkája napról-napra növekedett, mert a rend iránti érdeklődés az évek múlásával nem hogy csökkent volna, hanem ellenkezőleg még növekedett. A Szent Pantaleonba mindegyre újabb és újabb sürgetések érkeztek, melyek feléne sem lehetett eleget tenni. Az iskolák és ennek megfelelően a rendtagok száma így is rohamosan növekedett.

²⁸ ... Io non aspetto altro, che la commodità di far il Capitolo Generale per levarmi d'esso questo continuo peso al quale solo il Papa mi puo obligare.

Többek között erre az időre esik az ellenségből jóbaráttá és protektorrá lett Tonti bíboros (†1622. április 23.) hagyatékából létesített *Collegium Nazarenum*, másnéven *Collegium Nobilium* megnyitása is. A megnyitás azért késett ilyen soká, mivel a bíboros végrendeletét halála után többen megtámadták. Csak évek múlva tisztázódott a helyzet annyira, hogy 1630. január 1-én négy atyával és nyolc növendékkel meg lehetett kezdeni a tanítást. A nagy jövőre hivatott intézményt a Gaetani-palota szomszédságában abban a házban helyezték el, melyet még az örökhagyó bíboros vásárolt erre a célra.²⁹

A Collegium Nazarenummal csaknem egy időben nyílt meg a firenzei kollégium is (1630. május 21.). Ennek megnyitásában II. Ferdinánd nagyherceg és anyja Mária Magdolna főhercegnő mellett Marzimedici Sándor firenzei érseknek volt főrésze, aki lelkes matematikus létére ily módon akarta a kitűnő matematikus hírében álló Michelini Ferenc testvérét székvárosához kötni. Számítása sikerült is, mert Michelini csakugyan Firenzébe került, s itt idővel a nagyherceg két öccsének matematika-tanára, majd Galilei halála után a pisai egyetem tanára lett.

Egyetemes rendi szempontból még a firenzei alapításnál is jelentősebb esemény volt az első közép-európai kollégium, a nikolsburgi megnyitása. Dietrichstein Ferenc herceg, olmtüzi püspök és bíboros, aki római tartózkodásából már jól ismerte Kalazanciust, 1631-ben vitte magával az első piarista atyákat, közöttük a németül és csehül egyformán jól beszélő tiroli Leailt Ambrust, s alapította meg számukra az első Alpokon-inneni iskolát. Ez az alapítás nemcsak azért volt nagy fontosságú, mivel a terjeszkedés új irányait és lehetőségeit tárta fel, hanem azért is, mivel új munkateret nyitott a rend előtt: a missziós tevékenységet. A gyorsan felvirágzó német, cseh-morva és lengyel provinciák atyái ugyanis már a harmincéves háború utolsó szakaszában belekapcsolódtak az eretnekek visszatérítését célzó munkába és ezzel jelentékeny mértékben hozzájárultak a közép-európai katolikus visszahatás diadalához. Dietrichstein bíboros és más jóakarók nem győzték eleget magasztalni ebbeli buzgóságukat. Ezért nem csoda, hogy folyton újabb és újabb alapításokra kaptak ajánlatokat. 1632-ben pl. Bécsbe, Boroszlóba és Troppauba hívták őket; a szükséges emberanyag hiánya miatt azonban egyelőre le kellett mondani ezeknek a fontos őrhelyeknek elfoglalásáról.

És ha már Közép-Európából tucat számra érkeztek a megtelepedésre ösztönző nógatások, természetesen még tömegesebben érkeztek Olaszországból. Mert nem szabad felejtenuk, hogy ezek az évek a tovaaterjedés és hódítás évei voltak. Az újság ingere és az első nemzedék lángoló lelkesedése hatalmas vonzó erőt gyakorolt a lelkekre. Alig volt valamirevaló olasz város, mely meg ne próbálkozott volna az új szerzet megtelepítésével. Kalazancius boldogan jegyezte meg egyik levelében: „Ha tízezer szerzetesem volna, egy hónap alatt valamennyit el tudnám helyezni; annyifelé hívnak bennünket” (1633. április 23.). Máskor meg ilyen formában tört ki lelkéből a meglegedés: „Ám mondjanak a kegyes iskolák működéséről, amit akarnak: ha nem volnának olyan népszerűek, nem törné magát utánuk annyi város és tartomány, s nem jönnének hozzám nap-nap után püspökök, hogy egyházmegyénk számára lekössenek bennünket” (1632. december 11.) Ami tőle tellett, természetesen szívesen megtette, és készőrömet küldötte lelki fiait mindenüvé. De a kérések és ajánlatok olyan tömegesen érkeztek hozzája, hogy elenyésző kis részüket sem tudta kielégíteni.

Ezért, hogy a hatalmas pártfogókkal szemben legyen mire hivatkoznia, a püspökök és szerzetesek kongregációjához fordult oltalomért, és ez kérésére ki is mondotta, hogy a következő két év folyamán egyetlen új alapítványt sem lesz köteles elfogadni (1627. június 23.). Mivel azonban ez a megszorítás sem bizonyult elég hatályosnak, 1633-ban keresztülvitte, hogy ezentúl új rendházat csak a *Propaganda* engedélyével lehet alapítani. Végül az 1641. évi

²⁹ Az alapítás részletes történetét l. Vannucci P.: Il Collegio Nazareno. Roma, 1930.

káptalanon a bíboros-protektor kizárólagos engedélyétől tette függővé az új alapítványok elfogadását.

De minden óvatosság hiábavalónak bizonyult. Mert a bölcs rendszabályokat azok sem tartották meg, akik alkották: a bíborosok, sőt maga a pápa is minduntalan szószólókként léptek fel egyes városok és családok érdekében, s akarata és jobb meggyőződése ellenére jóval több alapítvány elfogadására készítették az alázatos Kalazanciust, mint amennyit megfelelő emberanyaggal el tudott látni. Így történt, hogy a kegyes iskolák száma hatalmasan megnövekedett, de ugyanakkor benső szellemük a sok oda nem való ember beözönlése következtében megtorpant. Az erőltetett terjeszkedés időnap előtt a benső sorvadás és széthullás csíráit oltotta be a nagy jövőre hivatott szervezetbe.

VI. A kegyes iskolák élete

A renddé emelésre következett két évtized alatt a piarista rendnek nemcsak szerzetjellege alakult ki teljesen, hanem pedagógiai arculata is határozottá és egyénivé vált. Iskolái, tanítói eljárása és módszere egyre öntudatosabban simultak különleges céljaihoz. Mintájául a kor legjobb iskoláit, a jezsuita iskolákat választotta, de csak a gimnáziumi osztályok beosztásában és tanulmányi anyagának kiválasztásában; egyebekben a maga útját járta. Továbbfejlődésére két tényező hatott döntőleg: Kalazancius nevelői egyénisége, mely új tartalmat tudott önteni a készen kapott keretekbe és az elemi oktatás előtérbe helyezése.

Kalazancius az istenszolgálat egyik nemét látta a szegény gyermekek tanításában és nevelésében. „Mivel – úgymond – valóban Isten anyja szegényeinek valljuk magunkat, legfőbb gondunk az legyen, hogy a szegény gyermekeket semmiképpen meg ne vessük, hanem ellenkezőleg nagy türelemmel és szeretettel ékesítsük fel őket minden erénnyel. Hiszen maga az Úr mondotta: „Bizony mondom nektek, amit egynek e legkisebb atyámfiai közül cselekedtetek, nekem cselekedtetek”. (Mt 25,40)³⁰ A szerzetalapítás óta ez a gondolat, mint valami templomi dallam folyton megújuló és folyton visszatérő motívuma, állandóan ott zsongott a lelkében. Leveleiben nem győzi eléggé nyomatékozni az iskolai munka mindenekfölött-valóságát. „Minden igyekezetünkkel azon kell lennünk – olvassuk az egyikben – hogy iskolai munkánk példás rendben menjen, mert csak ily módon teljesítjük kötelességünket a jó Isten színe előtt, aki majdan dúsan visszafizet fáradságunkért”.³¹ Annyira fontos feladatnak érezte a tanítást, hogy összeütközés esetén inkább a megszokott ájtatossági gyakorlatok és házi foglalatosságok egyikének vagy másikának elhagyását ajánlotta rendtársainak, semmint az iskola érdekeinek megrövidítését. „Mivel – írja – a mi sajátos hivatásunk a tanítás, mindenki igyekezzék egész lélekkel megfelelni iskolai munkájának és inkább más irányú házi elfoglaltságából hagyjon el egyet és mást, semhogy az iskola érdeke ellen cselekedjék.”³²

Szentünk elgondolásában tehát a tanítás nem mint egy egyetemes és átfogó szerzetesi életprogram szerényen meghúzódó részecskéje, hanem mint egy egész emberi élet betöltésére alkalmas és elegendő hivatás bontakozott ki; nem mint periferikus elem, hanem mint középpont, melyhez a szerzetesi életberendezés minden egyéb mozzanata igazodott. Amit előtte más rendalapítók a lélekgondozásban, az ígéhirdetésben, az eretnekek elleni küzdelemben, az irgalmas szeretet műveinek gyakorlásában, a tudományok ápolásában stb. kerestek, azt ő az elhagyott szegény gyermekek felkarolásában és hivatásos tanításában találta meg. Másfél évezred múltán ő fogta fel először a jordánparti jelenetnek, a gyermekek megáldásának igazi értelmét, és ő vállalkozott rá elsőnek, hogy a belőle kiáradó új szellem állandósítására külön szerzetesrendet szólít életre.

A szerzetesi és tanítói hivatásnak ebből a szerves összekapcsolásából és elválaszthatatlan egységbefűzéséből önként következett, hogy Kalazancius iskolai munkássága középpontjába a vallásoktatást állította. Iskoláját elsősorban és mindenekfölött léleknevelő iskolának szánta. Az ő elgondolása szerint a piarista rendnek elsődleges célja a szeretet tökéletesítése és öregbítése a gyermekek lelkében, „mert, ha zsenge éveiktől kezdve jámborságban és ismeretekben neveltetnek, joggal lehet remélni, hogy egész életük szerencsés folyású lesz”.³³ Mikor azonban ezeket a sorokat papírra vetette, az egyéni célon, az egyedek boldogulásának biztosításán túl

³⁰ Constitutiones ord. cler. reg. pauperum Matris Dei Scholarum Piarum. Romae, 1940. 106. 1.

³¹ 1627. febr. 20. Nicht i. m. 11. l.

³² Uo. 15. l.

³³ Const. 105. l.

nagyobb és átfogóbb történeti feladatra is gondolt: az alsóbb néposztályok vallási érdeklődésének felszításával s lelki igényeinek finomabbá és tudatosabbá hangolásával hathatós segítséget akart nyújtani az ellenreformáció nehéz harcát vívó Egyháznak. Ezért a vallásoktatást mindig többnek tekintette egyszerű tantárgynál; az nála légkör volt, mely egész iskoláját betöltötte, szellem, mely tanítói tevékenységének minden porcikáját általjárta. Az iskola napirendjét gazdagon átszőtte áhítatgyakorlatokkal és még tanítás közben is talált rá alkalmat, hogy tanítványait istenes gondolatok felkeltésére ihlesse. Szinte úgy tűnik fel, mintha az iskola csak külső keretül szolgált volna a falai közt folyó bensőséges imádságos életnek. Egy tekintet napirendjére azonnal meggyőző bennünket erről.

Mikor a tanító a második csengettyűszó elhangzása után belépett a terembe, az egész osztály felállott, és a szentkép felé fordulva közösen elmondotta a Szentlélek segítségül hívását. Azután megkezdődött a tanítás. De annak is első zsengeje, az igazi *primitiae* Istent illette: az első félóra mindig és minden osztályban a hittanításnak volt szentelve. A tanító néhány fiútól kikérdezte a feladott leckét, és azután elmagyarázta a következő napra szóló részt. Csak ezután került sor a profán tárgyak tanítására. Amint azonban az óra ütése hangzott, ismét felállott az egész tanuló sereg és egy jeles diák előimádkozása mellett, akire ez az elképzelhető legnagyobb kitüntetés volt, elmondotta az anyagi üdvözlét, felindította magában a hit, remény és szeretet erényét és még hozzáfűzött egy rövid fohászt az őrangyalhoz. És ez így ment minden óráutéskor.

Az előadás tartama alatt azonban nemcsak az osztályban, hanem a kápolnában is buzgón folyt az imádság. Az ún. *oratio continua* Kalazancius legsajátabb gondolata és legkedveltebb áhítatgyakorlata volt. A lényege abban állott, hogy a tanulók tizenkettes csoportokban félóránként váltakozva odajárultak az oltár elé, és ott egy-egy, külön erre a célra kijelölt tanító vezetésével buzgón imádkoztak az anyaszentegyház felmagasztaltatásáért, az eretnekségek kiirtásáért, a katolikus fejedelmek egyetértéséért s mindenekelőtt az iskola jótévedőjéért. Az *oratio continuá*ból minden tanulónak ki kellett vennie a részét; a legkisebbek kezdtek és a legnagyobbak végeztek.

A harmadfél órára szabott tanulmányi idő utolsó negyedórájában megint oda tértek vissza, ahonnan kiindultak. Most azonban már nem annyira tanítás, mint inkább felüdítés volt a cél: a tanítók elvont elméleti fejtegetések helyett inkább apró példák s a történelemből, esetleg az életből kiragadott epizódok színes és eleven elmondásával igyekeztek lekötni tanítványaik figyelmét. Mikor ez is véget ért, újból megszólalt a csengő. Hallatára az összes tanulók osztályonként kettős sorokba állottak, és tanítóik vezetésével a templomba vonultak, hogy ott a délelőtti méltó befejezésül szentmisét hallgassanak. Mise alatt imádkoztak vagy énekeltek. A közös imádság menetére az igazgatónak kellett felügyelnie; neki kellett vigyáznia, hogy se elhadart, se túlságosan lármás ne legyen, hanem egyenletes és mérsékelt ütemével fejezze ki a szív egyszerű érzelmeit és a hallgatókat áhítatra gerjessze.

A délután beosztása nagyjából ugyanilyen volt azzal a különbséggel, hogy mise helyett litániára mentek a tanulók. Kedden és szombaton délután ezenkívül még külön beszéd is volt; és pedig külön a kicsinyeknek, külön a nagyoknak. A szentbeszédekben a legfontosabb követelmény a tanulók értelmi színvonalához való alkalmazkodás volt. „Mindenkinek képessége szerint” – olvassuk a szent egyik, saját kezűleg írt iskolai rendtartásában.³⁴ Ezért szigorúan megkövetelte, hogy a kicsinyeknek szóló beszédekben minél kevesebb legyen az elmélet, annál több a példa, minél kevesebb a szóvirág, annál több a természetes egyszerűség és bensőség.

Még gazdagabb és változatosabb volt a vasárnapi istentisztelet liturgiája. Mise előtt a kicsinyek és nagyok külön-külön oratóriumban gyülekeztek, és pontosan meghatározott

³⁴ A ognuna secondo la sua capacità.

áhitatgyakorlatokkal készültek a szentmise méltó hallgatására. Mindenekelőtt lelki olvasmányt végeztek, azután rövid buzdító beszédet hallgattak, s végül a nagyok elmondották a Boldogságos Szűz zsolozsmáját, a kicsinyek pedig elimádkozták a szentolvasót.

Ezen utóbbi programpont megértésére tudnunk kell, hogy szentünk egész életén át mondhatatlan szeretettel és tisztelettel viseltetett a Szent Szűz iránt, s azt akarta, hogy fiai és iskolájának növendékei is osztozzanak lovagias áhítatában. Ezért van, hogy beöltöztetése óta következetesen *Isten anyjáról nevezett Józsefnek (Giuseppe della Madre di Dio)* írta magát, s rendjét és iskoláját a Boldogságos Szűz anyai oltalma alá helyezte. Ugyanez okból tanítását gazdagon teli hímezte az Istenanyára való utalásokkal. „Fiacskáim – szokta volt mondogatni – aki igazán tiszteli Máriát, annak majdnem lehetetlen nem üdvözülnie. Ezért, édes kicsinyeim, esténként, mielőtt lefeküdnétek, térdelejtetek le, tegyétek kezeteiket keresztbe és a Szent Szűz nevének öt betűje iránt való tiszteletből mondjátok el ötször az angyali üdvözlétét.” Máskor meg spanyolos temperamentummal felkiáltott: „Fiacskáim, éljen Jézus, éljen Mária!”³⁵ Mária-tiszteletének legbeszédesebb bizonyága a *Boldogságos Szűz tizenkét csillagú koronája (La corona delle dodici stelle della Beatissima Vergine)* címen szerkesztett áhítatgyakorlata, melyet nem győzött eleget imádkoztatni szeretett kicsinyeivel. Éppúgy nem tudott betelni vele, mint az általa oly hön tisztelt assisi patriarcha a maga Naphimnuszával.

Ilyen nevelés mellett azután nem csoda, hogy az utca vadvirágai néhány hét alatt valóságos angyalokká változtak át, és szerény magatartásukkal és őszinte jámborságukkal mindenkit bámulatra indítottak. Aki végigjárta a piarista iskolát, az hitében megerősödve és lelki igényeiben sokszorososan meggyarapodva állott be az öntudatos és egyházuk érdekeiért harcba szállani mindig kész hívők sorába. A piarista iskola igazán *acies bene ordinátát* állított a diadalmasan előretörő katolikus gondolat szolgálatába. Ebbéli érdeme annál nagyobb, mivel megalakulása idején és utána még jó sokáig egyedül végezte ezt a nehéz feladatot.³⁶ Mert a jezsuita rend, bármily halhatatlan érdemeket szerzett is a katolikus értelmiség öntudatra keltésével és az Egyház érdekei mellett való felsorakoztatásával, lényegileg csak a középfokú iskoláztatásra szorítkozott. Kollégiumai a maguk idejében elismerten a legkitűnőbb iskolák voltak, de céljuknál fogva csak a magasabb műveltség érdekeit szolgálták.

A vallásosság mellett másik jellemző vonása volt Kalazancius pedagógiájának a gyakorlatiasságra való törekvés. Amint annakidején nem elméleti megfontolások, hanem az élet parancsoló követelése indították iskolája megnyitására, azonképpen később is állandóan a fennforgó szükségletek kielégítését tekintette legfőbb pedagógiai vezérelvének. Mert ő valóban az élet számára akart nevelni. Jelszava volt: minél kevesebb elmélet, ellenben annál több gyakorlati útmutatás, példa és a gyermek szívét megragadó meleg közvetlenség.

A módszer mellett a tanítási anyag összeválogatásában is nagy gondot fordított Kalazancius a gyakorlati élet szükségleteinek kielégítésére. Mert ő nemcsak az Egyház számára akart jó papokat és buzgó híveket nevelni, hanem egyben a polgári társadalomnak és a hazának is hasznos és kötelességtudó polgárokat igyekezett adni. Ezért kezdettől fogva azon iparkodott, hogy növendékeit felvértezze mindazokkal az ismeretekkel, melyeknek később az életben hasznát vehetik. Innét magyarázható szerető gondossága, mellyel a matematikát és általában a reális tárgyakat felkarolta, és iskolai rendszerébe beleillesztette. Leveleiben nem győzi eleget hangoztatni fontosságukat s rendtársait váltig biztatja tanulmányozásukra.³⁷ „Aritmetikát

³⁵ Canata A.: *L'educatore cattolico secondo lo spirito di S. Giuseppe Calasanzio*. Firenze, 1887. 108. l.

³⁶ A piarista iskola úttörő jellegét jól kidomborítja Garrido T. S. *Josephus Calasanzius primus scholae popularis, christianae et gratuita institutor* c. cikksorozatában. *Ephemerides Calasanzianae*, 1932. évf.

³⁷ Gellio Ghellini már 1602. augusztus 31-én ezt írja testvérének: „Hispanus quidam est Praefectus, cui sunt tres adiutores, unus florentinus, urbinas alter et tertius nobilis romanus. Ad docendum autem abacum est mathematicus florentinus, toti Romae notissimus. *Ephem. Cal.* 1932. 151. l. Picanyol szerint ez a matematikus

tanítani a mi rendünkben igen nagy érdem” – írja egyik helyen.³⁸ „Szeretem, hogy növendékeink a számtan tanulásával foglalkoznak, de mellette ne hanyagolják el az erények gyakorlását sem” – olvassuk nála másutt.³⁹

Gyakorlatiasságra való törekvése okozta, hogy szentünknek egy pillanatra sem jutott eszébe elméleti kérdésekkel bíbelődni vagy éppen új pedagógiai rendszert felállítani. Levelei tele vannak gyakorlati útmutatásokkal, egy nagy, szent és emberszerető szív érett bölcsességének megnyilatkozásaival, de nincs bennük egy betű sem, ami nem valamely konkrét szükséglet átérzéséből fakadt volna. Valóban Kalazancius nem az elméleti, hanem a gyakorlati pedagógusok osztályába tartozik.⁴⁰ Ugyanezt kívánta rendtársaitól is. Ha szívesen olvasott is irodalmi sikereikről, még szívesebben hallotta, hogy az iskolában jól megállják a helyüket. Ezért váltig buzdította őket, hogy kísérjék figyelemmel egymás munkáját, tanuljanak egymástól, s ne szűnjenek meg tökéletesíteni tanítói eljárásukat. Később elrendelte, hogy hetenkint legalább egyszer pedagógiai tárgyú megbeszélést tartsanak, s vizsgálják meg, mit lehetne még tenni az iskola életének élénkítése érdekében. „Itt Rómában – írja egyik levelében – minden ünnepnapon esténként megbeszélést tartunk, s a megbeszélés keretében hárman-négyen valamennyiünk jelenlétében igen hasznos előadásokat tartanak tudományos kérdésekről.”⁴¹

Ez az erőteljesen hangsúlyozott gyakorlatiasság természetesen észrevehetőleg rányomta bélyegét a piarista iskola jellegének kialakulására és továbbfejlődésére egyaránt. Tantervét mindig bizonyos befejezetlenség jellemezte. Maga Kalazancius éppen azért, mert nem volt elméleti pedagógus, sohasem jutott abba a kísértésbe, hogy külön pedagógiai rendszert alkosson. Mindig nyitott szemmel és nyitott lélekkel járta a világot; ami jót és hasznosat látott, mindig kész volt átvenni s a jót mindig szívesen elcserélte a jobbért. Eklektikus volt a szó igazi értelmében. Sokat tanult a jezsuitáktól, de még többet az élettől. Annyira azonban sohasem jutott, hogy iskoláját végleg kialakultnak és lezártnak érezte volna, s ezért óvakodott a jezsuita *Ratio studiorum*hoz hasonlóan örökérvényűnek szánt tanulmányi renddel az adott történelmi pillanathoz rögzíteni művét. A jövő fejlődés útjait és lehetőségeit semmilyen irányban sem akarta eltorlaszolni. Ebben a részben jobb történetfilozófusnak bizonyult, mint előtte és utána annyi más rendalapító és iskolaszervező. Jobban megszívlelte az írás szavát: „*Omnia tempus habent el suis spatiis transeunt universa sub coelo*”.⁴² Igaz, hogy így iskolája a befejezetlenség jellegét nyerte, de éppen ez a befejezetlenség biztosította számára a jövőt és a korlátlan fejlődés lehetőségét. Mivel ugyanis sem szervezeti, sem pedagógiai tekintetben nem volt hozzáfűzve valamely kész rendszerhez, a feléje hömpölygő újabb és újabb áramlatokkal szemben, mindig szabad keze volt, s így eredeti énjének meghamisítása nélkül átvehetett belőlük mindent, amit célja elérésére szükségesnek vagy hasznosnak vélt.

Nem kevésbé szorosan hozzátartozott a piarista iskola egyéni jellegéhez az elemi oktatás felkarolása és előtérbe helyezése. Az első kegyes iskola, mint láttuk, elemi iskolának alakult. Maga Kalazancius mindvégig a legalsóbb osztályokban tanított legszívesebben. Az ártatlan kicsinyek, mint mondani szokta, *angyalkák (angiolotti)* körében érezte magát legotthonosabban. Az elemi osztályok mellett eleitől fogva szerepeltek ugyan gimnáziumi osztályok is, de azért az elemi oktatás hosszú időn át megkülönböztető vonása maradt a piarista

nem más, mint a híres Fiamelli János Ferenc, akinek később nagy része volt a rend firenzei megtelepítésében. Uo. 1. j.

³⁸ 1643. okt. 3. Nicht i. m. 33. l.

³⁹ 1634. dec. 9. Uo. 84. l.

⁴⁰ Részben ezért van, hogy a neveléstörténetek általában nagyon mostohán bánnak vele; legfeljebb ha néhány sort vagy bekezdést szentelnek iskolájának. A másik ok, hogy levelezéséből eddig csak töredékek láttak napvilágot. Teljes kiadása most van készülében.

⁴¹ 1629. dec. 13.

⁴² Eccl 3,1.

iskolának, melyet a haladó idő és a korviszonyok változása csak fokozatosan koptatott le róla. Ennyiben a piarista iskolák gazdagabbak voltak, mint a csak gimnáziumi osztályokkal rendelkező jezsuita kollégiumok, s a középfokú tanításon túl a népoktatás fejlődését is döntőleg befolyásolták.

Az elemi iskola rendszerint három osztályból állott. Az első az írás és olvasás elemeinek elsajátítására szolgált (*classis legendi, scuola del leggere*). Az olvasás tanítása, részben a tanulók nagy számára való tekintettel, szigorúan szemléleti alapon történt. A falon egy hatalmas tábla lógott, s a tanító pálcájával azon mutatta meg az egyes betűket. Ugyanígy történt a szótagolás és az összefüggő olvasás gyakorlása. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha a szemléltető oktatás e meglepő felkarolásában a század hányatott életű nagy polihisztorának, Campanella Tamásnak hatását gyanítjuk. Hiszen a *Civitas solis* világhírű szerzőjéről ma már tudjuk, hogy római tartózkodása idején (1631–1632) meleg baráti viszonyba került Kalazanciussal, s mikor a rosszakarat és rágalom újra felemelte fejét, lelkeshangú apologiában kelt védelmére barátjának és iskolájának.⁴³

Az írás olvasásánál elsősorban a csinos betűvetés elsajátíttatására törekedtek. A tanítók rendszerint maguk vezették a kicsinyek gyakorlatlan kezét. Kalazanciusnak különösen nagy kedve telt az efféle munkában. Hogy minél formásabb betűk írására szoktassa kis barátait, nem restelt élemedett korában külön órákat venni szépírásból. Az íráson és olvasáson kívül egyébként a szokottabb imádságok tanulásával s a szentek életéből, esetleg a mindennapi életből vett apró történetek elmondásával telt el az idő. A főcél általában a jó alapvetés és még inkább az iskola megkedveltetése volt.

A második osztály (*classis scribendi, scuola dello scrivere*) főfeladata az elsőben vetett alap továbbépítése, vagyis az írás és olvasás alaposabb elsajátíttatása volt. Itt már külön olvasókönyvet használtak, melynek úgy kellett megszerkesztve lennie, hogy a gyermekek mellett a szülőknek is okulására szolgáljon. Kalazancius megkövetelte, hogy minden tanulónak meglegyen a maga könyve. Mivel azonban tanítványai többnyire szegény szülők gyermekei voltak, akik amúgy sem igen bírták az iskoláztatás költségeit, úgy segített a bajon, hogy a legszegényebbeknek maga szerezte meg a szükséges könyveket.

Ugyancsak a második osztályban vette kezdetét a rendszeres hitoktatás is. Kalazancius, érthető okokból, igen nagy jelentőséget tulajdonított ennek a tárgynak. Leveleiben váltig buzdította fiait, hogy legyenek serények a jámborság szellemének és az Úr félelmének terjesztésében. „Nyomatékosan lelkére kötöm Tisztelendőségednek, – írta 1639. február 12-én a carmagnolai házfőnököknek, – hogy nagy gondot fordítson az iskolára, s legyen rajta, hogy a fiúk a tudományok mellett az Úr félelmében is gyarapodjanak. Ne tévesszék szem elől a tanítók, hogy ha munkájukat kizárólag Isten iránti szeretetből végzik, és ha az Úr szeretetéből csak valamit is át tudnak plántálni a fiúk szívébe, Isten, feltéve természetesen, hogy a kegyelem állapotában vannak, százszorosan visszafizet nekik. Mivel tehát ezirányú munkálkodásunk biztos kamatot, azaz jutalmat hoz, mindannyiunknak teljes odaadással, szívvel-lélekkel azon kellene igyekeznünk, hogy tanítványainkból derék és vallási kötelességeiket buzgón teljesítő ifjakat neveljünk.”⁴⁴ Annyira szívén viselte a hittanítás érdekét, hogy megkönnyítésére később maga készített egy kis vezérkönyvecskét *Krisztus Urunk életének és szenvedésének némely titkai* (*Alcuni misteri della vita e passione di Cristo Signor nostro*) címen. A finom pedagógiai érzékkel megírt munka rövid és a gyermekek felfogásához mért ismertetését adja a keresztyén hit összes főbb igazságainak; függelékében pedig a nap huszonnégy órájának megfelelő elmélkedési anyagot nyújt (*orologio della passione*).

⁴³ Vannucci P.: Il Campanella e il Calasanzio. Milano, é. n. Picanyol L.: Liber apologeticus contra impugnantes institutum Scholarum Piarum a P. T. Campanella O. Pr. compositus. Ephem. Cal. 1932. 170. s kk. II., 217. s kk. II., 258. s kk. II.

⁴⁴ Nicht i. m. 22. l.

A leghatékonyabb hitoktatást azonban még sem könyvével, hanem eleven példájával végezte Kalazancius. Óráin minden alkalmat megragadott, hogy tanítványai szívében minél mélyebbre gyökereztesse az Úr félelmét és a bűn utálatát. Déli temperamentumának megfelelően olykor-olykor szinte megjátszotta előadásait. Rendkívül jellemző e tekintetben, amit egyik volt növendéke, egy kiszolgált vén katona mondott el róla nápolyi gyóntatójának: „Az iskolában sokszor beszélt szent dolgokról és nem győzte eleget ismételgetni, hogy úgy fussunk a halálos bűn elől, mint futnánk a velünk szemben jövő félelmetes sárkánytól vagy kígyótól. És miközben beszélt, arca lángolt, szava dörgött, mint az ég zengése, és mi mindnyájan úgy remegtünk, mintha a sárkány csakugyan ott lett volna előttünk. Ez a félelem és ezek a szavak olyan mélyen belevésődtek elmémbe és szívembe, hogy még ma is őrzöm és Isten segítségével halálom órájáig őrizni is fogom őket”.⁴⁵

A harmadik osztály főfeladata a számtan alapos begyakorlása volt (*classis arithmetices, scuola dell'abbaco*.) Természetesen az előző tanulmányok, az írás, olvasás és hittan sem szüneteltek, de a főhangsúly mégis a számtanon volt. A tanítás itt is kiválóan gyakorlati célokat követett. A műveletek gyakorlásánál állandóan tekintettel voltak a való élet követelményeire. Ez a gyakorlatiasság nem kis mértékben növelte a piarista iskolák népszerűségét. Más iskolák ugyanis akkoriban alig vetettek ügyet a számtan tanítására. Annyira belemerültek a klasszikus műveltség egyoldalú ápolásába, hogy mellette egészen megfeledkeztek a mindennapi élet igényeiről. A szülők hamar észrevették a különbséget, és iparkodtak a maguk, illetve fiaik javára kiaknázni.

De Kalazancius más okból is nagyon szíven viselte ezen osztály sorsát. „Az aritmetikai iskolában – írja egyik levelében – olyan tanítóra van szükség, aki nemcsak az írást és a számtant tudja tanítani, hanem az Úr félelmét is. Mert ebből az osztályból mennek ki a fiúk az életbe, hogy valamilyen mesterség elsajátítására adják magukat. Nagyon fontos érdek tehát, hogy az Úr szent félelmétől teljesen áthatva lépják át az iskola küszöbét.”⁴⁶ Ezért nem szűnt meg sürgetni, hogy a harmadik osztály növendékeit lehetőleg bőven lássák el gyakorlati útmutatásokkal, hogy azután kikerülve, tudjanak mihez alkalmazkodni.

Az elemi osztályokat a grammatikai tanfolyam követte. Ez nagyjából a jezsuita iskolák beosztásához igazodott. Kalazancius azonban itt is több volt szolgai másolónál. A viszonyokhoz: a tanulók létszámához s a rendelkezésre álló helyiségek és tanítók mennyiségéhez képest sokszor lényeges módosításokat eszközölt a mintául választott szervezeten. Némelykor összevont, máskor szétválasztott osztályokat. Elve volt, hogy egy osztályba csak annyi tanulót szabad felvenni, amennyit a siker biztos kilátásával lehet tanítani. „Nagy megbízhatatlanságnak tartom – olvassuk egyik levelében – több tanulót venni fel, mint amennyit tanítani lehet.”⁴⁷ „Mert – írja a másikban – ha több tanulót veszünk fel, és nem úgy tanítjuk őket, mint kellene, akkor mindjárt megrendül a bizalom és elvész a jó hírnév.”⁴⁸ Különösen a kicsinyeket nem szerette összezsúfolni. De nem volt barátja a túlságosan kis osztályoknak sem. Megbocsáthatatlan emberpazarlásnak tartotta, hogy 6–7 gyermek kedvéért külön tanítót alkalmazzanak. Ezért az ilyen osztályokat lehetőleg összevonta. Egy-egy tanítóra nagy átlagban ötven tanulót számított.⁴⁹ A felsőbb osztályok felállításánál általában nagy körültekintéssel járt el, és óvakodott tovább nyújtózni, mint takarója ért.

Részben ennek a körülménynek, a viszonyokkal való állandó számolásnak kell tulajdonítanunk, hogy az első piarista gimnáziumok szervezete meglehetősen bizonytalan és elmosódó volt. Aránylag kevés volt közöttük a teljes. Soknál hiányzott a humanitás és a

⁴⁵ Canata i. m. 224. s kk. II.

⁴⁶ 1637. jún. 18. Nicht i. m. 32. l.

⁴⁷ 1639. jan. 28.

⁴⁸ 1639. jan. 22.

⁴⁹ 1639. jan. 22.

retorika osztálya vagy esetleg csak az utóbbi. Másoknál viszont a grammatikai tanfolyam volt összevonva kettőbe. De tudunk példát arra is, hogy a grammatika négy osztályra tagozódott. Nagyjából azonban mégis a jezsuita kollégiumok beosztása szolgált mintául. E szerint a teljes gimnázium öt osztályt foglalt magában; ezek voltak: *infima classis grammatices*, *media classis grammatices*, *suprema classis grammatices*, *classis humanitatis* és *classis rhetorices*.

A grammatikai tanfolyam célja a latin nyelv tökéletes elsajátítása volt. Az első osztályban (*terza di grammatica*) a név- és igeragozást, a nemi szabályokat és a mondattan egyszerűbb szabályait tanulták. A másodikban (*seconda di grammatica*) a cselekvő és szenvedő igeragozást, az igék praeteritum- és supinum-alakjait és a mondattan elemeit gyakorolták be. Első összefüggő olvasmányul Cicero családi levelei (*Epistolae ad familiares* I. IV., IX.), Ovidius *Tristia* c. elégiái és a híres spanyol humanista pedagógusnak, Vives Lajosnak (1492–1540) erkölcsi dialógusai (*Colloquia*) szolgáltak. Végül a harmadik osztály (*prima di grammatica*) anyaga a rendszeres mondattan, egy kevés verstan (szóképek) és a nyelvtan általános ismételése volt. Olvasmányként Cicero családi levelei (*Epistolae ad familiares* I. XI.) Vergilius idilljei (*Eclogae*) és Ovidius elégiái (*Epistolae ex Ponto*) szerepeltek. Mindezek természetesen magyarázatos kiadásban kerültek a tanulók kezébe. Kalazancius főleg Ciceróhoz és Vergiliushoz tartotta elengedhetetlenül szükségesnek a magyarázatokat.

A humanitás osztálya (*scuola d'umanità*) a latin nyelv szellemébe való mélyebb bepillantást célozta. Erre szolgált a gazdag olvasmányi anyag, mely Cicero (*De amicitia*, *Pro Archia poeta*), Valerius Maximus (*Factorum et dictorum memorabilium* 11.), Horatius (*Carminum* II., *De arte poetica*), Martialis és Vergilius műveiből volt összeválogatva. Ehhez járult még a verstan és a költői alakzatok ismertetése, a levélírás gyakorlása s a prózai és költői előadás fejlesztésére minden héten egy-egy írásbeli dolgozat készítése. Kalazancius igen nagy gondot fordított a kifejezésbeli készség fejlesztésére. Övéit, kivált az ifjabb és tehetségesebb növendékeket gyakran buzdította latin stílusuk csiszolására és örült neki, ha ezek verses vagy prózai levélben bizonyították buzdításai megtagadását. Sőt bokros elfoglaltsága mellett még arra is tudott időt szakítani, hogy a tanulók írásbeli dolgozatait átnézze és talpraesett megjegyzésekkel kísérje. Fiai még a távol eső Nikolsburgból, sőt Podolinból is gyakran kedveskedtek neki a nyiladozó gyermeki elme első zsenyéivel, és ő mindig szívből tudott örülni a bennük felvillanó értelemnek.⁵⁰

A gimnáziumi tanfolyamot a retorikai osztály (*scuola di rettorica e poesia*) zárta be. Ennek feladata a szónoki és költői előadás tökéletes begyakorlása volt. A délelőtti órák rendszerint a szónoklatnak, a délutániak pedig a költészetnek voltak szentelve. Az olvasott írók nagyjából itt is ugyanazok voltak, mint az előző osztályban: Cicero (*De imperio Gn. Pompei*, *De officiis*, *De senectute*, esetleg *De amicitia*), Horatius (*Carmina*), Vergilius (*Aeneis*). De voltak újak is; nevezetesen a prózáírók közül Livius, Curtius és Sallustius, a költők közül pedig Seneca.⁵¹

A gimnáziumi tanítás célja a piarista iskolákban éppúgy, mint a jezsuitákéiban, a latin nyelvnek szóban és írásban való tökéletes elsajátítása volt. E merőben formalisztikus cél mellett azonban Kalazanciusnak volt érzéke a magasabb pedagógiai szempontok iránt is. Így megkívánta, hogy a tanítók minden oldalról megvilágítsák a tárgyalt olvasmányt, s lehetőleg kimerítő történelmi, régiségtani és mitológiai magyarázatokat fűzenek hozzája. És mindezt olyan módon kellett tenniük, hogy tanítványaik megértsék és megjegyezzék maguknak a

⁵⁰ Conti Onofrius 1643. máj. 24-én írja Nikolsburgból: ... Gli mando alcune compositioni fatte ivi (Podlain) dalli nostri studiosi per loro esercizio, quali mi hanno mandate ultimamente, sono le loro primizie, l'invio al S. P. accio veda il loro profitto.

⁵¹ Kalazancius iskolájának benső életéről jó és részletes tájékoztatást nyújt az a rendtartás, melyet a szent 1610 körül saját kezűleg írt olasz nyelven. Újabban latin nyelvre fordította Garrido T. Ephem. Calas. 1932. 64. s. kk. II. Nagy anyagot nyújt, bár nem rendszeres feldolgozásban Canata i. művében. Magyarul még mindig legjobb ismertetés Prónaié i. m. 70. s. kk. II.

hallottakat. „A tanítónak le kell szállania a tanulók lelki világához” – írja egyik levelében.⁵² „Minden tanító legyen szorgos – olvassuk másutt – és alkalmazkodjék tanítványainak felfogó képességéhez nemcsak az anyanyelvi feladatok kitűzésében, hanem a leckék kifejtésében is. Bánjanak minden diájkukkal szeretettel, hogy lássák belőle, hogy mindannyiuk sorsát szívükön viselik s mindannyiuknak előrehaladását kívánják. Ily módon ugyanis észrevétlenül nagyobb szorgalomra hangolják őket a tanulásban és könnyebben rákapatják Isten szolgálatára. Már pedig ennél nagyobb érdemet semmivel sem szerezhettek Istennél.”⁵³

Kalazancius tehát a tárgyi szempontok mellett mindig tekintettel volt a módszerre is. Tudta, hogy a jó módszer lényegesen megkönnyíti a tanulást és a tanulmányi anyag tartós szellemi birtokká gyúrását. Ebben a tekintetben messze megelőzte korát, s a nélkül, hogy Comenius vagy Pestalozzi túlzásába esett volna és mindent a módszernek tulajdonított volna, helyesen mutatott rá a jó módszer alapvető fontosságára. Szabályzatában többek közt ezt írja: „Mivel nemcsak a grammatika, hanem a többi tárgy tanításában is rendkívül fontos a tanulók szempontjából, hogy minden tanító könnyű hasznos és – amennyiben lehetséges – rövid módszert alkalmazzon, érdemes gondot fordítani rá, hogy az illető tárgyban legügyesebb és legtapasztaltabb szerzők közül a legjobbat válasszuk ki.”⁵⁴

Ezen utóbbi utalás mutatja, hogy Kalazancius a módszer kérdését részben a tankönyvek kérdésével kötötte össze. Mint gyakorlati pedagógus eleitől fogva tisztában volt vele, hogy a tanítás sikere nem kis mértékben a használt tankönyvek minőségétől is függ. Ezért megválasztásukra különös gondot fordított. Általános elvként kimondotta, hogy a piarista iskolák csak olyan könyveket használhatnak, melyek a rend számára összeállított jegyzékben benne foglaltaknak. Gondja volt arra is, hogy a klasszikus szerzők művei csak iskolai kiadásokban (*ad usum Delphini*) jussanak a tanulók kezébe. A piarista szerzők műveit természetesen előnyben részesítette másokéival szemben, s rajta volt, hogy ezen a téren is minél előbb meginduljon a munka. Szívesen hallotta, ha egyik-másik rendtársa irodalmi munkásságra adta magát. Szeretettel érdeklődött művük haladása után, jótanácsokkal szolgált nekik, gondoskodott az esetleg szükséges könyvek beszerzéséről, a kész munkákat örömmel olvasta át s hozzáértésről tanúskodó megjegyzésekkel kísérte.⁵⁵

Természetes azonban, hogy a gyakorlat nem követte mindjárt az elvi állásfoglalást. Tankönyvek dolgában jó sokáig meglehetősen összevisszaság uralkodott. De ez nem is történhetett másként. Hiszen az új iskolának az elvi szempontok mellett állandóan tekintettel kellett lennie szegény tanítványainak teherbíró képességére is. Ezért eleinte azt a tankönyvet használták, amelyikhez legkönnyebben hozzáfértek. Helyenkint bizony még a jó öreg Donatus is előfordult. Egyes iskolákban a híres konvertita polihisztor, Scioppius (Kaspar Schoppe, 1576–1649) újrendszerű könyveivel (*Mercurius bilinguis, s. nucleus linguae Latinae és Grammatica philosophica pro linguae Latinae magistris et tironibus*, Milano, 1628.) kísérleteztek.⁵⁶ Mivel azonban a szerző egyre élesebben nyilvánuló jezsuitaellenessége különböző ízetlenségre és viszályokra vezetett, Kalazancius sietett elejét venni a súrlódások elmérgesedésének azzal, hogy az 1637. évi egyetemes káptalanon minden piarista iskolában kötelezővé tette a jezsuita Alvarez könyveinek használatát.⁵⁷

⁵² ... si deve humiliar alla capacità delli scolari. 1637. máj. 27.

⁵³ 1630. szept. 11.

⁵⁴ Const. 154. l.

⁵⁵ 1627. jan. 9. megígéri Ciprián atyának, hogy mihelyt visszatér Nápolyból, átnézi latin nyelvtanát. – 1627. aug. 29. dicséri Lukács testvér beküldött verseit. – 1630. aug. 17. tíz tallért küld Nápolyba, hogy Salvator testvérnek megszerezze a szükséges matematikai és algebrai könyveket.

⁵⁶ A moriconi házfőnök 1629. nov. 9. ötven példányt kért belőlük.

⁵⁷ Che generalmente in tutte le nostre scuole si usi la grammatica dell Emanuele, ne si ammetta altro autore o modo d'insegnare anche a persone particolari senza licenza del P. Generale. 1637. okt. 31. 9. §.

Ez a rendelkezés mindenesetre csökkentette az első piarista gimnáziumok és a jezsuita kollégiumok között eredetileg fennállott különbséget. Eltérések azonban így is maradtak közöttük. Így mindjárt a tanítási anyag kiszemelésében. A piarista iskolák ugyanis a grammatikai fokon is külön tárgyként tanították a számtant. A másik lényeges különbség volt, hogy a jezsuita iskolákkal ellentétben a latin nyelv rovására nagyobb teret biztosítottak az erkölcsnemesítő olvasmányoknak és a gyakorlati irányú megbeszéléseknek.

Még nagyobb volt a különbség a két iskola között szellem tekintetében. Míg ugyanis a jezsuita iskolák leghatásosabb nevelési eszközként a versengést, az *aemulatiót* használták, addig a piarista iskolák inkább a tanítók nevelői egyéniségének kisugárzásától vártak hatást. Szórványosan a piarista iskolákban is előfordult ugyan az osztályoknak két versengő táborra (*Romani et Carthagines, Pars Pia et Pars Angelica, Equites et Pedites, Legio velox et Legio florens*) osztása, de Kalazancius általában nem volt barátja. Szerény és alázatos egyénisége visszariadt a hiúság, nagyravágyás és kitüntetés hajhászás veszélyétől. Ezért azt akarta, hogy fiai inkább szeretettel és a tanulási kedv felélesztésével hassanak növendékeikre. Különösen a szeretettől várt sokat. „Tanítson olyan buzgósággal – írta egyik rendtársának – mint tanítana akkor, ha tanítás- vagy tanításra való készülés közben ott látná maga előtt Istent állani.”⁵⁸ A büntetést csak végső esetben engedte meg. „Szeretném – írta 1624. június 20-án a frascati házfőnöknek – ha a büntetést mindig annyi szeretettel és okossággal alkalmaznák, hogy a végén az volna a fiúk érzése, hogy igazában sokkal többet érdemeltek volna.”⁵⁹

Nem kevésbé mélyreható volt az ellentét a piarista és jezsuita iskola közt az iskolai színjátékok megítélésében. A jezsuita iskolák mindjárt kezdetben átvették a protestáns Sturm Jánostól a színdarabok előadásának szokását, de azzal a lényeges változtatással, hogy a klasszikus színműveket saját készítésű és többnyire bibliai tárgyú darabokkal helyettesítették. Kalazanciusnak ebben a tekintetben is homlokegyenest más volt a véleménye. Leveleiben ismételten és a legnagyobb határozottsággal pálcát tört az iskolai színjátékok fölött, mivel attól tartott, hogy elvonják a tanulókat rendes tanulmányaiktól. „Tisztelendőséged – írta 1623. június 14-én a frascati házfőnöknek – ne csak Marianus kanonok úrnak, hanem másoknak is mondja meg, hogy az iskoláinkba járó fiúknak megtiltottam, hogy nyilvános színi előadásokon vagy általában a színházban engedélyem nélkül fellépjenek. Én pedig még kivételesen sem adom meg az engedélyt, mert a tapasztalat megtanított rá, hogy az ilyesféle előadások tanulmányaikban és erkölcsükben egyaránt ártalmára vannak a tanulóknak ... Még abban az esetben se engedje meg, hogy tanulóink színi előadásokkal foglalkozzanak, ha e miatt az illető helyet el kellene hagynunk. Hiszen van sok más hely, ahová állandóan hívják szerzetünket és ahol nem támasztanak hasonló nehézségeket. Végre is minden igyekezetünkkel azon kell lennünk, hogy tanítványaink megfelelő oktatást nyerjenek a tudományokban és az Úr félelmében. Azután beszéljenek az emberek, amit akarnak.”⁶⁰ Másutt meg ezt olvassuk nála: „Ha a világi közönségnek még annyira tetszenek is a színi előadások, én tapasztalásból tudom, hogy károsan befolyásolják a tanulók előhaladását. Ezért nagyobb odaadással kell tanítanunk a tudományokat és az Úr félelmét, ami egyedül tetszik Isten ő szent felségének, és semmit sem kell adnunk az emberek üres tapsára, akiket ilyen külső dolgok gyönyörködtetnek.”⁶¹

Mint látjuk, Kalazancius nemcsak pedagógiai, hanem erkölcsi szempontból is ellenezte az iskolai színi előadásokat. Attól félt, hogy a hiúság és a feltűnési vágy könnyen megfertőzi a még kiforratlan ifjú lelkeket, s a rossz és kárhozatos szerepben való fellépés esetleg károsan befolyásolja fejlődésüket. Kárhozható ítéletének legmélyebb oka azonban még sem külső okokban, hanem egyéniségében keresendő: alázatos egyszerűségében ellensége volt minden

⁵⁸ 1632. dec 25. Nicht i. m. 16. l.

⁵⁹ Uo. 31. l.

⁶⁰ Uo. 33. s k. l.

⁶¹ 1637. júl. 4. Nicht i. m. 34. s k. l.

hivalkodó fénynek és pompának. Egyedül a lelkek javát tekintette, s a zajtalan, csendes munkát mindig föléje helyezte a lármás külső mutogatásnak.

Az élet azonban itt is erősebbnek bizonyult az elméletnél. A divat és a jötevők kegyének keresése, Kalazancius minden idegenkedése ellenére, idővel a piarista iskolákban is szokásba hozták az iskoladrámák előadását. És pedig először, úgy látszik, Csehországban. A nikolsburgi atyák jötevőjük, Dietrichstein herceg tiszteletére már 1639-ben és 1640-ben nagyszabású színi előadást rendeztek. Első ízben Szent Bonifác, másodízben pedig József patriarcha történetét vitték színpadra; még pedig olyan sikerrel, hogy a herceg szava szerint Bécsben és a császár színe előtt sem lehetett volna külön előadást produkálni.⁶² Az első sikerek természetesen továbbfolytatásra ösztönöztek. A teljes tilalom fenntartása mindig nagyobb nehézségbe ütközött. Az 1637. évi egyetemes káptalan úgy akarta megkerülni a nehézséget, hogy az előadások engedélyezését a generális, illetve a provinciális tetszésétől tette függővé.⁶³ Kalazancius azonban továbbra is ragaszkodott eredeti álláspontjához. Ezért a következő káptalannal újból kimondatta, hogy a piarista iskolák növendékei sem piarista házakban, sem egyebütt nem szerepelhetnek színi előadásokon.⁶⁴ De hiába. A haladó idő és a korszellem hamarosan túltette magát minden korlátozáson. A XVIII. század elejétől kezdve a piarista iskolák már épp oly szorgalmas művelői voltak a színi előadásoknak, mint jezsuita versenytársaik.

Kalazancius a színpad helyett inkább az akadémiában, a mai önképzőkörök őseiben kívánta összemérni a tanulók szellemi erejét. Itt végzett tanulmányaik alapján dolgozatokat készítettek, és a többiek jelenlétében előadták azokat. Az ülések gyakran előkelő vendégek előtt folytak le, ami természetesen nagy mértékben fokozta a közreműködők munkakedvét és ambícióját. A római mintájára később másutt is alakultak akadémiák, de a színi előadások térfoglalását nem tudták megakadályozni.

Mindent összevéve tehát a kegyes iskolák szervezetében alapítójuk életében még sok volt a kezdetleges és továbbfejlesztésre váró vonás. De életrajzi szempontból éppen ez adja meg varázsukat: legtöbb tekintetben hamisítatlan valóságában tükröztetik vissza alapítójuk egyéniségének jellegzetes vonásait: alázatosságát, egyszerűségét, közvetlenségét és a lényegnek mindenek fölé való helyezését. Túlzás nélkül mondhatjuk tehát, hogy a kezdő piarista iskola nem más, mint Kalazancius nagy és bensőséges egyéniségének kivirágzása.

⁶² A szent nikolsburgi levelezője 1639. szept. 24. és 1640. dec. 5. kelt leveleiben a legnagyobb elragadtatás hangján számol be az előadások részleteiről és sikeréről.

⁶³ 1637. okt. 26. 3. §.

⁶⁴ Prónai i. m. 68. l.

VII. Benső bajok; a rend eltörlése

Kalazancius életműve mindjárt megalapítása után rohamos fejlődésnek indult. Rövid idő alatt behálózta Olaszország nagy részét, áterjedt az Alpokon s a német birodalomban és Lengyelországban is gyökeret vert. Annál meglepőbb és fájdalmasabb jelenség tehát, hogy a gyors sikereket már a második évtized végén erős visszaesés váltotta fel. A rend kebelében súlyos viszályok támadtak, melyek egyes külső tényezők illetéktelen beavatkozásával párosulva a megpróbáltatások hosszú sorát zúdították a szent aggastyán ősz fejére, s utoljára a nagy jövőre hivatott intézmény időleges összeroppanását idézték fel.

A bajok legmélyebb gyökerét a szertelenül gyors terjedésben kell keresnünk. Kalazancius külső nyomásra egyre-másra kénytelen volt elfogadni új alapításokat, és hogy ezeket el tudja látni emberekkel, kénytelen volt a jelentkezőkkel szemben enyhébb mértéket alkalmazni. Így esett, hogy jámbor és buzgó lelkekkel vegyest sok méltatlan egyén is bejutott a szerzetbe. Különösen a kisegítő testvérek, a *fratres operarii* között akadtak ilyenek nagy számmal. Sokat megszállott közülük a nagyravágyás ördöge: az áldozópapokkal egyenjogúak, sőt maguk is áldozópapok akartak lenni. Legfőbb fegyverül az első káptalan szerencsétlen határozatát használták, mely megengedte, hogy egyes arravaló laikus testvérek *clerici operarii* néven kisegítő tanítók lehessenek, s mint ilyenek hajkoronát és papi birétumot viselhessenek. Kalazancius azonban szilárdan ellene szegült kívánságuknak, mert nem akarta lesüllyeszteni rendje értelmi színvonalát. Ebből azután keserű villongások támadtak, melyek sokat ártottak a szerzetesi fegyelemnek. De hiába. Kalazancius rendületlen maradt. Sőt az elégedetlenkedők kevésbé szigorú rendekbe való átlépésének megkönnyítésére egy brévé (ad laxiorem) eszközölt ki. Sokan éltek is az engedéllyel, s elmentek ferencesnek, cisztercitának, kapucinusnak, kármelitának vagy ágostonos barátnak. A szent örömmel szemlélte a tisztulási folyamatot. „Atyaságod – írta 1633. február 12-én Castelli Ferencnek – ne féljen egy helyett száz ajtót kinyitni, mikor a szerzetesek kilépéséről van szó, de zárjon be kilencvenkilenc és felet, mikor bebocsáttatásuk forog szóban.”

A megindult tisztulási folyamat azonban nem volt olyan gyökeres, hogy egészen megszüntette volna a bajokat. A konkolyhíntők egy része visszamaradt, és továbbfolytatta aknamunkáját. Külső hatóságok időelőtti beavatkozása csak növelte a veszedelmet. Erre II. Ferdinand toszkánai nagyherceg (1621–1670) öccseinek nevelője, Ambrosi Ambrus és Michelini Ferenc szolgáltatott az alkalmat. E két nagyravágyó kisegítő testvér – egyébként mind a kettő kiváló matematikus – először hercegi növendékeinek segítségével próbálta megszerezni az áldozópapságot, majd magának a nagyhercegnek és nagy befolyású nagybátyjának, Medici Károly bíborosnak pártfogását kérte. Így a jelentéktelen ügyből veszedelmes bonyodalom támadt. A firenzei udvar ugyanis római követe útján azzal fenyegetőzött, hogy elutasítás esetén a kongregáció, sőt egyenesen ösztönsége elé viszi a dolgot. Kalazancius és kormánya sokat tanácskozott a kényes kérdés fölött, s végre úgy határozott, hogy abban az esetben, ha a két pályázó a római papság vizsgáló bizottsága előtt kielégítő eredménnyel vizsgálatot tesz, megengedi a felszentelést.

Bár az adott körülmények közt más határozat hozatalára alig lehetett gondolni – hiszen ellenkezés esetén a Mediciék úgy is keresztülvitték volna szándékukat – következményeiben mégis vészt hozónak bizonyult a kényszerű engedelmesség. Mert a kisegítők csak azt látták belőle, hogy megfelelő pártfogó segítségével a generális akarata ellenére is elérhetik céljukat. Ez a felfedezés csak növelte mohóságukat. Most már olyanok is szemet vetettek az áldozópapságra, akik teljesen képtelenek voltak a szükséges teológiai tanulmányok elvégzésére. E miatt a zavar napról-napra nőtt. A csüggedés szelleme még a jobb lelkeket is megfúrta. Az emberhiányból előállott nagy munkatöbblet és a házak jelentékeny részének ínséges helyzete

csak fokozta az általános kedvetlenséget. Csak Kalazancius nagy lelke nem csüggedt. Nyolcvanéves kora, meg-megújuló testi fájdalmai és lelki szenvedései ellenére rendületlenül állotta a harcot. Lelki derűje egy pillanatra sem hagyta el. Hiszen bizalmát nem az emberekbe, hanem Istenbe vetette. A sok csapás közepett is vigasztalást talált a kívülről jövő önzetlen elismerés nyilatkozataiban s a német rendtartomány virágzó állapotáról és áldásos munkájáról érkező hírekben.

Ilyen körülmények között és ilyen hangulatban érkezett el az 1637. évi október 15-re hirdetett nagykáptalan és egyben a már évek óta esedékes pápai vizitáció ideje. A gyűlés megnyitását rossz előjel: Cherubini atya merész csínyje előzte meg. Ez a később olyan szomorú szerepre jutott atya – szerzetesi nevén *Stephanus ab Angelis* – igen előkelő és befolyásos családból származott. Atyja és Kolozs bátyja Barberini államtitkár és Ludovisi helyettes államtitkár, Ferenc bátyja pedig Pamfili bíboros, a későbbi X. Ince pápa kegyét élvezte. Ő maga már tizenhárom éves korában piarista novícius lett. A rend történetének hajnalán, 1617. november 19-én maga a szent alapító öltöztette be. Felszenteltetése után egy ideig igen ügyes és hasznavehető embernek mutatta magát. Később azonban súlyosan vétett szerzetesi fogadalmi ellen, és a panaszok egész özönét vontta magára. Kalazancius kénytelen volt vizsgálatot rendelni el ellene. Mielőtt azonban a vizsgálat véget ért volna, hatalmas pártfogói közbeléptek érdekében s kiereszkolták a további eljárás abbahagyását. Az alázkodó szent most is meghajolt az egyházi tekintélyek akarata előtt, s hogy a világ szemében is élet vegye a dolognak, *visitor generalis*nak nevezte ki Cherubinit, és megbízta néhány esedékes alapítás átvételével. Ugyanakkor azonban büntetésként elvonta szavazati jogát.

Annál nagyobb feltűnést keltett tehát, hogy a súlyosan megbélyegzett ember közvetlenül a káptalan küszöbén, 1637. szeptember 19-én nemcsak szavazati jogát kapta vissza a pápától, hanem mint újonnan kinevezett *procurator generalis* arra is jogot nyert, hogy a káptalanban mindjárt a generális és tanácsosai után foglaljon helyet. Az illetéktelen protekció e szembetűnő érvényesülése kihatásaiban végzetesnek bizonyult; nemcsak azért, mert halálos sebet ejtett a szerzetesi fegyelem elvén, hanem még inkább azért, mivel vezető szerephez juttatta azt az embert, aki olyan végzetesen nagy szerepet játszott Kalazancius életművének szétrombolásában.

Egyébként a káptalan közel két hónapig – október 15. – november 24-ig – maradt együtt és számos bölcs határozatot hozott. A legégetőbb kérdésben, a kisegítő testvérek ügyében a következőket határozta: 1. az ezentúl belépő frater operariusok nem taníthatnak többé az iskolában, 2. nem kapják meg a hajkoronát és 3. nem viselhetnek áldozópapi bírórumot. A gyűlésen jelenlevő pápai vizitátorok: Altieri Ker. János camerinói püspök, Landi Benedek flossombronei püspök, Rospigliosi Gyula, a későbbi IX. Kelemen pápa és Genovai Ferenc kapucinus atya siettek megerősíteni a határozatot azzal a kiegészítéssel, hogy az eddigi kisegítők továbbra is megmaradnak tényleges állapotukban és hogy a generálisnak ezentúl is jogában áll az arra méltókkal kivételt tenni. (Október 27.)⁶⁵

A kisegítő testvérek azonban még most sem tudtak megnyugodni. Mivel a káptalani határozatok törvényességét nem merték kétségbe vonni, egyszerűen taktikát változtattak. Új támadásukat arra alapították, hogy az egyik provinciális néhányukat a szabályok világos rendelkezései ellenére 21 éves koruk előtt bocsátotta fogadalomra. Ebből a szabálytalan eljárásból rosszhiszeműen azt a következtetést vonták le, hogy mivel klerikus módra tettek fogadalmat, a klerikusság egyéb járulécai, nevezetesen a hajkoronaviselés és az áldozópapság is megilleti őket. A lázongók különös módon éppen Ambrosi atyát kérték fel szószólójuknak,

⁶⁵ Si lascia in vigore il presente decreto aggiongendo detti Illustrissimi Signori, che quelli che sino al presente giorno sono dichiarati chierici operary possono continuare nell'uso della berretta ritenendo il medesimo nome di chierici operary: et il P. Generale possa habitarne altri che da lui saranno giudicati idonei per l'avvenire, senza pero che possino pigliare la prima tonsura, ne portar chierica.

aki maga is szabálytalanul és tisztán protekció útján jutott az áldozópapsághoz. Még különösebb, hogy Ambrosi a jó ízlés és a hála legelemibb követelményeinek megcsúfolásával vállalta is a kétes szerepet. Heteken át szinte nap-nap után ott lábatlankodott Kalazancius szobájában és nem szűnt meg sürgetéseivel zaklatni az ezer más gonddal vívódó szent aggastyánt.

Mikor látta, hogy szép szóval nem boldogul, erősebb fegyverekhez nyúlt. Egy alkalommal annyira ment kíméletlenségében, hogy egyenesen a generálisságról való lemondásra szólította fel Kalazanciust. A szent angyali türelemmel viselte a példátlanul durva sértést; határtalan szelídségében csak ennyit mondott a magáról megfélelkezett embernek: „*Andate! Andate! (Folytasd!)*” A kérdés lényegében azonban hajthatatlan maradt. A vitás fogadalmak érvényességéből egy tapodtat sem engedett. A szent kongregáció, mely elé fellebbezés révén került az ügy, mindenben igazat adott neki: az újonnan kinevezett protektor, Cesarini bíboros eszközlésére hozott döntésében teljes érvényűeknek jelentette ki a kérdéses fogadalmakat. (1639. júl. 8.)

Így a bajkeverők megint szégyenben maradtak. De gonosz állhatatosságuk még mindig nem tört meg. Más, okosabb ürügy híján azt a hírt költötték, hogy Kalazancius és kormánytanácsosai csalárdsággal eszközölték ki a kongregációi döntést és az azt jóváhagyó pápai brevét, s ezért vonakodtak magukra nézve kötelezőnek elismerni. Mivel azonban vezérük, Ambrosi atya közben világi pap és a pápai hadsereg kötelékében katonai mérnök lett, előbb új vezető után kellett nézniük. Nemsokára meg is találták Mario Sozzi személyében.

Ez a gyászos emlékű, Judás szerepre hivatott ember már mint felszentelt pap vétette fel magát a nápolyi noviciátusba, mert mint világi pap szerény tehetségével és alattomos jellemével sehogyan sem tudott boldogulni (1630). Úgy számított, hogy a népszerű új szerzet állandó hullámlásban levő vizei majd az ő könnyű csónakját is magasba lendítik. Casani Péter provinciális, bár a szent atya éppen abban az esztendőben intette nagyobb óvatosságra a novíciusok felvételében,⁶⁶ nem járt el kellő körültekintéssel s Mariót előrehaladott kora – akkor már 42 éves volt – és rossz híre ellenére beöltöztette. Eleinte minden a legjobb rendben ment. Az öreg novícius színlelt buzgóságával annyira meg tudta nyerni elöljárói bizalmát, hogy a szokásos két esztendő elmúltával habozás nélkül ünnepélyes fogadalomra bocsátották. Mikor azonban felismerték tehetségtelenségét, nagy zavarba jöttek, és sem az iskolába nem merték küldeni, sem a hívők lelki gondozását nem merték rábízni. Ez nagyon bántotta a hiú és öntelt Mario büszkeségét. Mivel minden tehetségtelensége ellenére fényes karriert akart alakítani, folyton újabb és újabb alkalmaztatásért zaklatta Kalazanciust. A szent azonban nem volt hajlandó kedvéért kivételt tenni, s alkalmaztatását az Olaszországban ilyenkor megkívánt szigorú vizsgálat letételétől tette függővé.⁶⁷

Ez a hajthatatlanság egészen kihozta sodrából Mariót. Mivel a hibát maga helyett most is másokban kereste, lelkében egyszerre eluralkodott a bosszú érzése a rend iránt, mely íme nem akarja megadni neki az alkalmat fellengzős terveinek valóra váltására. Mintha egyik napról a másikra kicserélték volna: színlelt jámborságát máról-holnapra levetkőzte, s fegyelmezetlenségével valósággal rossz szelleme lett a rendháznak. Különösen a házi békének ártott sokat. Álnokságával, hazudozásaival és rágalmaival szüntelenül az egyenetlenség magvait hintegette a testvérek közt. E miatt Nápolyban hamarosan tarthatatlan lett a helyzete. Kalazancius ezért Rómába rendelte; mivel azonban itt sem szűnt meg konkolyt hinteni, rövidesen Firenzébe továbbította.

⁶⁶ ... averta al Padre Provinciale, che vada molto cauto nel vestire novitii ... írta 1630. febr. 2. Cherubininek.

⁶⁷ En Italie, on a toujours été très facile pour les ordinations sacerdotales, mais en revanche, on est fort difficile à approuver les pretres destinés a la direction des âmes; on les soumet à des examens sévères sur la morale – mondja találóan Timon-David i. m. II. 59. l.

Mario azonban új állomásán is a régi maradt. Szenvedhetetlen magatartásával annyi panaszra adott okot, hogy végre a szelíd Kalazancius is elvesztette a türelmét, és erélyes lépésre szánta el magát. Egy biztost küldött Firenzébe azzal a meghagyással, hogy ott a helyszínén nézzon utána Mario viselt dolgainak. A vizsgálat minden bizonnyal a bűnös szigorú megbüntetését eredményezte volna, ha a véletlen segítségére nem siet neki. A szemfüles embernek ugyanis éppen a legkritikusabb napokban sikerült nyomára akadnia egy titokban működő kálvinista leányiskolának. Szerencsés felfedezésével annyira megnyerte a firenzei inkvizítor kegyét, hogy megint biztosnak érezte magát a nyeregben. 1641 őszén hívás nélkül Rómába ment; nem azért, hogy a megérdemelt büntetést elhárítsa fejéről, hanem ellenkezőleg, hogy új pártfogói segítségével a toszkánai rendtartomány főnökévé neveztesse ki magát. És amit senki sem mert volna hinni, sikerült neki. A nagy hírt maga Kalazancius jelentette a firenzei házfőnöknek: „Tudja meg Tisztelendőséged, hogy a szent officium kongregációja (inkvizíció), mely semmit sem szokott ösztönsége tudta és hozzájárulása nélkül végezni, úgy döntött, hogy Mario atya mint az ottani provincia főnöke térjen vissza Firenzébe azzal a joggal, hogy alattvalóit maga válogassa össze”.⁶⁸ És az alázatos szent, bár vérző szívvel, most is meghajolt az egyházi felsőbbség akarata előtt, sőt még maga intette engedelmességre Mario ellen zúgolódó fiait. 1642. január 1-én és augusztus 30-án még nagyobb nyomatékkal ismételte meg ebbeli intelmét.

Mario azonban nem volt az az ember, akire nagylelkűséggel hatni lehetett volna. Könnyű diadalának érzetében még jobban elbizakodott. Rendtársaival szemben valóságos kényúr módjára lépett fel, és egészen önkényűleg kormányozta a gondjára bízott provinciát. A házak rendjét felforgatta és az embereket kénye-kedve szerint helyezgette ide-oda. E miatt Rómában panasz panaszt ért. Kalazancius alig győzte csitítani méltán zúgolódó fiait. A szent aggastyán ugyanis mindenképpen el akarta kerülni a Mario háta mögött álló magas egyházi hatóságokkal való nyílt szembeszállást. Ezért inkább tűrt, és fiait is türelemre intette. Néha ugyan őt is elfogta a nyugalom utáni vágy; lelki szemei előtt fel-feltűnt a noviciátus csendes réve, melyben beteg testét és fáradt lelkét megpihentethetné. De kötelességérzése és jobb érzésű fiainak kérő szava mindannyiszor maradásra bírta. Újra meg újra összeszedte tehát magát, és járta tovább a szenvedések és megpróbáltatások keresztútját. A *keresztény Jób* fenéig ürítette a szenvedések poharát. Az újabb csapást megint Mario készítette számára.

Ez a hitvány ember ugyanis rövidesen lehetetlenné vált Firenzében. Nemcsak vérig sanyargatott szerzetestestvéreivel hasonlott meg, hanem a nagyhercegi udvart is ellenségévé tette. Kíváncsi és mindenbe beavatkozó természetével ugyanis a kémkedés gyanújába keverte magát. Ez pedig abban az időben, mikor a nagyherceg a pápa, helyesebben szólva a Barberinicsalád ellen indított castrói háborúban nyíltan a parmai herceg oldalán állott,⁶⁹ igen súlyos vád volt. II. Ferdinánd nem ismert tréfát, s a veszedelmes vagy legalább annak látszó kémet azon nyomban kiutasította fővárosából, kevéssel utóbb pedig egész országából.

Mario haragja nem ismert határt. Mivel újabb megaláztatását is Kalazanciusnak tulajdonította, ettől kezdve még ádázabb dühvel tört ellene és rendje ellen. Első dolga volt, hogy ismét az inkvizícióhoz fordult hazug vádaskodásaival; először csak írásban, majd 1642 nyarán élőszóval is. Előadásában úgy tüntette fel a dolgot, mintha Kalazancius engesztelhetetlen gyűlölettel viseltetnék iránta és szándékosan lázítaná ellene alattvalóit. És a félrevezetett, elámitott inkvizíció készpénznek vette szavait. Csak az egy Cesarini bíboros kételkedett igazságukban; ő már jól ismerte az elvetemült ember megbízhatatlan jellemét. Mivel azonban tárgyi bizonyíték nem volt kezében, uditoréja, Corona gróf útján Mario egész levelezését lefoglaltatta. (1642. aug. 7.)

⁶⁸ 1641. dec. 14.

⁶⁹ A részleteket l. Pastor i. m. XIII. 863. s kk. II.

Mario rögtön megérezte a fenyegető veszedelmet, és hogy meneküljön tőle, még nagyobb tetézte eddigi hazugságait: azon hevenyében levelet írt főpártfogójának, Albizzi Ferenc prelátusnak, a szent hivatal ülnökének, asszessorának,⁷⁰ és úgy tüntette fel előtte a dolgot, mintha a lefoglalást Kalazancius és munkatársai eszközölték volna. „Ma este – írta – a generális, asszisztensei, a procurator generalis és a titkár lefoglalták mindazokat az írásokat, melyek a szent hivatal útján kerültek hozzám. Értesítem erről Önöket, hogy legjobb belátásuk szerint intézkedhessenek.” A hevesvérű asszessor, aki Mario révén eddig is csak rosszat hallott Kalazanciusról, nagy felháborodással fogadta a hírt. Másnap korán reggel Barberini Ferenc államtitkárhoz sietett, és a lehető legélesebb szavakban az inkvizíció tekintélyének megsértésével vádolta a szentet. Az államtitkár és az általa értesített pápa szintén nagy felindulással fogadták a jelentést, és parancsot adtak a „bűnösök” azonnali bebörtönzésére.

És most olyan jelenet következett, melyet csak akkor tudunk valamennyire megérteni, ha a XVII. század szemével próbáljuk tekinteni a dolgokat. Tudnunk kell ugyanis, hogy a katolikus ellenhatás kora az inkvizícióban az egyházkormányzat legfontosabb szervét látta. Mivel minden ízében át volt hatva a hitegység szükségességének tudatától, minden áldozatot érdemesnek tartott érte meghozni. Ezért egyfelől gondosan vigyázott a szent hivatal tekintélyének megőrzésére, másfelől a cél érdekében szívesen elnézte, ha az inkvizítorok hébe-hóba olyan ügyekbe is beleártották magukat, melyeknek édes-kevés közük volt a hittisztasághoz. A jelen esetben is ez történt. Kalazancius és társait még a legádázabb rosszakarat sem gyanúsíthatta eretnekséggel, de a körülmények alakulása, az emberi rosszhiszemőség és a politikai érdekek belekeverése mégis olyan helyzetbe sodorta őket, hogy osztozniuk kellett a megátalkodott eretnekek sorsában.

A gyászos esemény így folyt le: a szent officium emberei a parancs vétele után délelőtt 11 óra tájban körülfogták a Szent Pantaleont, Albizzival az élükön behatoltak a rendházba, Kalazancius jelenlevő két asszisztensével, titkárával és a procurator generalissal fogolynak nyilvánították, és a forró augusztusi nap hevében menten útnak is indították. Útjukat, mintha csak szándékosan tették volna, a legnépesebb utcákon és tereken át vették. Amerre elhaladtak, mindenütt nagy sokaság verődött össze. A jobb érzésűek szálanommal tekintettek az ősz patriarchára, akinek arcán most is tiszteletet parancsoló méltóság és fenséges nyugalom honolt. A csöcseléknek azonban akkor sem volt több érzéke a lelki nagyság iránt, mint ma; akadtak, akik gúnnal halmozták el azt az embert, akinek jóságát és nagylelkűségét immár fél század óta annyiszor volt alkalmuk tapasztalni.

Végre megérkeztek a szent hivatal palotájába. Itt Albizzi előbb megebédelt, azután pedig jó római szokás szerint lepihent. Így kihallgatásra csak délután került a sor. A kihallgatásnál azután rögtön tisztázódott a helyzet. Albizzi restelkedve vette tudomásul, hogy Mario írásait nem Kalazancius, hanem Cesarini bíboros foglaltatta le. Közben a protektor is értesült a botrányos esetről, s azonnal elhatározta, hogy a lehető legteljesebb elégtételt szolgáltatja az ártatlanul meghurcolt embereknek. Azon sebtiben írt Albizzinak, és biztosította őt, hogy Kalazanciusnak és társainak semmi része nem volt a kérdéses írások lefoglalásában; másrészt utasította uditoreját, hogy a foglyokat legszebb hintáján és minél számosabb szolgasereg kíséretében ugyanazon az úton vitesse vissza, amelyiken elhurcolásuk történt. Kívánsága mindenben teljesedett. Így Kalazancius és társai valóságos diadalmenetben tértek vissza a Szent Pantaleonba (aug. 8.). Tisztelőik, köztük Róma legelőkelőbb egyházi és világi emberei, a

⁷⁰ Albizzi Ferenc (1593–1684) eredetileg cesenai ügyvéd volt. Később Rómába telepedett át s felesége halála után az egyházi pályára lépett. Nuncius és uditore minőségben hosszabb időt töltött Nápolyban és Madridban. 1654-ben bíboros lett. Mint egyházjogász is nagy tevékenységet fejtett ki. Leghíresebb munkája: *De inconstantia in jure admittenda vel non*. 1683. Ő fogalmazta a jansenizmust elítélő *In eminenti* kezdetű híres bullát.

következő napokban szinte egymásnak adták a kilincset, hogy részvétüknek és megbotránkozásuknak adjanak kifejezést a szomorú eset miatt.

De a látszólag szerencsés kimenetellel nem szakadt vége a bajnak. Sőt nemsokára még nagyobbak burjánzottak fel nyomában. A gonoszlelkű Mario nem tudott napirendre térni veresége fölött. Mivel érezte, hogy egymagában nem boldogul, szövetkezett egykori nápolyi házfőnökével, Cherubinnal, akit Kalazancius szabados élete miatt éppen akkoriban fosztott meg procurator generalisi méltóságától. A két elvetemült ember hamar megértette egymást. Mario Cherubini tanácsára addig kilincselte hatalmas pártfogóinál és addig hintgette gonosz rágalmaival, míg a szent officium újból meg nem erősítette provinciális tisztségében és a szerzetesi fegyelem mondhatatlan kárára saját közvetlen védelme alá nem vette (aug. 14.).

Az alázatos Kalazancius ismét meghajolt az egyházi felsőbbség döntése előtt, s minden igyekezetével rajta volt, hogy Mariót szerzetestestvéreivel is elismertesse provinciálisnak. Rómában maga olvasta fel a kinevező okmányt, a vidéki rendházakat pedig írásban értesítette megjelenéséről. A rend jobbjai rája való tekintettel bele is nyugodtak a történetekbe. De nem úgy a toszkánai nagyherceg. A múlt tapasztalatai után hallani sem akart a kémnek tartott Mario visszatéréséről. Kalazancius úgy akarta megkerülni a nehézséget, hogy a toszkánai helyett a szicíliai tartományfőnökséget ajánlotta fel Mariónak. Ez azonban Cherubini bujtogatására kereken elutasította a cserét. Így az ügy sokáig elhúzódott, s a két cinkos időt nyert rá, hogy Rómában tovább folytassa alattomos munkáját. Nem is késtek megragadni a kedvező alkalmat.

Gonosz munkájukat azzal kezdték, hogy ismét felkavarták a kisegítő testvéreknek már-már nyugvó pontra jutott ügyét. Azután Kalazancius tekintélyét próbálták aláásni. Színre-szemre a lehető legalázatosabbak voltak iránta, háta mögött azonban folyton azon példálóztak, hogy nem alkalmas többé a generálisságra. Már 87 éves, – mondogatták szemforgató álnoksággal – nemcsak elaggott, hanem azonfelül beteges, fecsegő vénember, akaratnélküli báb elbizakodott asszisztensei kezében.

És íme, most is beteljesedett a régi közmondás igazsága: Mario és Cherubini addig ismételtették rossz szándékú ráfogásaikat, míg egyszer csak visszhangjuk támadt. A szent officium, mely érthetetlen módon még mindig készpénznek vette Mario hazugságait, megint érdeklődni kezdett az ügy iránt, és minden különösebb előzmény nélkül egyszerre erőszakos eszközökhöz nyúlt. 1643. január 15-én tartott üléséből kifolyólag, melyen maga a pápa is részt vett, *In causa patris Marii* kezdettel egy dekrétumot bocsátott ki, s az abban foglalt fonák rendelkezésekkel egészen feldúlta a rend nyugalalmát. Nevezetesen minden elfogadható megokolás nélkül elrendelte Kalazancius generálisságának ideiglenes felfüggesztését, és négy asszisztensének (Casani Péter, Castelli Ferenc, Garzia János, Catalucci Bonaventura) letételét; ezzel egyidejűleg Mariót első asszisztensnek nevezte ki azzal a szokatlan joggal, hogy a többi három asszisztentst maga választhassa maga mellé. Végül Ubaldini Ágoston szomaszkai szerzetes személyében apostoli vizitátort nevezett ki azzal a szigorú meghagyással, hogy a rend állapotáról lehetőleg mindenre kiterjeszkedő részletes jelentést terjesszen Őszentsége elé.

Kalazancius alázatos megnyugvással fogadta ezeket a megalázó intézkedéseket, s fiait is nyugalomra intette. Jórészt ennek lehet tulajdonítanunk, hogy az új uralom berendezkedése nagyobb zökkenő nélkül ment végbe. Mario a maga választotta három új asszisztenssel (Santino Leonardi, Gianstefano Spinola, Gianfrancesco Bafici) mindjárt a március 4-én végbement hivatalos kihirdetés után átvette a rend vezetését.

Nemsokára megkezdődött a vizitáció is. De egészen másként végződött, mint Mario és Cherubini várták. Ubaldini atya ugyanis már az első napokban észrevette, hogy informátorai alaposan félrevezették. Meglepetve látta, hogy Kalazancius nem az a második gyermekkorát élő, magával tehetetlen aggastyán, akinek lefestették előtte, hanem ellenkezőleg szellemi ereje és frissessége teljes birtokában levő érett bölcs; hamar észrevette azt is, hogy a hivataluktól megfosztott asszisztensek egytől-egyig okos, jámbor és kizárólag hivatásuknak élő emberek. Még nagyobb meglepetéssel tapasztalta, hogy a piarista atyák túlnyomó része buzgón teljesíti

kötelességét és fiúi szeretettel csügg szentéletű generálisán. Ez a felfedezés nagyon kellemesen érintette a jó szemű és jóhiszemű atyát. Nem is habozott nyíltan kijelenteni, hogy boldog volna, ha valamennyi szerzetnek olyan buzgó tagjai volnának, mint a piarista rendnek.

Mario magánkívül volt a dühtől, mikor a dolgoknak ezt a nem várt fordulatát látta. Hiszen Ubaldini vizitációja megsemmisüléssel fenyegette egész eddigi munkáját, mely azon a hazugságon épült, hogy a piarista rend Kalazancius oktalan és tehetetlen kormányzása miatt valóságos melegágya az erkölcsi lazaságnak és az egyházi tekintélyek elleni lázadásnak. Sietett tehát egyet fordítani a köpenyen. Most már a vizitátor ellen fordult galád rágalmaival. Ráfogta, hogy titokban magának akarja megszerezni a kormányzó hatalmat; azért kedvez annyira a magával tehetetlen generálisnak és elbizakodott asszisztenseinek.

Ubaldinit, mint könnyen elgondolhatjuk, mélyen sértette ez a nemtelen eljárás. Hiszen ő csak engedelmességből vállalta a kényes feladatot, és legfőbb vágya az volt, hogy minél előbb visszatérhessen csendes kolostorába. Ezért, mielőtt elkészítette és beterjesztette terjedelmes memorandumát, melyben őszintén feltárta a való helyzetet, sietett szabadulni terhes hivatalától és visszatérni cellájának vágyva-vágyott magányába.

Lemondása súlyos csapást jelentett a piarista rendre. A szent officium ugyanis kedvező jelentése ellenére a vizitáció további fenntartása mellett döntött, és új vizitátorul a jezsuita Pietrasanta Szilvesztert nevezte ki (1643. máj. 9.). Kétségtelen, hogy ez a kinevezés lélektani szempontból súlyos hiba volt; nem annyira az új vizitátor személye, mint inkább rendi hovátartozása miatt. Hiszen ma már tudjuk, hogy Pietrasanta rendjének egyik kitűnősége volt, aki mint tudós, mint szónok és mint aszkéta egyaránt rászolgált kortársainak elismerésére és tiszteletére.⁷¹ A kútfők alaposabb átvizsgálása azt is bebizonyította, hogy a vizitációban sem játszotta azt a sötét démoni szerepet, melyet a régebbi piarista rendtörténetírás tulajdonított neki. Egészen bizonyos, hogy tudatosan nem tört a rend megfojtására, sőt inkább fenntartása mellett nyilatkozott. Ennek ellenére kinevezését mégis elhibázott lépésnek kell tartanunk, mivel Kalazancius fiai a dolgok akkori állása mellett nem érezhették ki belőle mást, mint a szerencsésebb vetélytárs felülkerekedését, és így érthetőleg eleve bizalmatlansággal tekintettek látogatása elé.

Hogy a jezsuita és piarista rend érdekei korán súrlódásba jutottak egymással, azon nem szabad csodálkoznunk. Hiszen a két szerzet munkaköre olyan közel esett egymáshoz, hogy alig lehetett közöttük határvonalat húzni. Különösen azóta romlott nagyot a helyzet, mióta a piaristák is egyre inkább a gimnáziumi tanításra vetették magukat. Az a körülmény, hogy rohamos terjeszkedésük során olyan városokban is nyitottak iskolákat, melyekben már volt jezsuita kollégium, semmiképpen sem volt alkalmas az ellentét tompítására; különösen amióta a harmincéves háború nyomában járó általános elszegényedés egyik tüneteként sok jezsuita tanítvány az ingyenes piarista iskolákba szegődött át.⁷² Annyira azonban sohasem fokozódott az ellentét, hogy a két rend viszonyát érezhetően megzavarta volna. A versengés inkább csak egyes tagjaiknak tapintatlan fellépésében nyilvánult meg. Pl. a chieti jezsuita kollégium egyik jezsuita tanára a tanítványainak feladott latin dolgozat szövegében olyan feltűnő módon bélyegezte meg az új tanítók tudatlanságát, hogy a tanulók és szüleik rögtön a helybeli piarista iskola tanáira vonatkoztatták a dolgot. Jellemző azonban, hogy mikor a chieti testvérek e miatt panasszal fordultak Vitelleschi jezsuita generálishoz, Kalazancius élénken helytelenítette eljárásukat.⁷³ De ugyanígy Vitelleschi generális is erősen megróttá rendtársának tapintatlan eljárását.

Hivatalos helyen tehát nem volt hiba. De a sok apró tűszúrás kölcsönösen fájó sebeket ejtett s a bizalmatlanság légkörével telítette a két rend viszonyát. Ilyen körülmények közt nem csoda,

⁷¹ Fridetzky J.: Silvestro Pietrasanta. Gyenis A.: Jezsuita arcélek. Budapest, 1940. 254. s. kk. II.

⁷² Campanella említi Liber apologeticusában i. h. 220. l.

⁷³ 1642. jan. 4.

hogy Kalazancius fiainak nagy része csak a közelítő vihar előjelét tudta látni a jezsuita Pietrasanta vizitatori kinevezésében.

A kinevezésben rejlő súlyos lélektani hibát csak a vizitáció körütekintő és nagylelkű lefolytatásával lehetett volna kiküszöbölni. Ennek azonban éppen az ellenkezője történt. A legnagyobb baj az volt, hogy Pietrasanta is, miként Albizzi és az inkvizíció emberei, kizárólag Mario és Cherubini szemével nézte a dolgokat. Így azután természetes, hogy egészen hibás képet nyert a helyzetről: Mario és Cherubini úgy tündököltek előtte, mint a rend és fegyelem megszemélyesítői s egyben az egyházi érdekek elszánt védelmezői, Kalazanciusban és a mögötte álló nagy rendi többségben ellenben nem akart többet látni, mint fegyelmezetlen és az Egyház érdekei ellen lázongó tömeget. Ettől a sajátságos optikai csalódástól a vizitáció egész folyamán nem tudott megszabadulni, és egy pillanatra sem tudott ráeszmélni arra a felismerésre, hogy a nagy közösségnek Mario és Cherubini ellen táplált ellenszenv nem az egyházi érdekek állítólagos védelmezői, hanem a rossz és fegyelembontó szerzetesek ellen irányult. Ebben a vonatkozásban távolról sem bizonyult olyan nagy diplomatának, amilyennek barátja, Janus Nicius Erythraeus (Gian Vittorio Rossi) magasztalja.⁷⁴ Lehet, hogy ebben része volt egyre súlyosabb formában jelentkező vesebajának is, mely néhány évvel rá, még Kalazancius halála előtt, kioltotta életét (1648. máj. 6.). Bizonyos, hogy korábbi szereplése után külön és elfogultatlanabb vizitációt lehetett volna tőle várni.

Pietrasanta 1643. május 9-én vette kézhez vizitatori kinevezését azzal a külön meghagyással, hogy Marióval és három asszisztensével legjobb belátása szerint vigye a rend ügyeit. Már másnap el is foglalta hivatalát, de mindjárt első kormánytettével, Cherubini visszahelyezésével procuratori tisztébe azokat igazolta, akik aggodalommal és bizalmatlansággal tekintettek működése elé.

Marióval ettől fogva még kevésbé lehetett bírni, mint annak előtte. Szegény Kalazanciust lépten-nyomon gúnnyal és szidalmakkal illette; leveleit elfogta, bizalmas embereit eltávolította környezetéből és még azokat is üldözőbe vette, akik látogatás vagy vigasztalás címén hébe-hóba felkeresték. De nem kímélte tulajdon asszisztenseit sem. Olyan sértő göggel lépett fel velük szemben, hogy azok már egy hónap múlva beadták lemondásukat és csak Kalazancius unszolására és a vizitátor határozott ígéretére, hogy ezentúl jobban igénybe veszik tanácsukat, szánták rá magukat a maradásra.

De az ígéret csak üres szó maradt. Valójában továbbra is az történt, amit Mario és Cherubini akartak, ők pedig a belső zavarok szításában találták örömüket. Ezért megint felmelegítették a fogadalmak érvényességének és a laikus testvérek áldozópapságának ügyét, s nem nyugodtak addig, míg a vizitátor segítségével keresztül nem vitték, hogy a Szentszék a rég elcsépelet kérdések felülvizsgálására újabb kongregációt küldött ki. A bizottságban három bíboros (Falconieri Lajos, Ginetti Marzio, Spada János) és két prelátus (Albizzi Ferenc, Paolucci Ferenc) foglalt helyet. Az öt főpap hónapokon át tanácskozott, s ezen idő alatt nemcsak a vizitátor írásbeli és szóbeli jelentését hallgatta meg, hanem Kalazanciust is véleményadásra szólította fel. A döntő tanácskozás október 1-én ment végbe az új tagul kinevezett Roma bíboros elnöklete alatt, és aránylag kedvező eredménnyel végződött: a többség a rend fenntartása, sőt továbbfejlesztése mellett nyilatkozott, de egyúttal elrendelte a szerzetté emelő pápai brévék és a konstitúciók gondos felülvizsgálását annak megállapítására, nincs-e bennük olyasmi, ami Őszentsége akaratával ellenkezik.

Mario nem sokkal élte túl ezt a döntést. Még az ősz folyamán súlyos betegségbe esett. Testét fekélyek borították el, melyek mindjobban elhatalmasodtak. Az orvosok nem tudtak segíteni baján. Mert ha közbe-közbe rövid időre enyhültek is fájdalmai, utána csak annál kínzóbb erővel törtek rája. A szerencsétlen ember azonban ennek ellenére is megátalkodott

⁷⁴ Frideczky i. m. 259. l.

maradt. Még halálos ágyán is a rend romlásán dolgozott: azt ajánlotta Albizzinak és Pietrasantának, hogy utódjául Cherubinit nevezzék ki. Ezzel a sötét kajánsággal hanyatlott sírjába (1643. nov. 10.). Pártfogói annál szívesebben megígérték kívánságának teljesítését, mivel a castrói háború éppen abban az időben szerencsétlen fordulatot vett a pápára, illetve családjára nézve. II. Ferdinánd toszkánai nagyherceg október 2-án Pistoinál győzelmet aratott a pápai seregen, és egyenesen Rómát fenyegette. Érthető tehát, hogy Albizzi és pártfelei, akik csodálatos rövidlátással csak Mario és Cherubini személyével összekötve tudták elképzelni az egyházi érdekek védelmét, siettek eleget tenni a haldokló utolsó óhajának: Cherubini már november 11-én megkapta helyettes rendfőnöki kinevezését. A vizitátor külön körözvényben tudatta ezt a renddel.

A rend jobbjai tompa kétségbeeséssel fogadták a kinevezés hírért, mert úgy érezték, hogy ez egyet jelent a szerzet sorsának megpecsételésével. A fenyegető végzet elhárítására merész lépésre szánták el magukat. Egy határozott és erélyes hangú memorandummal fordultak a bíborosi bizottsághoz és esengve kérték benne Kalazancius visszahelyezését vagy amennyiben ez leküzdhetetlen akadályokba ütköznék, a kormányzatnak két, egyhangúlag választott asszisztensre való ruházását. A vizitátor nem állotta útját a memorandum átadásának; de benső meggyőződése szerint ellene volt Cherubini elejtésének. Hiszen e részben ő is úgy gondolkodott, mint a szent hivatal emberei, és ő is a rend, fegyelem és egyházas szellem pótolhatatlan tartó oszlopát látta a helyettes rendfőnökben. Mivel azonban nyíltan nem akart ujjat húzni a rend többségével, kerülő úton szeretne volna elérni célját. Ezért egy napon a Szent Pantaleonban maga köré gyűjtötte a Rómában időző összes áldozópap rendtagokat, és szép szóval, biztatással próbálta őket pártfogoltja javára hangolni. Mikor azonban látta, hogy semmire se megy velük, tekintélyét féltve egyszerűen magára hagyta Cherubinit. Ez a felzúduló sokaság fenyegető magatartásának láttára Kalazanciushoz fordult oltalomért. És az ezerszer megsértett, agyonzaklatott szent aggastyán egyszerre elfelejtette minden sérelmét, keblére ölelte bűnös fiát, karon fogva odavezette az oratóriumba és lelkes szavakban engedelmességre buzdította iránta bámuló övéit. Hogy példát mutasson, elsőnek hajtott térdet és csókolt kezét Cherubininek. Az önlegyőzés e fenséges példája hatott. A zúgolódás elnémult, s helyén a csodálat és a csendes megadás fohásza kelt.

Cherubini azonban hamar elfelejtette a leckét. Alacsony ösztönei: bosszúvágya és uralkodni akarása megint csak felülkerekedtek benne. Kalazanciusa a vett jótétemények ellenére épp oly nemtelenül és galádul bánt, mint előbb Mario; gúnyolta, rágalmazta, leveleit felbontotta, sőt nem átalotta elvenni tőle kedves lelki fiának, Glicerio Landrianinak egy edénykében őrzött szívét.

Ilyen körülmények között a rend külső és benső állapota egyre szomorúbbra fordult, és hovatovább a lassú halódás képét öltötte magára. Különösen a novíciusfelvételi tilalom bosszulta meg magát keservesen. 1643. január 15. óta, vagyis a vizitáció bevezetése óta ugyanis Őszentsége, illetve a szent officium engedélye nélkül sem áldozópapjelölt, sem laikus testvér nem ölthette magára a rend öltönyét. E miatt csakhamar érezhető emberhiány támadt. Mert hiába még oly lángoló buzgalom, ha a hült nyomokba nem lépnek új emberek. Jellemző, hogy a kevéssel előbb még oly virágzó német provincia öt rendházában (Nikolsburg, Strasznitz, Leitomischl, Leipnik, Lichtenstein) 1645 végén már csak 9 áldozópap, 4 klerikus és 9 kisegítő testvér végezte a reménytelen munkát.

VIII. Orbán pápa halála (1644. júl. 29.) nem hogy javított volna, ellenkezőleg még rontott a helyzeten, mivel az elhunyt örökébe lépett az agg X. Ince (1644. szept. 15. – 1655. jan. 7.) eleitől fogva a rend ellenségeinek befolyása alatt állott. A nemes Cesarini bíborosnak ugyanezen idő tájt bekövetkezett halála utolsó támaszától is megfosztotta a rendet. Cherubini lassankint mindenkit eltávolított Rómából, akiről csak távolról is gyanította, hogy Kazalanciushoz húz. Így a szegény aggastyán hovatovább egészen magára maradt az akkor gyengeségeivel és gyakran visszatérő betegségeivel. Szomorú magányosságában csak azok a

hírek örvendeztették meg, melyek néhanapján német-, cseh- és lengyelországi fiainak eredményes munkájáról jutottak el hozzája. De nemsokára ebbe az örömbbe is keserű ürmöt cseppentett a mind érezhetőbbé váló emberhiányról szóló panasz.

E nehéz viszonyok közt Kalazancius hosszas töprengés után végre cselekvésre határozta el magát. Két híres ügyvéddel, Firmiani Ferencsel és Ameyden Tóddorral, akikhez harmadiknak egykori munkatársa, Panicola püspök csatlakozott, alapos védőiratot készíttetett a maga számára. A memorandum szerzői nagy meggyőző erővel bizonyították, hogy a kegyesrend valóságos szerzet, mert megvan benne mind a négy szükséges kellék: a három ünnepélyes fogadalom és a pápák (VIII. Kelemen, V. Pál, XV. Gergely, VIII. Orbán) ismételt megerősítése. Ezért nemcsak hogy nem szabad eltörölni, hanem ellenkezőleg minden lehető módon fejleszteni kell, hogy nemes hivatásának, a szegény gyermekek tanításának és nevelésének minél jobban meg tudjon felelni. Különben is csak olyan rendet szokás eltörölni, amelyik inkább árt, mint használ. Ezt pedig a piarista rendről még legnagyobb ellenségei sem merik állítani.

A memorandum időlegesen üdvös hatásának bizonyult és a helyzet pillanatnyi javulását eredményezte. A bíborosi bizottság hosszú szünetelés után 1645. július 17-én ismét összeült. Mivel azonban tagjai közül Falconieri közben bolognai legátus lett, helyébe della Queva bíboros lépett. A tanácskozás meglehetősen vontatottan indult, s a vélemények csak nehezen alakultak ki. Roma és Spada bíborosok eleinte határozottan az eltörlés mellett nyilatkoztak, Ginetti és Queva ellenben inkább a rend megreformálását sürgették. Leghatározottabbnak most is Paolucci prelátus mutatta magát. Előadásában abból a tételtől indult ki, hogy eltörlésről mindaddig nem szabad beszélni, amíg minden eszközt ki nem próbáltak. Ezért indítványozta, hogy Kalazanciust haladéktalanul helyezzék vissza a generálisságba, s adjanak melléje megfelelő munkatársakat olyan emberekből, akikben a vizitátor is megbízik. Azután gondoskodjanak alkalmas protektor kinevezéséről azzal a megbízással, hogy a vizitátorral egyetértve vigye a rend ügyeit és készítse elő a konstitúciók megfelelő módosítását. Az előadás olyan logikus és meggyőző volt, hogy a végén valamennyien hozzájárultak és ilyen értelemben határoztak.

A nem várt kedvező fordulat ujjongó örömet váltott ki a jobbak lelkéből. A legtöbb rendházban fényes Te Deummal ünnepelték a jó hírt, melyben egy szebb jövő biztos zálogát látták. Különösen a Szent Pantaleonban volt nagy az öröm. Az emberek úgyszólván egymásnak adták a kilincset, hogy szerencsét kívánjanak a dolgok új állásához.

Az öröm azonban, mint az események hamarosan megmutatták, korai volt. A július 17-i döntés jogerőre emelkedéséhez ugyanis okvetlenül megkívántatott a pápa szentesítése. Ennek megnyerésére azonban az akkori körülmények közt józanul nem lehetett számítani. Nemcsak azért nem, mert a rend ellenségei minden követ megmozdítottak megakadályozására, hanem azért sem, mivel maga Ince pápa is meglehetősen elfogultsággal kezelte az ügyet. Elfogultsága részben tárgyi, részben személyi okokból táplálkozott. A tárgyi okok között első helyen a harmincéves háború nyomán támadt nagy vagyoni leromlást kell említenünk, mely az Örökváros és az egyházi állam lakosságát is közelről érintette.⁷⁵ Bizonyos fokig érthető volt tehát, hogy a pápa a nehéz és ínséges helyzetre való tekintettel a szerzetesrendek számának apasztására gondolt. Ez irányban tett intézkedései közt legnevezetesebb 1652. október 15-én kibocsátott bullája volt, melyben elrendelte mindazoknak az olasz kolostoroknak feloszlását, melyek tagjaik csekély száma miatt nem tudnak megfelelni alapítójuk szándékának.⁷⁶ Hogy a gazdasági szempontokhoz egyszer-másszor hatalmi érdekek is járultak, az természetes. X. Ince egyébként is önkényuralomra hajló természet volt. Pl. Vitelleschi generális halála után a

⁷⁵ Pastor i. m. XIII. 272. s. kk. II.

⁷⁶ Uo. 135. I.

generálisi hatalom csökkentésére mindenáron meg akarta változtatni a jezsuita rend szervezetét.⁷⁷

A tárgyi okoknál még nagyobb nyomatékka estek latba a személyi motívumok. Marióék mesterkedése: a politika belekeverése és az inkvizíció belevonása ebben a vonatkozásban is keservesen megbosszulta magát, mert eleve gyanakvással töltötte el a Pamfili-pápa lelkét. A történetek után érthető, hogy ő sem tudott mást látni a rendben, mint fegyelmezetlen és a mellett a legfontosabb egyházi tekintéllyel, a szent hivatallal ujjat húzó közületet, melyet erős kézzel kell visszaterelni eredeti hivatásához. A piarista iskolák modern szelleme csak növelte gyanakvását, mert tanáraiknak az inkvizíciótól is megbélyegzett Galileivel, a szenvedélyesen jezsuitagyűlölő Campanellával és Scioppius-szal való benső összeköttetésére emlékeztette. Sőt előbb említett gazdasági felfogásából kifolyólag a rend alaphívását is ellenszenvesnek találta. Úgy hitte ugyanis, hogy amikor az idők megnehezült járása százával kényszeríti a nemesi családok fiait a hivatalnoki pályára, társadalmi bűn intézményesen elősegíteni a szegény gyermekek felemelkedését. E részben tehát teljesen osztotta korának arisztokratikus és antidemokratikus felfogását.

De mindezeknél a meggondolásoknál döntőbben hatott az agg pápa elhatározásaira nagy befolyású sógorasszonyának, Maidalchini Olimpiának szenvedélyes piaristaellenessége. E nagyhatalmú asszony eredetileg a rend pártfogói közé tartozott. Mikor azonban kedvelt gyóntató atyját, Taccioni atyát, nem tudni, kinek a befolyására, Rómából Norciába helyezték át, egyszerre ellene fordult. Az áthelyezést személyes sérelemnek érezte, és egyik napról a másikra szilaj gyűlöltre gerjedt a rend iránt. Ettől fogva ő állott a rend ellenségeinek élére, s minden valószínűség szerint ő gáncsolta el a július 17-i határozat jogerőre emelkedését is.

Ennyi ellenséges tényezőnek összejátszása azután megpecsételte a rend sorsát. Roma bíboros a bíborosi bizottságban már szeptember 8-án bejelentette, hogy a Szentatya végleg elhatározta a rendnek egyszerű fogadalmas kongregációvá való visszafejlesztését, s így a bizottságnak nincs más feladata, mint a visszafejlesztés módozatainak megállapítása. Kalazancius, mintha megérezte volna a készülő veszedelmet, már a következő napon ezt írta egyik rendtársának: „Ellenségeink olyan számosak és hatalmasak, hogy én minden pillanatban el vagyok készülve rendünknek, ha nem is eltörlésére, legalább lefokozására”.

Bár így a rend halálos ítélete már szeptember 8-án megpecsétélést nyert, az események mégis nagyon vontatottan haladtak a végkifejlet felé. A bíborosi bizottság, mintha restellte volna a neki juttatott szerepet, hónapokon át halogatta a végső ülés megtartását. Csak a következő év elején, február 3-án gyűlt ismét össze. Most már minden a pápától nyert utasítás szerint ment, s a rend lefokozása rövid tanácskozás után befejezett ténnyé lett. A lefokozási bulla megszerkesztésére Albizzi prelátus kapott megbízást. Mivel azonban az eredeti fogalmazványon utólag még sokat változtattak és javítottak, Ince pápa csak másfél hónappal később, március 16-án írhatta alá a szomorú okmányt (*Ea, quae pro felici*). A rendelkezések értelmében a rend ünnepélyes fogadalmú szerzetből egyszerű fogadalmú kongregációvá vedlett vissza, és tagjai jogot nyertek arra, hogy átléphessenek más szerzetbe.

A Szent Pantaleonban másnap, március 17-én este olvasták fel a gyászos bullát. Mindnyájan megrendülve, sokan sírva hallgatták végig. Csak Kalazancius őrizte meg lelkének fenséges nyugalma. Ajkán a panasz és szemrehányás szavai helyett az Isten akaratába való tökéletes belenyugvás ígéi keltek: „Az Úr adta, az Úr elvette, legyen áldott az Úr neve”.⁷⁸ Majd övéihez fordulva így szólt: „Nyugodjunk meg, édes testvéreim, az Úristen rendelkezésén”. A keresztény Jób nagy lelke talán soha sem volt nagyobb, mint ebben a tragikus pillanatban, mikor egyszerre romba dőlni látta mindazt, amit 49 éven át egy munkás férfi- és egy

⁷⁷ Fridetzky i. h. 268. s k. l.

⁷⁸ Jób 1,21.

fáradhatatlan aggkor megfeszített tevékenységével létrehozott. Nem siránkozott, hanem vigasztalt, nem zúgolódott, hanem könnyeket szárított fel. Hős maradt, akinek eddig is mutatta magát.

Pedig az igazi csapások még csak ezután következtek rája. 300 szerzetese a bulla engedélyével elhagyta a kongregációt, körülbelül ugyanannyi pedig más szerzetbe lépett át. Egész házak elnéptelenedtek; az iskolák tanítók, a gyermekek vezetők nélkül maradtak. A szent aggastyánhoz egymásután érkeztek a sürgető kérések és panaszok, és ő csak imádságával és Istenbe vetett bizalmával tudott segíteni.

VIII. A szent halála és megdicsőülése

Rendje eltörlése, illetve lefokozása után nehéz napok virradtak Kalazanciusra. Bármerre vetette tekintetét, mindenütt csak romokat látott; mindenütt pusztulás, kiháló házak és hűtlen fiak, akik patkány módra sietnek elhagyni a rend süllyedő hajóját. Valóban erős lélekre volt szüksége, hogy ilyen leverő látvány ellenére hinni tudjon. És ő hitt. Annyira biztos volt hivatásának érzésében és alapításának gondviselészerűségében, hogy egy pillanatra sem jutott eszébe kételkedni. Tudván tudta, hogy rendje fel fog támadni és újra fel fog virágozni. Rendületlen hitét iparkodott másokba is átlátni. *Orate, donec transeat iniquitas* – szokta volt mondogatni kevés számú fiainak, akik a megpróbáltatások szomorú napjaiban is híven kitartottak mellette.

Egyebekben hűségesen követte immár közel hatvan esztendeje megszokott napirendjét. Sorra látogatta kedves templomait, imádkozott, elmélkedett és tehetsége szerint vigasztalta, segítette a szegényeket és elhagyottakat. A lángoló felebaráti szeretetben mindvégig hű maradt önmagához. A Tiberis egy téli kiöntése alkalmával (1647. dec. 5.) épp oly nagyszívűnek és épp oly rettenthetetlen hősnek mutatta magát, mint félszázaddal előbb. Szegénységét készségesen megosztotta másokkal, akik még nála is szegényebbek voltak. Akárhányszor egészen kifosztotta a ház éléstárát, csak hogy segítségére lehessen a csapástól sújtottaknak.

A felebaráti szeretet mellett másik nagy szenvedélye az iskola. Annyira ízig-vérig pedagógus volt, hogy nem tudott meglenni gyermekek nélkül. Szíve mindegyre visszavágyott szeretett *bambinoi*, *angiolottoi* közé. Mivel azonban hajlott kora és főleg meggyengült szeme világa miatt nem mehetett többé közéjük tanítani, napsütéses tavaszi és őszi napokon kiült az iskola előtti padra, és szép szóval, apró ajándékokkal magához édesgette és szeretettel elbabusgatta őket. Kikérdezte viszonyaikat, kijavította dolgozataikat, a jókat kitartásra, a rosszakat javulásra, a hanyagokat szorgalomra intette s végül valamennyiüket megáldotta. A sok csalódás és megpróbáltatás érintetlenül hagyta szíve és kedélye üdeségét. Megrokkant testtel és galambbősz fejjel éppen olyan otthonosan érezte magát az ártatlan kicsinyek közt, mint a pályakezdés szent ihlettel teljes napjaiban ott a S. Dorotea sekrestyéjének parányi odúiban.

Így múltak a szent aggastyán napjai bízó hitben és meg nem fogyatkozott szeretetben, mígnem elérkezett napjainak teljessége. A halál nem találta készületlenül. Hiszen egész élete nem volt más, mint a rá való gondos előkészület. 1648. július 21-én is ez a gondolat vezérelte a kicsiny S. *Salvatore alle terme*-templomba,⁷⁹ melyben aznap többféle búcsúban lehetett részesülni. Szokása szerint mezítláb tette meg a tetemes utat. Visszatérőben szokatlanul fáradtnak érezte magát, és csak ügyel-bajjal vonszolta kimerült testét. Így történt, hogy a Madama-palota előtti téren egy kiálló éles kőben erősen megsértette a lábát. Sebéből azonnal patakszani kezdett a vér és piros foltokkal tarkázta az útvonalat. Kalazancius kínzó fájdalma dacára erős maradt, és még ő vigasztalta vigyázatlansága miatt kétségbeesett kísérőjét, s odahaza is megvédelmezte megrémült társai felgerjedt haragjától. Bár alig tudott állani a lábán, még sem feküdt le. Sőt reggelenként rendszeren elvégezte miséjét is. Augusztus 1-én azonban már csak nagy kinnal tudta befejezni. Ez volt utolsó miséje életében. Utána ágyba kellett feküdnie. Csaknem állandóan erős láz és szomjúság gyötörte. Testi ereje rohamosan fogyott. A 92 éves aggastyán érezte a halál lehetőségét. Még nagyobb odaadással készült tehát rája. Meggyónt, naponként áldozott s gyóntatójával, Garzia atyával órákig elbeszélgetett lelki ügyeiről.

⁷⁹ A S. Luigi dei Francesi-utcában, a Madama-palota mellett. Nevét onnét kapta, hogy Nero és Alexander Severus fürdőjének romjain épült.

Augusztus 3-án már orvosokat kellett hozzá hívni. Ezek eleinte hamarosan gyógyulással biztatták, ő azonban csak mosolygott biztatásukon. Tudta, hogy napjai meg vannak számlálva. Hiszen már közel egy esztendeje mondogatta társainak: „Várjátok meg augusztus havát és akkor meglátjátok, mit tesz Isten”. De nyugalma és lelkének fenséges derűje most sem hagyta el. Látogatóit, köztük bíborosokat, hercegeket, fejedelmi követeket és más magas rangú embereket megigéző nyájassággal és szeretettel fogadta, s egyiküket sem bocsátotta el vigasztalás és lelki épülés nélkül.

Közben állapota, rövid átmeneti javulás után egyre súlyosabbra vált. Az orvosok még mindig biztatták, de az ő gondolatai már a túlvilág felé szárnyaltak. 22-i áldozása után elbúcsúzott fiaitól és síró esdeklésükre áldását adta rendje összes élő és jövődő tagjaira. 24-én a pápa áldását kérte, és felvette az utolsó kenet szentségét. Utolsó földi ténye volt, hogy a szokásos formások megtartása mellett átadta a szerzet pénztárát Garziának. Azontúl már csak az eget kereste gondolataival. Belső forrósága folyvást emelkedett, de öntudatát az utolsó pillanatig megőrizte. Csendesen és látható haláltusa nélkül múlt ki augusztus 25-én reggel félhatkor. Közvetlenül kimúlása előtt még felemelte karját, jobb kezével áldást intett fiainak és szemét az ég felé fordítva, háromszor rebegte: Jézus! Jézus! Jézus!

A széles körökben ismét szent halálának hamar híre futamodott. Mikor 26-án reggel levitték holttestét a templomba, a Szent Pantaleon-téren már több ezer főnyi tömeg tolongott. Mindenki látni és érinteni akarta a felebaráti szeretet halhatatlan hősét, akit már életében a csodatevő szent nimbusza övezett. A tolongás fokunkint életveszélyessé vált. A holttest őrzésére kirendelt atyák számát előbb nyolcra, majd tízre, tizenkettőre s utoljára tizenötötre kellett emelni. De ennyi is elégtelennek bizonyult. Nem használt a padokból emelt torlasz sem.

A tengernyi tömeg rajongásával nem lehetett bírni. Ezer és ezer kéz nyúlt előre, hogy egy darabkát szakítson a szentként tisztelt halott ruhájából, miseöltözetéből, birétumából ereklyének. Utoljára katonákat kellett kirendelni. De a tolongás így is tovább tartott. A pápa elámulva hallotta a dolgot, s azonnal intézkedett, hogy a svájci testőrség vonuljon ki a rend fenntartására. A testőrök azután úgy oldották meg a kérdést, hogy egyszerre csak kisebb csoportokat engedtek a holttest megtekintésére. Ez alatt kint a téren egy jezsuita atya hirdette a türelmetlenkedő népnek a halott halhatatlan dicsőségét.

De az ármány még most sem tudott nyugodni. Gonosz nyelvek azt rebesgették, hogy a piaristák szándékosan szentnek híresztelik alapítójukat, s ezzel oktanul zavart idéznek elő a nép körében. És a rágalom most is hitelre talált. A Szent Pantaleonba szigorú parancs érkezett, hogy a halottat minél előbb el kell temetni. Addig is a sekrestye melletti szobába vitették s őrzésére a svájci testőrök helyett poroszlókat rendeltek ki. Garzia atya panaszára azonban a bíboros helyettes azonnal megsemmisítette a sérelmes rendelkezést, és intézkedett, hogy a holttestet ismét a templomban ravatalozzák fel. Erre megint kezdetét vette a nép özönlése. Egész városrészek kerekedtek fel, hogy leróják kegyeletük adóját nagy jótevőjük iránt. A templomot éjfélkor is csak nagy üggyel-bajjal lehetett bezárni.

Ez a körülmény gondolkodóba ejtette az atyákat. Másnapra még nagyobb tolongástól és még bántóbb visszaélésektől tartottak. Ezért 27-én reggel bezárt ajtók mellett a főoltár közelében mély sírt ástak kedves halottjuknak, és csak a temetési szertartás befejezése után bocsátották be a népet. A rajongó tömeg erre a frissen hantolt sírra vetette magát. Boldog volt, aki egy maréknyi földet vihetett magával. Az emlékszerzés olyan nagy arányokat öltött, hogy a sírhantot többször meg kellett újítani.

Végre estefelé megszűnt a népvándorlás. A templomot bezárták és számos előkelőség jelenlétében megállapították a halott azonosságát. Azután újra elhantolták, s fejéhez egyszerű ólomlapot illesztettek ezzel a felírással: Itt nyugszik Isten tiszteletreméltó szolgájának, az Isten

anyjáról nevezett József atyának, a kegyestanítórend alapítójának és elterjesztőjének teteme. Meghalt az Úr 1648. évében, augusztus 25-én, életének 92. esztendejében.⁸⁰

A szeretet nagy apostola tehát elköltözött, de emléke tovább élt. Erényeinek és hősi küzdelmeinek messze szárnyaló híre mindig több és több emberben keltett iránta bámulatot és tiszteletet. A hívő kegyelet már életében csodákról suttogott, s holta után még inkább növekedett azoknak száma, akik az ő hathatós közbenjárásának tulajdonították valamely bajuktól való megszabadulásukat. A keresztény Jób homlokát az életében hordozott töviskorona helyett a csodatevő szent aureolája kezdte beragyogni. Érthető, hogy fiai siettek megragadni a kedvező alkalmat. A szenttéavatási eljárást úgyszólván rögtön halála után megindították. Ginetti bíboros-helyettes hitelt érdemlő tanúk vallomás alapján már 1650-ben megtette az első lépést: megállapította, hogy Kalazancius eddig nem részesült szentet megillető tiszteletben (*Constare de non cultu*).

X. Ince pápa utóda, VII. Sándor (1655–1667) trónra lépése első percétől kezdve meleg érdeklődést tanúsított az ügy iránt. Már életében nagy tisztelője volt Kalazancius-nak, és most szinte égett a vágytól, hogy minél előbb oltárra emelhesse Isten eme kiváló szolgáját. Külső sürgetésekben sem volt hiány. Fejedelmektől, püspököktől és községektől olyan tömegesen érkeztek a szenttéavatást sürgető levelek, hogy láttukra a pápa örömeiben így kiáltott fel: „Úgy látszik, az egész világ mozgásba jön József atya boldoggáavatása érdekében”.

De a per a minden oldalról megnyilatkozó jóakarat ellenére sokkal tovább elhúzódott, mint eredetileg várni lehetett. A bizonyítás, az ellenvetések és védőbeszédnek nagyon sok időt vettek igénybe. Teljes nyolcvan esztendő múlt el, mire XIII. Benedek pápa (1724–1730) megtette a második hivatalos lépést: 1728-ban kibocsátott dekrétumában megállapította, hogy Kalazancius valóban hősi fokon gyakorolta az erényeket (*Constare de virtutibus tam theologialibus, quam cardinalibus, earumque annexis, in gradu heroico*). Csak ezután indult meg a tulajdonképpeni boldoggáavatási per. A *s. congregatio rituum* a betérjesztett számtalan csoda közül hármat vizsgált meg tüzetesen, és mind a hármat el is fogadta: a négy éven át inaszakadt Morelli Szalvatornak s a súlyosan beteg Ceccherini Krisztinának és Tanteri Margitnak csodálatos meggyógyulását. A peres eljárás szerencsés befejezése után a tudós XIV. Benedek pápa (1740–1758) *Coelestis paterfamilias* kezdetű bullájával ünnepélyesen boldoggá nyilvánította Kalazancius, s megengedte, hogy teste és ereklyéi a hívők tiszteletére kitétessenek (1748. aug. 7.).

A boldoggáavatás hivatalos szertartása augusztus 18-án ment végbe a Szent Péter bazilikában. A hatalmas épület ezrével fogadta falai közé a megdicsőült nagy szenvedő tisztelőit. Bent a templomban Vitelleschi Gyula jezsuita atya, korának egyik legkiválóbb egyházi szónoka, aki maga is az új boldog hathatós közbenjárásának köszönhetette egy súlyos betegségéből való felgyógyulását, hirdette Kalazancius erényeit és dicsőségét.

Még fényesebben folyt le a piaristák triduuma, melyet megdicsőült alapítójuk halálának századik évfordulóján, 1748. augusztus 25-én kezdtek. Az első napon a szenátus, számos bíboros és megszámlálhatatlan egyházi és világi előkelőség kíséretében maga a pápa is megjelent a Szent Pantaleonban. De nemcsak Rómában, hanem ahol csak piaristák voltak, Európa-szerte mindenütt kegyelettel és ájtatos lelkesültséggel ülték meg a ritka ünnepet. Legfényesebben talán Madridban. Itt az eredetileg tervezett három napról nyolcra kellett kitolni az ünneplést. És pedig oly módon, hogy az első nap költségeit a király, a másodikét a királyné, a többiét pedig a királyi ház tagjai és más előkelőségek vállalták magukra.

Még jóformán el sem hangzottak az öröm hangos himnuszai, s a piaristák már is megindították a mozgalmat szeretett atyjuk még magasabb fokú megdicsőítésére:

⁸⁰ Hic requiescit corpus venerabilis servi Dei Patris Josephi a matre Dei, religionis pauperum matris Dei scholarum piarum fundatoris et propagatoris, qui obiit anno aetatis suae LXXXII. die XXV. Augusti, anno Domini MDCXLVIII.

szenttéavatására. Az újabb csodáknak egész sorát jelentették be. Ezek közül kettőt, Buada Vincenta és Caminati Mária meggyógyulását, hitelesnek fogadott el a szertartások kongregációja. Ezen az alapon XIII. Kelemen pápa (1758–1769) a katolikus hit és a keresztény felebaráti szeretet öt más kiváló bajnokával: Kenti Jánossal, Kupertinói Józseffel, Emilliani Jeromossal, Ascoli Szeráfinnal és Chantal Franciskával egyetemben Kalazanciust is szentté nyilvánította. (1767. júl. 16.) Az örvendetes eseményt ismét Európa-szerte nagy fénnel és bensőséges áhítattal ülték meg. Pl. Nyitra erre az időre valóságos búcsújáróhellyé alakult át.⁸¹

Újabb két esztendőre rá végleg megállapította a kongregáció az új szent miséjének és legendájának szövegét is, melyet azután XIV. Kelemen pápa (1769–1774) az egész Egyházra kiterjesztett.

Ezzel végleg lezárult Kalazancius földi pályafutása. A szenttéavatással elérte a legnagyobb kitüntetést, melyet halandó ember egyáltalában elérhet. De még a szentet megillető dicsfénynél is szebb jutalom és nagyobb dicséret számára az a szüntelenül forrászó ihletés, melyet munkás életének példája fakaszt a fogékony szívekben s mely immár negyedik századja teszi lehetővé az *ad maius pietatis incrementum*-program valóra váltását.

⁸¹ Az ünnepre megjelent alkalmi munkák közül ki kell emelnünk Katona Istvánnak, a halhatatlan érdemű történetírónak latin (*Sanctus Iosephus Calasancius. a. Matre Dei... scholarum piarum institutor ... oratione panegyrica celebratus, Tyrnaviae*), továbbá Dezső Bernát bencésnek (*Ditsőséges Sz. Calasancius Józsefnek, az Áhítatos Oskolák Szerzete Alkotójának nagyérdemű Jóságáról sommás Beszéd, Kalocsa, 1769*) és Erdélyi József váci kanonoknak (*Sz. Calasancius Józsefnek dicsérete, Kalocsa, 1769.*) magyar beszédét.

IX. A piarista rend visszaállítása és elterjedése

Kalazancius hite rendje életrevalóságában és gondviselészszerűségében sohasem ingott meg. Még a legsúlyosabb megpróbáltatások közepett is szilárd meggyőződéssel hirdette, hogy alapítása rövid időn belül újból életre kel, és nagyobb virágzásra jut, mint valaha. Hű fiai osztoztak hitében, és halála után is rendületlenül kitartottak a közös eszmények szolgálatában. Különösen a német birodalomban és Lengyelországban fejtettek ki áldásos tevékenységet. Pl. a csehországi Leitomischlben egy év alatt több mint kétezer eretneket vezettek vissza az Egyházba. Hasonló sikerrel működtek a podolini atyák a Szepességben.

Jórészben ennek a nagyarányú térítő tevékenységnek kell tulajdonítanunk, hogy a német és lengyel provinciában valójában sohasem hirdették ki, annál kevésbé hajtották végre az eltörlő rendeletet. A német tartományokban főleg Dietrichstein Miksa herceg és Harrach Ernő prágai bíboros-érsek, Lengyelországban pedig maga IV. Ulászló király (1632–1648) fáradoztak a rend fennmaradása érdekében. De egyébként is nagy számmal érkeztek kérvények, melyek mind a nagyérdemű rend visszaállítását, illetve régi állapotába való visszahelyezését sürgették. Így Eleonora császárnétól, III. Ferdinánd feleségétől, II. Ferdinánd toszkánai nagyhercegtől és Németország több katolikus fejedelmétől.

Ennyi és ilyen előkelő helyekről érkező megkeresés hatása alatt X. Ince pápa ingadozni kezdett. Új bizottságot nevezett ki az ügy felülvizsgálására. A bizottság hajlandó is volt némi engedményt tenni. Legalább Kalazancius 1648. május 30-án kelt levelének egyik mondatából: „... van már engedélyünk novíciusok felvételére” – erre következtethetünk. Határozathozatalig azonban, úgy látszik, nem érett a dolog. X. Ince könnyen érthető emberi okokból nem akart ellenkezésbe kerülni önmagával. Ezért nem erőltette a dolgot.

Halála után azonban lényegesen megváltozott a helyzet. Utóda, VII. Sándor (1655–1667) már bíboros korában lelkes tisztelője volt Kalazanciusnak és buzgó pártfogója iskolájának. Ezért még trónra lépése évében egy újabb bíborosi bizottságot küldött ki a szerzet összes ügyeinek tüzetes átvizsgálására. A bizottságban Ginetti és Corradi mellett Albizzi is helyet foglalt. Csakhogy Albizzi bíboros már egészen másként ítélte meg a dolgokat, mint annakidején Albizzi preláus. Mindjárt kinevezése után kijelentette, hogy egész korábbi szereplését gyászos tévedésnek tartja és boldognak érzi magát, hogy most ilyen hasznos és szükséges rend visszaállításában közreműködhetik. És valóban az üldözöből lett jóbarát ettől fogva állandó jóakarója és védelmezője maradt a kegyes iskoláknak.

Az új bíborosi bizottság döntése közmegegyezésre a rend javára ütött ki. A bíborosok azt ajánlották a pápának, hogy egyelőre mint egyszerű, de egész életre kötelező fogadalmakkal bíró rendet állítsa vissza, a szerzetet és hogy kormányzását bízza ismét a generálisra, a provinciálisokra és rektorokra. A pápa örömmel tett eleget a bizottság óhajának és már 1656. január 24-én kibocsátotta *Dudum felicis recordationis Paulus Papa V.* kezdetű bulláját, melyben nagyszerű vallomást tett a piarista iskolák történeti hivatása mellett és az egész kereszténység közös érdekének jelentette ki az oly hasznos és gyümölcsöző piarista rend állandó megmaradását. Néhány hónappal később pedig az átmeneti szervezkedés megkönnyítésére ideiglenes kormányt állított az új életre kelő rend élére. Generálissá három esztendőre Garzia atyát, Kalazanciusnak évtizedeken át hűséges munkatársát és benső bizalmasát nevezte ki, s melléje ugyancsak három évre négy asszisztensből (Castelli Ferenc, Fedele József, Spinola János Ferenc, Scasellati Kamill) álló kormánytanácsot adott (1656. ápr. 4.).

A szerzetet és megértés első sugarának érintésére az álélt szervezetbe ismét kezdett visszatérni az élet. A kiürült házak és iskolák ismét kezdtek megtelni lakókkal és tanulókkal. A romok fölött új, többet ígérő hajtás fakadt. Egyelőre azonban sok nehézséget okozott a

rendtagok jogviszonyait jellemző anarchia. Egyesek ugyanis még a régi konstitúciók értelmében ünnepélyes fogadalmat tettek, mások ellenben, az újonnan belépettek egyáltalában nem tettek fogadalmat. E súlyos szabálytalanság megszüntetése, valamint az alkalmas elöljárók kiszemelése nagyon sok fejtörést okozott Garziának és munkatársainak. A pápa állandó jóakarata és megértő támogatása azonban átsegítette őket minden nehézségen úgy, hogy mikorra letelt a hároméves átmeneti állapot, már szabályszerű nagykáptalant lehetett tartani. A káptalan legfontosabb feladata az új generális megválasztása volt. A nagyérdemű Garzia atya ugyanis néhány hónappal a káptalan megnyitása előtt meghalt (1659. febr. 16.). Az atyák bizalma Scasellati asszisztens felé fordult, s 1659. május 11-én egyhangúlag életfogytiglani generálisnak választották. Kevéssel utóbb azonban a pápa bizonyos nézeteltérések eloszlatása céljából hat évben állapította meg a generálisi tisztség tartamát (1660. ápr. 28.).

VII. Sándor továbbra is állandó jóakarattal kísérte a kongregáció működését. Emberül megállotta, amit a kinevezése után tisztelgő Garziának és munkatársainak ígért. „Ami személyünket illeti, biztosak lehetnek, hogy ha Isten éltet, mindent megkaptok, amit csak óhajtok.” (1656. ápr. 21.) De az atyák legfőbb óhajtasának teljesítésére, a *restitutio in integrum* törvénybeiktatására már nem maradt ideje. Ez a nagy feladat utódára, IX. Kelemenre (1667–1669) hárult, akit bíboros korában szintén közeli szálak fűztek Kalazanciushoz és iskolájához, s aki megválasztása után sietett is beváltani a hozzája fűzött reményeket. Miként elődjét ő is egy bíborosi bizottságot küldött ki a régóta vajdó kérdés végleges tisztázására. A bizottság hosszú és beható tanácskozás után egyhangúlag a korábbi szerzetesrendi állapotba való visszahelyezés szükségessége mellett döntött.

Kelemen pápa, mintegy ellenpróbaként, egy másik bizottsággal is megvizsgáltatta az ügyet, és amikor ez is a visszaállítás mellett nyilatkozott, végre kiadta *Ex iniuncto nobis* kezdetű bulláját, s ebben a lehető legteljesebb elégtételt nyújtotta a méltatlanul rágalmazott és üldözött piarista rendnek (1669. okt. 23.). A bullában ugyanis összes korábbi jogait és kiváltságait visszaadta a rendnek. Szorosan összefüggött vele utódjának, X. Kelemen pápának (1670–1676) egy évvel később (1670. okt. 18.) kelt brévéje, melyben felhatalmazta a generálist, hogy Olaszországban két, a szomszédos szigeteken három, a távolabbi tartományokban pedig négy hónapon belül minden egyszerű fogadalmas testvért saját kívánságára feloldozhasson fogadalma alól, a megmaradni kívánókat pedig ünnepélyes fogadalom letevésére szoríthassa.

Ezzel véget is ért a szenvedések és megpróbáltatások kora, s kezdetét vette a gyors tovaterjedés és a fényes sikerek ideje. A szenvedések tüzeiben megtisztult rend népszerűsége és kedveltsége rohamosan emelkedett. Igénytelenségéért és a változó idők követelményeihez való készséges alkalmazkodásáért mindenütt szívesen látták. Gimnáziumai csakhamar versenyre keltek a jezsuiták kollégiumaival. Olaszországon kívül főleg hazánkban, Lengyelországban terjedt el a rend, s gyors meggyökeresedésével mindenütt buzgó ápolója és hivatásos fejlesztője lett a nemzeti műveltségnek.

Sikerei láttára ellenségei még egyszer felemelték fejüket. A XVIII. század húszas éveiben telekürtölték a világot, hogy a piaristáknak konstitúciójuk értelmében csak a keresztény hit elemeit és a kezdő ismereteket: az írást, olvasást, nyelvtant és számtant van joguk tanítani és ezeket is csupán a szegény, nem nemes gyermekek körében. Bár Kalazancius élete s főleg a Collegium Nazarenum működése eleven cáfolata volt ennek a rosszhiszemű állításnak, XII. Kelemen pápa (1730–1740) mégis jónak látta, hogy a vádaskodók végleges elnémítására hivatalos útra terelje a dolgot. Egy bíborosi bizottság elé terjesztette tehát az ügyet, mely érett megfontolás után a következőkben adta meg a választ:

1. A piaristák *kötelesek* tanítani a keresztény hit elemeit, a nemzeti nyelvet és a számolást, *de meg van nekik engedve* a magasabb tudományok tanítása is.

2. A szegény gyermekeket *kötelesek* elfogadni tanításra, *de meg van engedve* a gazdag és nemesi gyermekek elfogadása is.

3. Kollégiumaikban és szemináriumaikban szabad nekik bentlakókat (konviktorokat) tartani.

4. Szabad nekik új házakat alapítaniuk, s ehhez nem kell más rendek beleegyezését kikérniük, így a jezsuitákét sem.

Kelemen pápa változtatás nélkül elfogadta, sőt *Nobis, quibus a Christo Domino* kezdetű brevéjében még jobban nyomatékozta a pontokat (1731. máj. 1.). A legfőbb tekintély megnyilatkozása azután megtette hatását. A vádaskodások elcsitultak, és a rend nyugodtan haladhatott tovább az úton, melyre a történeti fejlődés állította. Működésének súlypontját Közép-Európában az elemi iskoláról egyre fokozottabb mértékben a közép-, illetve középfokú iskolára helyezte át. És ezen a téren nem kisebb sikert és elismerést aratott, mint előbb az elemi oktatás területén. A XVIII. század közepe felé már egész Közép- és Dél-Európában döntő szerepet játszott a katolikus iskoláztatás történetében. A jezsuita rend eltörlése még jobban megerősítette helyzetét, mivel a jezsuita kollégiumok egy részét is ő kapta meg. Számbeli fejlődésének tetőfokát a francia forradalom küszöbén érte el. Egy 1784-ből származó kimutatás szerint a római provinciában 22, a ligúriaiban 12, a nápolyiban 10, a toszkánaiban 11, a csehmorvában 24, a szicíliaiban 8, a szardíniáiban 6, a lengyelben 24, a magyarban 30, az aragonban 11, a litvánban 12, a katalánban 7, az ausztriaiban 18, a kasztíliaiban 6, az apuliaiban 10 és a sváb-bajorban 7, összesen tehát 16 provinciában és 218 rendházban, illetve kollégiumban működött.

Ekkorra teljesen kialakult arculata, sajátos jellege és módszere is, melyet mindig az arany középszer megtartására való igyekekvés és a nemzeti szellem folyton erősebbé és tudatosabbá való hangsúlyozása jellemzett. Részben ennek köszönhető, hogy a felvilágosodás és a forradalmak kora más rendekkel ellentétben aránylag nagyobb veszteségek nélkül vonult el fölötte. Ha szellemben és fegyelemben itt-ott szenvedett is, iskolái nagy részét át tudta menteni a XIX. század második felével kezdődő megértőbb és méltányolóbb korszakba. Ami veszteséget szenvedett, azt inkább a nyers erőszaknak (Lengyelország, Litvánia), a liberalizmus diadalát kísérő szekularizációknak (Olaszország) és az állam tanügyi mindenhatóságának köszönhető (Ausztria, Csehország). Egy 1870-ből eredő kimutatás szerint akkor 14 provinciában és 156 rendházban összesen 2160 taggal működött a rend.

1870 óta főleg Olaszországban, Ausztriában, Csehországban és a világháborút követő összeomlás következtében Magyarországon, a polgárháború miatt Spanyolországban veszített tért a piaristaság. Ezt a veszteséget csak látszólag ellensúlyozta a magyar házakból alakult román és szlovák provincia, a spanyol provinciák számának ötre emelkedése és az utóbbiak fejlődése Közép- és Dél-Amerikában. Az utolsó egyetemes névtár kiadási évében, 1931-ben 14 provinciában, 140 rendházban és 2196 taggal működött a rend.

Felhasznált irodalom

Talenti K.: Vita di S. Giuseppe Calasanzio della Madre di Dio, fondatore de' chierici regolari delle scuole pie. Roma, 1767.

Tapoltsányi G.: Szent Kalazantius József áhítatos iskoláktól neveztetett szerzetesrend fundátorának sommás élete. Kalotsán, 1772.

Ugróczy F.: Kalazantius Szent Józsefnek, az Isten Annya' Szegényeitől neveztetett Kegyes Iskolák Szerzete' Fel-állítójának Élete Rövid Sommába foglalva. Pest, 1821.

Tosetti U.: Compendio storico della vita di S. Giuseppe Calasanzio fondatore delle scuole pie. Ed. XVII. Genova, 1841.

Váry G.: Kalazanti Szent József a Kegyesstanítórend Alapítója. Élet- és jellemrajz. Vác. 1883.

Timon-David: Vie de saint Joseph Calasant fondateur des écoles pies. I–II. k. Marseille, 1884.

Nicht G. ab Angelis: Documenta spiritualia ex epistolis S. Josephi Calasantii a Matre Dei. Ed. altera locupletior. Augustae Taurinorum, 1887.

Canata A.: L'educatore cattolico secondo lo spirito di S. Giuseppe Calasanzio fondatore delle scuole pie. Firenze. 1887.

Erdélyi K.: Calasanzi Szent József a kegyestanítórend alapítója. Temesvár, 1893.

Prónai A.: A. piarista iskolák kezdete. Budapest, 1899.

Giovanozzi G.: Il Calasanzio e l'opera sua. Firenze, 1930.

Vannucci P.: Il collegio Nazareno. Roma, 1930.

Picanyol L.: Brevis conspectus historico-statisticus ordinis Scholarum Piarum. Romae, 1932.

Ephemerides Calasantianae 1932–

Ezek a nyomtatott munkákon kívül, főleg a piarista iskolák benső életének megrajzolásánál sokat merítettünk a Rómában gyűjtött gazdag levéltári anyagból is.

Függelék:

Dr. Walter János: A kalazanciusi törzs új hajtásai

A piarista eszmény életrevalóságának legjobb bizonyosságai a régi törzsön nőtt újabb hajtások, amelyek mind a szent alázatos lelki gazdagságából veszik táplálékukat és termik gyümölcseiket. Korszerű alkotások ezek, amelyek szélesebb körben hallatják Kalazanci Szent József nevét. Soraikon végignézzük és nehézségeiket érezve *lélekben testvéreinkre* ismerünk alapítóikban és tagokban egyaránt. Ma jobban, mint csak néhány évvel előbb is, különösen sajnáljuk, hogy nem mehetünk ennél tovább. S mint nemzeti nagylétünk nem utolsó akadályát ma inkább, mint csak néhány évvel előtt is, abban látjuk, hogy a velünk egy törzshöz tartozó és majdnem egy nyelvet beszélő rokon népek tőlünk oly távol esnek, így vagyunk testvértársulatainkkal is. Több sikertelen egyesítési kísérlet közül a legkifejezettebb lépésre az volt a válasz, hogy az ügy sok imát és gondolkozást igényel. De igényel tudást is, és örvendjünk rajta, hogy e kis életrajz helyet adott a néhány sornak. S amikor esténként egymástól távol eső rendházakban felhangzik a szent ima: *Oremus pro fratribus nostris absentibus ...* azokért is imádkozunk, akik nem tartoznak ugyan Rendünk testéhez, de az „anima ordinis” sajátjának tartja őket. Talán megjön a gondviselésszerű férfiú, aki a férfiágak egyesülését keresztülviszi. Sőt talán az 1919 óta a holtakért mondott imádságok révén velünk imaközösségben lévő apácákkal is tud valami jogi egységet teremteni a közösség tekintélyének gyarapodására, s az egyes csoportok javára.

1. *Timon-David József* marseilles-i kanonok a kikötőváros munkásifjúságának elhagyatottságát látva, *Oeuvre de la Jeunesse ouvrière* néven otthont nyitott számukra, s 38 éven keresztül támogatta őket. Kezdetől fogva látszott azonban a nagy hiány, hogy az egyetlen vasárnapi összejövetel nem ad az egész hétre elég erőt. A jóakarát bűnbánókká teszi az ifjak nagy részét, de nem teszi hőssé, mint ő szerette volna és mint szükség lett volna rá. Mindennapi összejövetelekhez viszont több emberre lett volna szükség, s ő egyedül volt. Szervezete később mint 1852 óta kánonilag elismert egyházmegyei egyesület, a többi hasonló egyesületeknek központja lett, ami még több munkát jelentett számára. A sok akadály már maga is bántotta; az meg egyenesen lesújtotta, hogy a 4698 beírt ifjú száma egyszerre lezuhant 250-re. Nagyon sokan éppen csak hogy megkóstolták a katolikus egyesületi életet, aztán mentek a világi szórakozások után. E keserű tapasztalatok közt munkája végleges irányát keresve Rómából remélt segítséget. Az 1860. évben Rómában töltötte Szentatyánk ünnepét; 26-án este elvégezvén a matutinumot elhatározta, hogy a másnapi szentmisét a szent S. Pantaleo templomában mondja. A főoltárnál éppen egy kardinális misézett. Az oltárszekrényen ki volt téve a szentnek csodálatosan megőrzött szíve és nyelve. Ez a látogatás Kalazanci Szent József követésének gondolatát vitte bele művébe.

A következő látogatásáig megérett lelkében a terv, hogy a nagy pedagógust és művét megismerteti a francia katolikusokkal, mert a kezén megforduló francia egyháztörténetek egy szót sem szóltak a kiváló szentről. Sajnos, az utazás csak 1870 után történhetett meg, és nem volt csalogás nélkül. A szerzetek irattárai és könyvtárai akkor már szabad rablás prédái voltak, s így több antikváriusnak adott megbízás dacára sem tudott egy Talenti-példányhoz jutni. Magukhoz a piaristákhoz fordult. Egyetlen példányát a S. Pantaleo ebédlői olvasmányul használta. A Nazareno kaució ellenében sem akart megválni szintén egyetlen példányától. Több aranyért végre egy zsidó szerezte meg számára a könyv kétharmad részét, a hiányzó harmadot pedig lemásoltatta. Így fogott hozzá otthon a fordításhoz, illetve a legszebb Kalazancius életrajz megírásához. Mire azonban befejezte, majdnem elvesztette szeme világát. Még csak kijavítás céljából sem olvashatta el munkáját.

Nehézségeit mindjobban érezni kezdvén szívesen átadta volna egyetlen házát a piarista rendnek, sőt levelei szerint maga is piarista lett volna; de úgy látszik, Rómában nem kapott elég hathatós indítást és támogatást. Marseilles-ben ugyanis a szentéletű Mazenod püspök, a Szeplőtelen Szűz Oblátusainak alapítója, nagyon ellene volt, jóllehet maga is nagy tisztelője Szentatyánknak, s a társulata használatára írt Mindenszentek litániájába Kalazanci Szent József nevét is felvette, és azt még ma is úgy imádkozzák (*Devotio Fundatoris Oblatorum Mariae Immaculatae* in S. Jos. Cal. Ephemerides 1937. aug. 16.). Ő azért nehézményezte olasz erők bevitelét egy francia oeuvre-be, mert nem bízott benne, hogy olasz a francia viszonyokat meg tudja érteni. A kérdés végre is az alapító tudta nélkül oldódott meg: IX. Pius egy erélyes közbelépésre a még csak tervezett intézményt 1861. febr. 14-én jóváhagyta, sőt 1876. júl. 8-án megjelent az ünnepélyesen jóváhagyó rendelet (*decretum approbationis*).

A társulat hivatalos neve *Société du Sacré Coeur de Jésus Enfant*, népies neve *Pères de Timon-David*. 12 rendházban pasztorálják az iparosifjúságot és tartanak fönny számukra otthont. (7 rendház magában Marseilles-ben, a többi Dél-Franciaországban és Algírban.) A legújabb időben főként érzik az elszigeteltség terhét. A jelen célból személyi adatokat kérő levélre a nagyon finom francia válasz az volt, hogy még várni kell, mire a személyzet száma a közlésre érdemes lesz. S ha így a szerzőt ebből a művéből nem ismerhetjük meg, nem hagyhatom említés nélkül *Traité de la Confession pour la Jeunesse* című háromkötetes és 1924-ben 14. francia kiadásban megjelenő művét. Az egész gyónás kérdését az ifjúsággal kapcsolatban tárgyalja.

2. Az érettségi után 1871. márc. 14-én piarista előjárói elé lépett egy, a rendben alig néhány évet töltött növendék, és az osztrák provinciából való elbocsáttatást kérte. Az előjárók fellelegzettek. Elbocsátólevele így végződik: „... okossága, jámborsága és ernyedetlen szorgalma révén nagyon kiváló ifjúnak nem lesz nehéz új utat találni, amelyen az emberiség számára hasznossá teheti magát”. A provinciálistól kapott írással így távozott el a rendből az osztrák atyától és pozsonyi magyar születésű anyától származó Schwartz Antal (†1929), a későbbi *Arbeiter-apostel*. Szívvel lélekkel piarista akart lenni. Az akkori nehéz politikai viszonyok azonban megrázták a rend törzsén ezt a százados hajtást, és sok értékes gyümölcs veszendőbe ment. Az állami támogatás megvonásával a régihez szokott idősök nem láttak más megoldást, mint anyagiak szűkében elbocsátgatták a novíciusokat és a studenseket. Minden nehézség nélkül eljutottak Schwartzig. Előtte gondolkodóba estek, ő azonban észrevevén e kínos zavart, maga vágta el a gordiuszi csomót. Mint bécsi pap aztán először lelkészkedéssel foglalkozott, majd eredeti hajlamának megfelelően iskolán kívül ifjúsággal foglalkozott, s 1892–1897 közt kiérett lelkének eszménye, a világváros tanoncainak Kalazanci Szent József szellemében való vezetése és nevelése. Az alapítás ideje 1889. nov. 24. Hivatalos neve *Kongregation für die christlichen Arbeiter vom hl. Joseph. Calasanz*. Népiesen *Kalasantiner*, nálunk *Kalazantinusok* néven ismerik őket. 1926. febr. 3-án megkapta ez a szerzetesi kongregáció a Szentszéktől az úgynevezett laudis decretumot. A most meglévő 10 rendházban (ezek közt egy magyar és egy cseh) 25 felszentelt pap és 55 laikus testvér foglalkozik közvetlenül az ifjú munkásokkal, 10 klerikus készül a munkára és 2 oblátus egészíti ki a szerzetes személyzetet. A kezük alatt lévő 3 plébániát és filiát nem számítva, ezerre tehető a különféle egyesületekbe iratkozott férfi tagok száma. A női egyesületek háromszor annyi tagot számlálnak. Ehhez a munkához járul a községi kereskedelmi- és népiskolák ifjúságának gondozása és a *Wiener Arbeiterschaft* lelki vezetése és tanácsokkal való ellátása.

3. Velencében csak igen rövid időt töltvén 1924. évi hivatalos külföldi utam alkalmából, két intézetet látogattam meg. Az egyik a legjobb állami iskola volt, a másik látogatást egy szerzetes ginnasio-liceónak szántam. Odamentem, ahová az igazgató elkísértetett. Ott szívesen megmutattak annyit az iskolából, amennyit a vizsgák kellős közepében kívánhattam. Egyéb helyen szerzett kellemetlen tapasztalataim után ott az volt a benyomásom, no ebben magam is szívesen eltanítanék. A falakon ilyen feliratok voltak olvashatók: *Qui non proficit, deficit*.

Scientia ornat, virtus coronat. Alázatosan megvallván, hogy kellemes benyomásaimnak okát akkor nem kerestem, most éppen arról akarok beszámolni. Az az iskola a *Keresztény szeretet társulatának* iskolája volt. Hivatalos neve: *Congregazione dei Chierici secolari delle Scuole di Carità.* Az alapító két velencei gróf-testvér. *Antonangelo* (†1858) és *Marcantonio* (†1853) *Cavanis.* Nevük után egyszerűen *Istituto Cavanis* néven ismerik a velenceiek és általában az olaszok. Nagyon kedves életrajzukat Zanon atya írta meg, az én egykori kalauzom és a későbbi generális, az alapítók atyjának minden apró körülményre kiterjedő diario-ja alapján, amelynek adatai a két testvér bőséges feljegyzései és költeményei nyomán könnyen kiegészíthetők. (I servi di Dio Conti Cavanis. Storia documentata. Venezia, 1925.) Atyjuk példáját követve először mindketten magasabb rangú hivatalnokok lettek a *Tízek tanácsában* s ugyanakkor szintén atyjuk nyomába lépve, plébániájuk gyermekeit katekizmusra oktatták. Később otthon folytatták ugyanezt. Amikor aztán Antonio pap lett és mint ilyen a Mária kongregációban tevékenykedett, a még világi Marcantonio segített neki. Az első iskolafélét 1802. máj. 2-án nyitották. A Szentszék 1836. jún. 21-én approbálta a már kifejlődött iskolát, amelynek úgyszólván kezdettől Kalazanci Szent József szelleme adott lelket, akivel Antal gróf már mint pap a breviárium imádkozása révén ismerkedett meg, és mint fővédőnek ünnepét az iskola életébe mindjárt kezdetben bevezette. Egy 1835-ös reskriptum pedig hivatalosan teljesíti azon kérésüket, hogy „*sotto la speciale protezione del glorioso S. Giuseppe*” működhessenek. A kultusz keretei mindig tágultak. Teljes kifejelettségében aug. 27. előtt pl. 9 csütörtökön keresztül egy diák erényeit dicsőítette, s a szentírás szavaival szerkesztett zsoltárt énekeltek. Közvetlen az ünnep előtt 9 estét tiszteletének szántak. Antal gróf 25 éven keresztül a kispapokat külön készítette elő; ha egész nap levert volt is, az esti meditatio felvillanyozta. Magán a napon az ünnepélyes szentmise után szeretetlakoma következett; este dicsőítő beszéd és áldás volt ereklyecsókoltatással; 25 éven át ez is Antal grófnak volt főntartva, aki az intézménynek inkább spirituális volt, míg a későbbben pappá lett Marcantonio inkább a végrehajtó hatalmat és az utánjárást tartotta kezében. Mikor ez utóbbi 1835 februárjában 9 napi kocsizással Rómába ment, első látogatása Kalazanci Szent József sírjának szólt. A pápai audiencia előtt annak szobájában misézett, s utána ismét ott mondott hálát az audiencia kegyelméért. Az osztrák területhez való tartozáskor 1841-ben a császárnál volt dolga: az audiencia előtt Maria Treu Kalazancius oltára előtt miséztek. A kezdődő társulat története szerint beöltöztést, fogadalmat lehetőleg. aug. 27-én végeztek. Az első saját házba 1820. aug. 27-én vonultak be. Minden atya cellájának felszereléséhez hozzátartozott egy Kalazancius-kép, meg egy életrajz, amit időnként olvasni kellett, amellet, hogy az ebédlőben állandóan a szent életrajza volt az olvasmány. Általában nagyon meglepő e két testvérnek Szentatyánk iránt való szeretete és eszményéhez minden körülmények közt való ragaszkodása. Gyermekkoruk és első hivatalnoki éveik a független Velencéhez kapcsolódtak, utána Napóleon alattvalói lettek, majd osztrák főnnhatóság alá kerültek. S a Kalazancius Szent József védnöksége alatt megkezdett intézmény iránt Napóleon embereiben is tiszteletet tudtak kelteni, I. Ferenc Józsefet pedig jótévőjükké tudták tenni. A társulat tagjai bencés-skapulárét viselnek a bencés velencei pátriárka iránt való tiszteletből, akinek jóindulatát az alapításkor tapasztalták, de napirendjükben, berendezkedésükben, imáikban igen sok a piarista vonás. Lélekben piaristák. Ma 4 rendházban 38 felszentelt rendtag működik; 12 teológus és filozófus készül elő a szerzetesi életre. Van 4 novíciusok, 50 jelöltjük (speranzino) és 10 fráterük. Minden iskolájuk ingyenes. Tandíj nincs. Az iskolafenntartás nem kis nehézségei dacára is velencei iskolájukban a növendékek száma 670. Possagnóban 250 konviktorhoz 50 külső tanuló járul. Porcariban 140 a konviktor, 100 a külső tanuló. A tanulók 90%-a eredménnyel megy vizsgára. Possagnóban van egy zárt lelkigyakorlatos ház az ifjúság számára.

4. *Pio Institute de las Religiosas Hijas de Maria Escolapias.* Mária piarista leányai intézményének alapítója, *Montal Paula*, az annyira aktív és kitartó katalán faj sarja. Atyja Arenys de Mar katalán tengerparti községben a halászbárkák számára szükséges kötelek

fonásából tartotta el népes családját. Tíz gyermeke közül az 1799. okt. 11-én született Paula mély keresztény nevelésben növekedett fel, és segített a családban a legkisebbeket felnevelni. A másokról való gondoskodás annyira neki való foglalkozásnak bizonyult, hogy a családbeliek felcseperedése után más kisleányokra terjesztette ki gondoskodását. Harminc éves korában egy barátnőjével Figuerasban iskolát nyitott (1829) minden anyagi segítség nélkül; de volt négy szemük a felügyeletre, négy kezük a munkára és két szívük az áldozatra. Mert hát Paulának imakönyvében rejtőzött Kalazanci Szent Józsefnek egy kis képecskéje, amelyről a kis imádságot mindennap kétszer elimádkozta. Az ő vezetésével alakult ki első kis iskolájának tanmenete a *pietas et litterae* kettős programjával. Tanítottak imádságot, szépírást, kézimunkát, számtant és olvastak kisebb irodalmi műveket. Szülőfalujában is tudott már egy iskolát nyitni, amikor megismerkedett az oda közel lévő Mataró piaristáival, akik még járhatóbb utat mutattak neki. Figyelmébe ajánlották Casanovas Ágoston atyát, aki az ajánló szavak szerint a jelentéktelen dolgokat is nagyokká tudja tenni. A jóslat ez esetre igazán valóra vált. Miután a piarista vikárius, akinek Spanyolországban generálisi hatásköre volt, a kezdődő intézmény vezetésével őt megbízta, s 1846. szept. 24-én a Fogolykiváltó Szűzanya ünnepén Sabadellben is letelepedtek, most már 3 intézet működött irányítása mellett. 1847. febr. 2-án volt az első fogadalomtétel. Az alapító Paula a S. Jos. Calasantio lett, s valamennyien a piarista övet is felvették, annak kifejezésére, hogy kis csónakjukat a főrend hajójához kívánják kapcsolni. 1847. márc. 14-én generális anyát választottak; Paula a S. Jos. Cal. pedig továbbra is novíciamesternő lett. Mikor 1859-ben Olesa de Montserratba bevonultak, az előjáróság és egy csoport fehér ruhás leány mint Isten küldötteit fogadták községükbe.

Az 1936-ban kitört szerencsétlen forradalom három provincia munkáját bénította meg részben vagy egészben. A katalán provinciát a brazil vikáriátussal, a kasztíliaiét a cuba-szigeti vikáriátussal és az aragon provinciát az argentiniai vikáriátussal. A három provinciának összesen 38 elemi és középfokú iskolájában 800 nővér 5000 leányt nevelt és készített elő a nyilvános vizsgákon igen szép eredményre.

5. *Congregation des Soeurs des Écoles Chrétiennes de St. Joseph Calasanz à Vorselaar.* Eredetét *della Faille Renének*, van de Werve vorselaari grófnének köszöni, aki nem szerencsétlen, de több megpróbáltatással teljes házasságának a férj halála által való megszűnte után 1819-ben fiúknak és leányoknak szánt foglalkoztatót tartott fenn. Első segítői, akik később alattvalói is lettek, politikai viszonyok miatt kastélyának alkalmazottjaiképpen szerepeltek. Az általa türelmes munkával és körültekintéssel elvetett mustármag szép fává terebélyesedett: 1820-ban már 125 iskolájában 130 szerzetesnő végezte a nőnevelés munkáját. A novíciátus helye Vorselaar anyaház, most kb. 100 novíciával és aspiránssal. A Juventusában kb. 60, 14–17 év közti jelölt készül tovább a szerzetesi életre. Külön ház van az aggok számára. Van külön szanatóriumuk is. A mostani 122 rendházban a tagok száma 1081.

A Szentatyánk tiszteletében buzgólkodó belga intézmény aug. 27-ét nagy ünnepélyességgel tartja. A növendékek igen jól megismerik Szentatyánk kultuszát. Az alapítónőt a társulat létesítésében a helyi lelkészen kívül nagyon segítette *Donche Lajos* jezsuita atya, aki rendjének eltörlése idején e szolgálattal örökölte meg nevét a nőnevelés terén. Neki nagy érdeme, hogy a társulat a monarchikus kormányzatnak oly kétségtelen jegyeit tünteti fel. A generális közvetlenül kormányozza a házakat, tartományok nincsenek. Minden három évben az általános káptalanon választanak új generálist és megújítják a helyi előjárókat.

Viszont pedagógiai berendezkedés, valamint a tagok kiképzése tekintetében a magyar piarista provinciával mutat igen sok hasonlóságot. Egyik jellegzetessége az, hogy minden tagja iskolai munkára nevelődik. A csak kézi munkát végző nővér náluk ismeretlen. Viszont a latin officium senkinek sem kötelessége. A sok bajjal járó ellentétességnek a kiküszöbölése nyugodt munkát biztosít. Mialatt a tényleg tanítással foglalkozók oktatják a rájuk bízott kb. 35.000 leányt gyermekkertekben, elemi-, közép- és kereskedelmi és egyéb foglalkozásokra képesítő háztartási és gazdasági iskolákban, az aggok és gyengélkedők vagy bármilyen ok miatt tényleg nem

tanítók az oltárszekrény előtt beosztva a kalazanciusi *oratio continua*-szokásra emlékeztető módon a jó tanítás eredményéért imádkoznak.

A pedagógiai kiképzés az anyaháznak az állam által elismert tanítónőképzőjében történik. Az 1937–38. tanévben 150 a jelöltek száma. Az itt végzők közül a tehetségesebbek a löveni egyetemen, vagy egyéb felső tanárnőképzőben vagy felső szakiskolában tökéletesítik magukat. Viszont a társulat szempontjából szükséges egységes rendi pedagógiai eljárást van hivatva biztosítani egyrészt az anyaházban szerkesztett havi pedagógiai folyóirat, az *Endrachting sterk voor Christus Werk* (= egyesült erő Krisztus ügyéért). De azonkívül a generális anya évenként egyszer Verselaarban összegyűjti az összes tanítással foglalkozó rendtagokat, hogy az egyheti kurzusban megbeszéljék az egy év lefolyása alatt felmerült összes kérdéseket. Minden osztálynak van továbbá a társulat által kinevezett ellenőre. Maga az iskola pedig a társulat központi bizottsága előtt vizsgán számol be az iskolaév alatt elért eredményről. Katechétikai és pedagógiai kiadványaik és évkönyveik példás gondossággal vannak kiállítva.

6. A flórenci S. Giovannino templomunk oratóriumában 1889. jún. 24-én az új szieiáni érsek, P. Celestino Zini piarista atya (†1892) Firenze elhagyása előtt betetőzte művét. A *Figlie povere di S. Giuseppe Calasanzio* társulat vezetőjének, alapítójának és lelkének Marianna Donati-nak (†1925) átadta a Szentatyánk szellemében szerkesztett regulákat, átadta neki nevét és ráadta a fekete matróna társulati ruhát kiegészítő piarista palliumot. Így lett Suor Celestina egy még fejlődésben lévő intézmény további sorsának irányítója, amelynek első gondolata is tőle származott. Mert még hiányzott a végleges arculat és a végleges életforma. Gyermekekmenhely fenntartásával kezdte, de éppen az volt a kérdés, hogy lekösse-e magát olyan foglalkozáshoz, amelynek munkása másfelé is van. Suor Celestina ennek eldöntéséhez kérte Isten segítségét, no meg kedvelt szentjének, Paolai Szent Ferencnek útbaigazítását, ami nem is késett. Ápr. 2-án a szent türelmetlenségével kérte, hogy még ünnepe folyamán mutassa elhatározását, kívánja-e a menhely fenntartását. Alig végzi el imáját, berohan hozzá egy szegény asszony, sebekkel borított 5 éves leánykáját tartva karján.

– Madre, prenda questa povera creatura, se no, il babbo sempre abbriaco me lo ammazza.

– Anyám, vegye pártfogásába ezt a szegény teremtetést, mert ha nem, a mindig részeges atyja őt megöli.

Szent Ferenc nem adhatott volna ennél pontosabb és világosabb feleletet. Természetesen a menhely fenntartása mellett döntöttek. Mivel kevéssel ezután három olyan kisleány is keresett náluk otthont, akiknek atyja börtönben sínylődött, a menhelyet börtönbüntetettek gyermekeinek is szánták. Most 30 rendházban 250 nővér látja el nagy áldozatossággal a kettős munkát. Menhelyeikben, elemi iskoláikban és foglalkoztatóikban kb. 2300 növendékkel foglalkoznak ingyen. Külön 5 ház börtönben sínylődők 300 gyermekének ad otthont, ahol fiúk és leányok külön házban elemi kiképzést is kapnak, hogy 10 éves korukban a nővérek kezeiből kikerülve valami foglalkozást kezdjenek tanulni. Az intézetből kikerültek közül, akik szerencsétlen családi körülményeik közt elpusztultak volna, vannak példásan élő házastársak, hivatalnokok, tanítók, tanítónők, sőt papok és apácák. Rendünk igazán büszke lehet e nagy szegénységben zajtalanul igazi piarista szellemben dolgozó testvérintézményre, amelyet éppen e kiválóságáért a társadalom legelőkelőbbje és legszegényebbje szívesen támogat anyagilag és erkölcsileg. Ünnepeiken Róma legelőkelőbb rétegei vannak képviselve. A Monte Martión, a „*Suore Calasanziane*” tábla nem egy miniszteri vagy vatikáni autót állít meg, amelynek ura meg akarja nézni a hírből már ismert intézményt, vagy éppen valami meglepetést hoz a gyermekeknek. Nem lehet meghatottság nélkül olvasni kis levélkéiket, amelyeket a tőlük 3–4 km-nyire lévő börtönbe küldenek, hogy szüleiket a jóra intsék, kitartásra buzdítsák és a közeljövőben újra felvehető családi életre adnak valami előkészítést. Távolról nehéz elképzelni a szerencsétlen büntetettek tiszteletét és háláját is a nővérek iránt, akikkel egy kissé más értelemben Kalazancius atyánk szentleckéjének szavai valósultak meg: *az Úr a bilincsekig lekísérte az igazat*, hogy ti. az ott talált szerencsétleneken segítsen. Ezért a segítségért végtelen hálások.

Tavaly aug. 14-én itt a szomszédságunkban elloptak a nővérektől 300 lírát. Ahogy aztán aug. 20-án tíz új lakója lett a börtönnek, a régiek egy értelemmel bojkottálták őket. A lopásról ui. már hallottak, csak azt szerették volna tudni, hogy a jövevények közül melyik volt az a minősíthetetlen gonosztévő, aki ennyire bemocskolta lelkét. Vagy látni kellett volna, amikor a szomszéd parkot és villát fegyveres felügyelet mellett elkészítették a nővéreknek meg a kisgyermekeknek! Igaz tisztelettel gondoljunk a mindig piarista vezetés alatt álló kalazanciusi munkásokra. A mostani vérzivataros időben az egyetlen hajtás a Kalazanciusi törzsön, amely szokatlanul friss és élénk. Érthető okból igen sok kisgyermek kopogtat ajtajukon felvételért. De hál'Istennek ismert és ismeretlen jótévedők, elsősorban a Vatikán, leleményes szeretettel és gondoskodással állanak mellettük.

Balanyi György munkái

Világpolitika. (Kultúra és Tudomány) Budapest, 1918.

A Balkán-probléma fejlődése a párisi kongresszustól a világháború kitöréséig. (Kultúra és Tudomány) Budapest, 1920.

Sacrum Commercium. Szent Ferenc menyegzője a Szegénység úrnőjével. (Fordítás) Budapest, 1920.

Dante Monarchiája. (Fordítás) Budapest, 1921.

A szerzetesség története. (Szent István Könyvek) Budapest, 1923.

Kalazanci Szent József élete. (Szentek Országá) Budapest, 1923.

Assisi Szent Ferenc élete. (Szent István Könyvek) Budapest, 1925.

Speculum perfectionis. A tökéletesség tükré. (Fordítás) Budapest, 1926.

Assisi Szent Ferenc. Budapest, 1927.

A római kérdés. (Szent István Könyvek) Budapest, 1929.

Anima Franciscana. Összegyűjtött tanulmányok. Budapest, 1930.

Magyarország története. Budapest, 1930.

Ugyanaz angol, francia, lengyel, német és olasz nyelven.

Szerzetesrendek. (Magyar Szemle Kincsestára) Budapest, 1933.

Szent István. (Uo.) Budapest, 1938.

Pirrotti Szent Pompilius Mária élete. Budapest, 1938.

A ferences mozgalom begyökerezése magyar földön. (Magy. Tud. Akad.) Budapest, 1940.